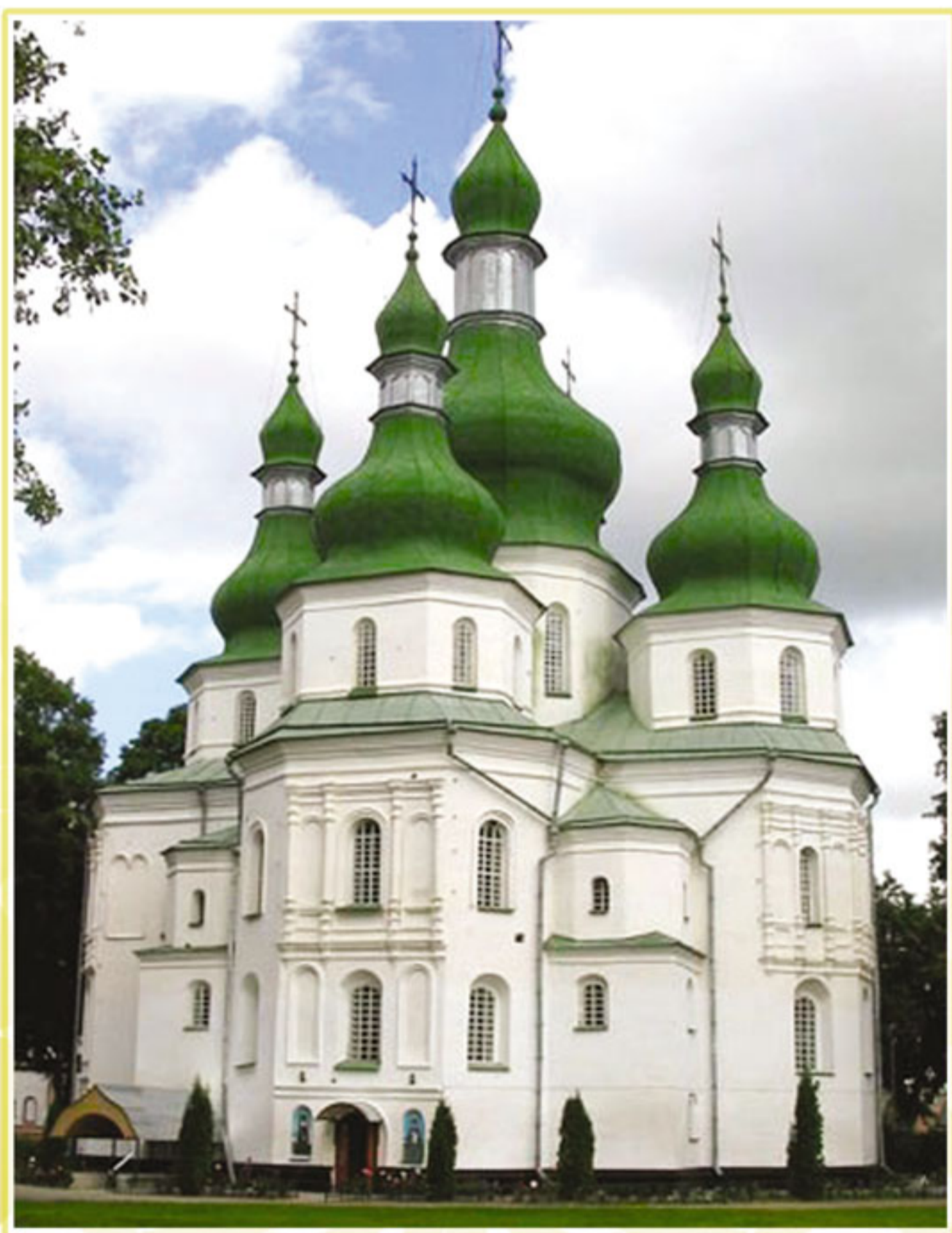

ЛІТЕРАТУРНИЙ

2019

ЧЕРНІГІВ

№ 1\85

Літературний ЧЕРНІГІВ

Щоквартальний мистецький журнал
літературної спілки «Чернігів»

№1 (85)

січень-березень 2019

*Заснований
у 1992 р.*

Свідоцтво про державну
реєстрацію: серія ЧГ № 007
від 30 листопада 1993 року.

Головний редактор

Михась ТКАЧ

Редакційна колегія:

Ганна АРСЕНИЧ-БАРАН

Олександр БОБИР

Дмитро ІВАНОВ

Олександр ЗАБАРНИЙ

Володимир КУЗЬМЕНКО
(заст. головного редактора)

Олександр КОВАЛЕНКО

Наталія РОМАНОВА

Владислав САВЕНОК
(відп. секретар)

Михась ТКАЧ

Віктор ТКАНКО

Журнал надруковано за фінансової підтримки
Чернігівської облдержадміністрації

ЗМІСТ

ПОЕЗІЯ, ПРОЗА

У нас на гостинах літературна студія Ніжинського університету:

Оксана Кудлай, Альбіна Заболотська, Марина Мусієнко,

Денис Коськін. Поезія 3

Василь Бондар. Читацький нотатник 2018 року. Проза 11

Олександр Навроцький. Поезія 43

Михась Ткач. Родинне лихо. Білий туман групі-дички. Новели . . . 50

Олена Мамчич. Поезія 60

Світлана Максименко. Кожен обирає свій колір неба. Драма 65

Віра Козлова. Поезія 97

Анатолій Ролік. Вся справа у випадку... Оповідання 102

Вероніка Іваницька. Поезія 108

Назарій Бугаєв. Найкращий друг 113

Вікторія Ковтун. Поезія 117

ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

Микола Гринь. «Краса і сила літератури нашої...» 118

ІСТОРІЯ

Світлана Половнікова. До історії будинку Музею українських старожитностей ім. В. В. Тарновського 128

Станіслав Бушак, Оксана Петренко. Роль українських діячів качанівського культурного осередку у виданні книги Дмитра Яворницького «Запорожжє в остатках старини и преданиях народа» 133

ЮВІЛЕЇ

Олександр Олійник. «Через батька згадай сина...» 145

Іван Корнющенко. За висотою – висота 148

ПУБЛІЦИСТИКА

Сергій Дзюба. У Празі не дозволяють зводити висотні будинки . . 152

ІНТЕРВ'Ю

До Тхі Хоа Лі: «Чернігів – дивовижно красиве місто!» 157

РЕЦЕНЗІЇ

Володимир Кузьменко. Зупинені миті літературного часоплину . 161

Олександр Забарний. Таємничими лабіринтами жіночої душі . . . 165

Ігор Фарина. Заглянути в очі героя 169

Тетяна Сидоренко. Тут кожне слово – з любов'ю 172

СТОРІНКА ДЛЯ ДІТЕЙ

Наталка Поклад. Вірші 176

ГУМОР

Валерій Демченко. Сходити в президенти 182

У нас на гостинах літературна студія Ніжинського університету

У 2018 році літературна студія Ніжинської вищої школи відсвяткувала своє 85-річчя, тобто офіційну дату, коли виникла назва «Літературна студія». 10 серпня 1933 року ніжинська газета «Нове село» дала звіт про обласний зліт радянських письменників і літературознавців. Саме на цьому зльоті, у доповіді письменника Михайла Хазана, прозвучала ніцивна критика на адресу членів літературної студії Ніжинського вишу., «за послаблення роботи в національно-культурному будівництві». В цій інформації відчувався відголосок тих репресивних заходів, які застосовувалися до викладачів інституту.

По за сумнівом, літературні традиції Гоголівського вишу більш давні. Їм майже вже 200 років, адже з перших років існування Гімназії вищих наук діяли літературні гуртки Нестора Кукольника, Миколи Гоголя, Володимира Данилевського., видавалися рукописні журнали. Та не будемо вдаватися в історію – повернемося до літературної студії...

Який же творчий доробок? Лише у ХХ столітті до лав Спілки письменників СРСР та Національної спілки письменників України було прийнято більше ста літературів-вихованців вишу, серед них п'ять лауреатів Державної премії імені Тараса Шевченка. За перше десятиліття нового тисячоліття до лав письменницької організації прийнято ще двадцять вихованців літстудії., а ще ж сотні журналістів, які щодня несуть слово Правди українцям... Написано і видано тисячі книжок...

А хто за ними? Знайомтесь...

Олександр ЗАБАРНИЙ –
керівник літстудії НДУ

Оксана КУДЛАЙ

*студентка 4 курсу філологічного факультету
Ніжинського державного університету імені
Миколи Гоголя. Людина закохана в світ,
природу, поезію... Вірші писала зі шкільного
віку, але стидалася їх виносити на суд читача.
Це її поетичний дебют.*

* * *

Тисячі є на світі інших,
Сотні кращих, говорять, є –
Невблаганно в осінній тиші
Шепче серце: «Моє, моє...».

Бо сплелись у тобі навічно,
Як із молодістю літа,
Тиха Гоголя таємничість
І оманлива простота.
У вогнях горобин засніжених
І в акацій шаленім хмелю
Я тебе, мій жаданий Ніжине, –
Сподіваюсь, взаємно, – люблю.

* * *

Просила у літа щедрості,
У сонця тепла молила,
А літо пройшло – не вернеться,
І хмари сонце закрили.
Сміялися ранки росяні,
І спів солов'їний линув,
Берези-сестриці косами
В гаях мене Мавка зустріла.
А зорі все падали в снах, все летіли,
Я їх наяву не стрічала.
В безсонні осіннім лиш я зрозуміла,
Що зірка та в серце впала.
Прошу тепер в осені мудрості –
Навчи мене серцем бачити,
Щоб чорне з білим не плутати,
Добром за добро віддячити.
Крильми відшуміли лелеки,
І літо, як грім, одгуло...
Чекала я долю здалека,
А поруч щастя було.

* * *

Мені ти не приносив квіти
І з неба зір не дарував,
Й словами теплими, як літо,
Ти не мене причарував.

Тож сумувать нема причини
Й жаліть нема чого мені –
Ти не мене тепер покинув...
Чому ж весь світ – немов у сні?

Чом дивний біль у серці зринув
Й, по всьому, довго не мине?
Ти не мене тепер покинув...
Але й любив ти не мене.

Альбіна ЗАБОЛОТСЬКА

*навчається на філологічному факультеті НДУ,
вивчає українську та англійську філологію. Переко-
нана оптимістка, але вважає, що жити повинна
в іншому столітті...*

Заховайся

Заховайся від всіх під ковдрою,
залиш всі дзвінки та повідомлення,
чоловік, виявилось, теж буває шльондрою,
якщо живе лише заради вдоволення.
Для людини обман – це звичка,
щось буденне, це ніби хобі,
а душа людська неначе свічка,
і якщо догоріла, то вже не в моді.
Хочу вас здивувати трішки,
правда, чесність – це теж не норма,
а слова всі – банальні смішки
– це така нова гумору форма.
Я не вірю більше у «правду»,
я не вірю не вам, не собі,
довіряю я тільки барду,
який жив не в моїй добі.
Довіряю я музиці Цоя,
і поезії чесній Висоцького,
а любов твоя, то все параноя
із театру та курсу акторського.
Закриваю лаштунки сцени я,
вже закінчилась наша п'єса,
погасили ми своє полум'я,
з мене вийшла погана актриса.
Пам'ятаєш афішу, нас двоє?
ти згадай як чекали на дійство?
ти моя найболючіша зброе,
це було найжорстокіше вбивство.

Життя

Життя дає уроки та задачі,
ламає, гне, міняє і бурлить,
живе чудово той, хто вже не плаче
і не опустить голову на мить.
Життя підказки подавало:
і сни, і заборони, і підозри.
Ніколи так не відчувало,
що всі твої слова – то просто грози.
Які бомбили моє серце довго,
які зламали все невинне і живе.
Я краще в полі буду самотнім вовком,
а ніж тримати щастя, що помре.
Я знову закриваю душу
сьогодні, сподіваюсь, на роки.
Не треба це кохання, що аж душить,
я піднялася без твоєї руки.

Марина МУСІЄНКО

студентка бакалаврату філології Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя. Закохана у мистецтво, літературу, квіти... Пише вірші, це її поетичний дебют.

Було рано... акація ще спала,
Ще сонце обіймало небокрай.
Я поруч йшла і руку я тримала,
І світло дарував наш гай.
І ноги босі наші як уперше
Ступали по високій тій траві.
Ти поруч йдеш і набагато легше
і з кожним кроком – все чуття нові.
Не нові, ні, це просто оживають

Сторінками рядочки про життя,
Знайомства мить, і далі проводжають
У далечінь, у мрій потік буття.
Ти можеш притиснути мене до себе.
Ось так... ти поруч – я твоя
І подумки я відлітаю в небо,
І тільки поруч відчуваю я жива.
Ти здавлюй руку, так до болю в серці!
Лиш тільки так повірю, що це ти.
В тобі себе я бачу як в люстерці.
І тільки поруч хочу далі йти.
Не залишай, прошу, постій ще трохи
Я мить цю змушу стати назавжди.
І вже не чути більше твої кроки,
І не дивитися вже на твої сліди.
Стискай ти руку, пригортай до себе.
Я хочу відчувати, що твоя.
Я подумки злечу до неба,
І не залишу сліду я зрання.
Не вистачає, доторкнись до серця
За руку ти вперед веди.
Акація ще наша не проснеться,
Допоки наші зникнуть всі сліди..

Денис КОСЬКІН

*чернігівець, нині студент першого курсу
філологічного факультету, спеціальність
«Філологія», Ніжинського державного
університету імені Миколи Гоголя. Перемо-
жець численних літературних конкурсів для
молоді.*

І вечір вже не той, і ранки вже не ті
Усе якесь не те, якесь холодне й мертве
Хто – з кулею в спині, а хто – у животі
Але ж всі, як один – криваво вбиті жертви.

За ними плаче ніч зорею вдалині
Й голосить листопад у тиші злій і спертій;
Усе якесь не те. Пусті та сірі дні
Немов прочанки йдуть назустріч сивій смерті.

І навіть дотепер у жилах стигне кров
І тихо так летять кудись лелечі зграї;
Кружлятимуть сніги й співатиме Дніпро
Та тільки все не їм, бо ж їх уже немає.

І вечір вже не той, і ранки вже не ті
Усе якесь не те, якесь холодне й мертве
Хто – з кулею в спині, а хто – у животі
Але ж всі як один – криваво вбиті жертви.

* * *

Ти сказала «прощай», та мені не хотілось прощати
Жодне з наших прощань не хотілось прощати собі
Я тебе цілував у метро, там, де напис «Хрещатик»
Красувався на стінах, й вагони повзли голубі.

Ти наснився мені в нескінченній дорозі додому
До Чернігівських вулиць, соборів, старечих фортець;
Я згадаю усе: і ревіння весняного грому,
Й сині краплі дощу, що по шибках повзли навпростець.

Ти була чимось більшим за щастя, – ще досі щемить, і
Картає лиш згадка про ночі близ тих яворів. –
Я тобою все марю, все мрію про тебе щомиті
Як ніким я не марив, як я не про кого не мрів.

Ти сказала «прощай», та мені не хотілось прощати
Жодне з наших прощань не хотілось прощати собі
Я тебе цілував у метро, там, де напис «Хрещатик»
Красувався на стінах, й вагони повзли голубі.

* * *

Я візьму твою долоню – стану ворожити
Чи ж ти лишишся зі мною попри все на світі
Чи ж ти підеш в неминуче, тугою сповите
Де немає ні кохання, ні зелених квітів.

Ти насупиш ледь помітно від печалі брови
Ти подивишся на мене тихими очима
І в очах твоїх засяє небо пурпурове
І вгадається в них серцю шуканий спочинок.

Я візьму твою долоню – ворожити стану
Я торкатимусь до неї білими перстами
І незвіданне майбутнє, випливши з туману,
Чорнокосою марою сяде поміж нами.

Притискатиму до себе я тоненьку руку.
У сльозах її довіку цілувати буду
І нехай наворожити вийшло лиш розлуку –
Ти така єдина в мене, карооке чудо.

* * *

Мереживо очей з-під темних брів
Та квіти у розсхристанім волоссі
І не шкодую, що тебе я стрів
Шкодую лиш, що щастя не збулося.

Цей спів вітрів... Журлива пісня ця
Поділена на безліч довгих терцій;
Бринить у наших змучених серцях
А особливо – у моєму серці.

І я кажу – кохання на землі
Не вічне, люба крихітко, не вічне
Ми – тільки діти, змучені й малі
Що зазирають янголам у вічі.

Торкаються плечей їх і долонь,
Цілують їхні губи, їхні щоки
І віддаються в пристрасний полон
Аби відчути, що не самотні.

Кохати вміють янголи одні
Я вірю в це. Я вірю в це до болю
Та все ж здається, крихітко, мені
Що ми і є два янголи з тобою.

* * *

Не музика все те, що нею зветься
Не вірш все те, що ми звемо віршем
Що ділиться на кілька довгих терцій
Але не викликає в грудях щем.

Не той поет, хто вміє римувати
Не той співак, чий спів за гріш гуде
Поет – це воїн, це заступник правди
Співак – це голос змучених людей.

І цар не той, хто свій народ калічить
І вождь не той, хто мучить свій народ
Зі зверхністю вдивляючись у вічі
Зі зверхністю запроданців й заброд.

Той справжній цар, хто серед рівних перший
Вождями звуться зовсім не кати
А ними звуться ті, хто, навіть вмерши,
Свій люд вперед продовжують вести.

Не музика усе, що нею зветься
І вірші – то не кожен із віршів;
Бо ж Музика знаходить відгук в серці
Бо ж Вірш знаходить відгук у душі...

Василь БОНДАР

Народився 15 січня 1954 р. в с. Теліжниці Тетіївського району на Київщині. Закінчив факультет журналістики Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка. Голова Кропивницької обласної організації НСПУ.

Автор книг оповідань та повістей «Одвідини», «Смарагдові китиці у воді», «Камінь від хандри», «Візит ввічливості»; літературознавства «У пошуках слова значущого»; автор-упорядник книг спогадів «Голоси із 33-го», «Ми, переможені Чорнобилем», «Сповіді з-за ґрат», «OST – тавро неволі», «Письменництво: важкий хрест чи лавровий вінець?», «Рух. Початок»; упорядник антологій, збірок.

Лауреат літературних премій імені Є. Маланюка, ім. Д. Нитченка, ім. М. Стельмаха (2009), лауреат обласної краєзнавчої премії імені Володимир Ястребова (1997).

ЧИТАЦЬКИЙ НОТАТНИК 2018 РОКУ**11 січня**

«Нотатники» (Київ, «Темпора», 2008) суттєво доповнили моє уявлення, мої знання про життя і характер Євгена Маланюка. Упорядникові непросто було вибирати ці нотатки в кількох десятках зошитів та з понад півсотні записників – всі ці думки були розкидані в конспектах, чорновиках, поміж переписаних чужих творів. І вибиралось не все, а найцікавіше. Цікаві й історії з мандрями різних нотатників. Це перше видання «Нотатників», але будуть і наступні, їх зроблять інші упорядники: коментувати є стільки, що ого! Л.Куценко не встиг прокоментувати все, та й навряд чи це можливо взагалі. До читання «Н» треба мати підготовку.

З «Нотатників» Маланюк постає трохи іншим, ніж у своїй поезії. Наприклад, ми довідуємося, що він не поділяв суспільно-політичних поглядів Драгоманова, бунтував проти запровадження української мови в церковному житті (церковно-слов'янську вважав давньою українською), дуже критично оцінював «Енеїду» Котляревського (лиш у кінці життя поміняв ставлення), скептично ставився до всіляких академій та вшанувань... Він не любив США («океан зла»), йому тяжко давалась англійська мова. Але якщо вже любив... Зерова, Хвильового, А. Любченка, вітав молодих Драча-Вінгран-Л. Костенко. У книзі багато суджень про нашу тяжку історію. Про характер українців, про московську агресивну душу («Що є в моєму народі страшне: 1) глупота хитруна, 2) хамство. Обидва складники вдачі є набуті, а не вроджені»), про рідні краї й рідних людей, про расу («Язик і релігія не творять раси: одна єдина є річ [яка] творить расу, а то є кров»)... «Нотатники» – книга, яка спонукає не так до цитування, як до сперечання. Як можна, скажімо, сприймати його судження: «Лопає славу й визнання «проф. д-р» Яр Славутич – король графоманів, навіть немислимий за першої еміграції»? Або те, що Т. Шевченко був останнім епігоном козаччини? Багато запитань, багато мудрих підказок, багато таємниць... Ще має минути не одне десятиліття, аби ці таємниці розкрились. Ми ж і досі не маємо книги спогадів про Маланюка. Ми не маємо його багатотомного видання творів. Будуймо!

24 січня

Прислала для публікації в «Вежі» оповідання «...відблиски» О. П. Здається, вона більше ні про що не знає писати, як про імпотентний адюльтер.

31 січня

Готую статтю-доповідь для «Маланюківського форуму» – й, може, вперше по-справжньому осягнув зроблене про поета Леонідом Куценком: більше десятка книг. Та й у другому десятку його книг є щось про Поета (винятки: біблійна і про І. Микитенка). «Одержимий Маланюком» – так можна було б назвати студію про науково-белетристичну творчість Л. К. Але – в усіх його розвідках небагато про роки Другої світової. Тему я вибрав не навмання, спонукання моє йшло не від долі поета, а від зацікавлення добою, та так співпало. Не думаю, що досі ніхто про це не писав. Просто я мало знаю такої лектури поза Куценком, Салигою, Миронець, мемуарами й епістолярієм небагатьох сучасників поета. Як на провінційну аудиторію – зійде, а на більше я й не претендую, бо це не моя парафія... Такою буде моя преамбула до виступу.

3 лютого

Сашко Михайлюта, дорогий мій однокурсник і хрещений батько мого сина Устима, на своє 60-річчя прислав поему «Уркаїна», а через кілька днів остаточний варіант її під назвою «Їмпічмент» з підзаголовком «Україна проти Уркаїни». Поема звуків – такий жанр визначив для свого твору автор. Антиолігархічна, антипорошенківська штука. Сашко дуже оперативно реагує на злобу дня: так було і з поемою «Алілуя» (про голодомор), і з публіцистичними статтями про рідну мову (1987), про комітет солдатських матерів, і з кіноповідями про більшовицькі репресії, про Махна, і про кучмізм він один яскраво написав повість у момент найвищого піднесення того самодурства, та й з Явором вийшов на прю задовго до олюднення внутріспілчанського протистояння... Гострий нюх і блискавична, можна сказати, завше упереджувальна реакція. Звичайно, з часом штука в художності блякне, бо ж «велике бачиться на відстані», переважно. Однак вона будить, закликає, вказує напрям. І народна струна (в поемі останній) гучить виразно, чисто й саркастично.

6 лютого

Зблиснув мені у «Нотатниках» Маланюка афоризмом французький письменник Луї Фердінан Селін і подався я в бібліотеку. Перекладали його українською ще в 30-их роках, відразу після дебюту (за вказівкою з Москви, звісно), але по-справжньому зацікавились лиш тепер. І ось я маю його «Подорож на край ночі» (Харків, «Фоліо», 2006) в доброму перекладі Петра Таращука – як же економили на цигарковому папері та дрібному шрифті! Якби так друкували, як романи Василя Шкляра, то мала б книжка сторінок сімсот, а не 360... Особливий письменник. «Якби я не був такий знедолений і не мусив заробляти на шматок хліба, то, признаюсь, не розповів би нічого, не написав би жодного рядка» – ця фраза чотири рази повторюється в преамбулі до початку розповіді, яка ведеться від першої особи. Читав я роман мало не весь січень, довго – і через той дрібненький друк (очі стомлювались, здолавши три-чотири сторінки), а ще більше через негативізм, яким наповнений чи не кожен абзац твору. Подібну реакцію в мене викликала «бомжарська» проза Олеся Ульяненка, то десь одмучивши півсотні сторінок, я збирався кинути читання, однак утримався, хоч дуже часто ловив себе на думці, що не можу зосередитись на тексті й мушу постійно перечитувати сторінки. З якою охотою про Першу світову, про втрачене покоління я читав у Ремарка, у Гемінгвея, а тут... «Ми народжуємось із рабською відданістю і від неї й здихаємо...», «Він мав ваду, властиву всім інтелігентам: був нікчема», «Людина – це торба для хробаків», «Люди з уявою нам на

заводі не потрібні. Нам потрібні звичайні шимпанзе...» (про США), «У будинках саме паскудство. Тільки-но за людиною зачинаються двері, вона миттю засмерджується, смердять усі її одяганки. Людина притьмом старіє і тілом і душею. Вона загниває. Якщо люди гниють, це добре», «...життя – безумство, нашпиговане брехнею...», «...мало не в кожній родині є хтось несповна розуму...», «...тільки-но вступивши до Парижа. Збагнув і те, що в жінок наче вогонь між стегнами й отакенні паці й руки, що лізуть тобі і в штани, і в кишеню»... Роман переповнений цинізмом. Таку прозу дуже важко сприймати. Але, занурившись в образ героя-оповідача глибше, починаєш на світ дивитися його очима. Ось у цьому й полягає талант майстра-новатора Селіна. Це зовсім перекреслює установку про красу і правду, яку нам втовкмачували у школі дефініціями Довженка, Гончара... Життя й художнє його осмислення значно складніше й різноманітніше, яким його трактувала фальшива доба. Сьогодні ми з тривалим запізненням досягаємо це.

10 лютого

З рідного мого Тетієва прийшла бандеролька від Т. І. Бойко – книга Миколи Турківського «Нас єднала справедливість і честь» (Прилуки, 2017) – листи Миколи Кравчука й Івана Стогнійчука на Чернігівщину в останні два десятиліття минулого сторіччя. Десяту частину книги (від півтори сотні сторінок її) займають короткі листівочки новеліста, а решта – просторі епістоли журналіста й поета; подекуди – коментарі художника-поета й супутні листи інших. Начебто й нічого особливого в тих листах немає (маю на увазі листи І. Стогнійчука, бо Кравчукові – й зовсім не листи, а вітальні до новорічних свят поштівки за винятком одного: з порадами початкуючому прозаїку від 10.01.1979). Справді, дружні побутові перемовини периферійних митців, один з яких надміру плодовитий (у роки незалежності видав понад шістдесят книжечок), а другий за редакційними клопатами в районній газеті ледве зважився на дві (в Кіровограді – поезії – 1996 і прози – 1998, я їх редагував), збирався вступати до Спілки письменників, але смерть обірвала ці наміри. Двадцятирічне їхнє листування однак багато може розказати спостережливій людині: і про настрої в залежності від політичної температури чи заморозків, і про прагнення до творення добра, і про турботи за сім'ю, за продовження роду, а ще про зітхання над марнотою людського життя та беззупинним бігом часу, і про бажання лишити творчий слід... З листів усвідомлюєш: це великі люди в незначних, здавалось би, справах своїх. Справжні містечкові українці, які, будучи добрими синами своєї землі, на схилі віку нелегко вилущувались-випростувались із чужої нам іде-

ологічної шкаралупи. До сліз уразив мене лист дружини Стогнійчука, Галини Сидорівни, яка лаконічно й просто, але зворушливо, описала останні хвилини життя чоловіка з його проханням похоронити у вишиванці... Я не знав Турківського (багато чув про нього), але тривалий час спілкувався й листувався з Іваном Макаровичем (рік тому написав спогад). Немає вже обох (Турківський торік у травні відзначив 80-річчя, помер восени). Але є книжечка, видана мізерним накладом (усього півсотні примірників) – як свідчення про високість окремого життя.

16 лютого

Давно вже мною не читалася з такою увагою й охотою книга історично-економічної тематики – як «Антиукраїнець» Олександра Савченка. Почув я про видання її ще торік улітку, але ж наші провінційні книгарні таке не доставляють сюди. От, прочитавши 77 сторінок, я подякував автору, який чітко й ясно дав мені відповідь на питання: чому незалежна наша держава за два з половиною десятиліття не раз так тяжко карала своїх громадян – девальвацією гривні. По собі ж знаю: тільки вийдеш на більш-менш пристойний рівень життя, як тебе в один мент – гух по голові! Усе, що ти надбав, зекономив, підготував на якийсь проект – стало неплатоспроможним, схудло вдвоє, втрое, в'ятеро... «Це якась всесвітня змова проти України», – повторював я не раз чує в народі. І ніхто не міг мені пояснити. Швидше погоджувались, але й загадково стенали плечима: хтозна, мовляв... Тепер я отримав відповідь від кваліфікованого й чесного банкіра – пам'ятаю його, молодого, з рухівських часів (тоді було найбільше порядних, хоча деякі і з тієї когорти спаскудились, а то й зовсім упали на дно, як заступник Черновола – Лавринович). Книга дає також чотири чіткі поради, як нам вилазити з багна, в якому опинились. «Економічний націоналізм – наш порятунок чи погибель?» – запитає читач, перегорнувши книгу. Сьогодні – порятунок, а завтра може стати... До речі, Савченко не боїться ризикувати, стверджуючи, що рухівські листівки 1991 року про пріоритети економіки УРСР в масштабах СРСР були, м'яко кажучи, популістські. Україна мала на той час найгірші показники якості життя своїх громадян, їхнього інтелектуального та економічного забезпечення: так свідомо чинила Росія – наш вічний історичний ворог. Як його позбутися? Читайте книгу О. Савченка. Він чітко визначає теперішню, після Революції Гідності, владу як антинародну і дає конкретний рецепт, як її подолати: запровадити стандарт доходів української влади «Майдан-3» – перед прийнятими виборами. Цей стандарт чітко розписаний, але для реалізації його потрібна воля мільйонів. О. Савченко вірить у цю волю, бо українці вже її демонстрували не раз у своїй історії, в тому числі й у найближчій.

Цю книжку має прочитати сьогодні кожен українець, який вболіває за майбутнє своєї нації. Хочу запросити (через В. Залюбовського) Олександра Савченка в Кропивницький для публічних виступів перед студентами технічного вишу і міста.

19 лютого

«Сон синьої трави» – так гарно називається друга, рідномовна вже, книжка Віри Володіної. І вірші в ній переважно гарні (хоча й трапляються тумани). Ось лиш кілька строф: «Чужа я людям і сумна. Непізнана, незрозуміла. Я і земна і неземна у грішному людському тілі...» (наче як міні-автопредставлення, всього у вірші вісім строф); «така пісна самотність як пізня осінь короткочасна радість як в зливу гість стоїть життя-примара як чорна хмара а в мріях сипле сніг на сірість стріх» (чи не кожне слово – рядок, їх 16). За багатьма рядками поезій учувається тяжке дитинство, голодне й холодне, відсутність материнської ласки – згодом усю свою дитячу непевність вона переносить і в доросле життя, терпляче сприймаючи буденні негаразди... Грубий прокурений голос, насторожений, аж заляканий, недовірливий погляд... А за цим усім – яка ніжна душа в цієї людини, як насажена добром і любов'ю!.. Я говорив з нею позавчора з півгодини: тремка, делікатна розмова, яка додасть їй упевненості, але ніколи не перейде в зарозумілість, бо це такий характер. «Віруня» – так я до неї звертаюся, звідколи вперше почув з її уст вірші в підвальному кафетерії «Затишок» на вулиці Чорновола. Не помилився. Кілька років тому це було. Вона тепер має дві книги й горнеться до Спілки.

22 лютого

З'явилися у пресі повідомлення, що Шевченківську премію цього року вручать Еммі Андіївській – 23 члени комітету віддали їй свій голос. І от що тепер думати про цей комітет? Договірник. Чистої води. Навіть Драч не стримався («ЛУ» за 15.02), хоча тут же атестував її як «прекрасну поетесу». Слухайте, про яку красу мова? Та жодного вірша її, читаного мною по різних журналах (найбільше в «КК»), я не міг утямити – нащо він написаний. Це ж просто свідоме нагромадження абсурдистських фраз, аби познущатись із читача, аби пошити дилетанта вкупі з академіком у дурні. Ні глибокої думки, ні почуття, ні... Ворох брухту іржавого, калічного зела земного, сентетики штучної та де-не-де блискітка сяйне в тому мотлосі чи квітка запахне – але нащо? Отака вся її поезія-провокація. Обізвись, батьку наш Тарасе, на цей поглум!

27 лютого

«Майстер корабля» – перший широкоформатний твір Юрія Яновського. Писався у 1927-1928 роках, мабуть, паралельно з «Чотирма шаблями» й сценаріями, тоді ж і повість «Байгород» завершено. У творчості своїй Юрій Іванович ішов жанрово по висхідній: вірші, оповідання, повість, роман. У часі це було спресовано: всього п'ять років. (А прожив же лиш 52 – для прозаїка це так мало, дехто в цьому віці тільки починає сходження. Та Господь подарував йому нелегкі, проте як письменникові благодатні часи: дитинство за царизму, в юності побачити й почути збройну боротьбу за свободу, стояти біля витоків українського кіна, вкусити європейської слави вже після трьох романів, а потім знову участь у війні й Нюрнберзькому процесі над нацизмом та тяжке приниження тоталітарним часом в останні роки життя – багатом і впродовж 80 чи й ста літ не щастило на таке обсервування). Найкращі твори Яновського мали успіх і в радянські часи, і тепер, за демократизму. Фінал письменників був сумний, я про це писав колись цілу статтю, але той злам не перекреслив, слава Богу, його здобутків. Яновського, тих п'ять томів 1982-1983 років, я читаю і пізнаю все життя. Ось дійшла черга до «Майстра корабля» – саме тепер твір втілюватиметься в нашому місті у пам'ятник на вулиці Соборній («...йому стоїть пам'ятник на березі? Він сперся на якір і тримає в руці поснащеного брига» – стор. 61, т. 2). Роман має на перший погляд сумбурну, хаотичну композицію, хоча й тримаються усі його смачні й пахучі шматки на одному шампурі: спогади старого майстра кінотворчості. А шматки такі: спотикання чорноморським узбережжям кіношної компанії із Севом-Довженком, пригодницька екзотика морів приблудного й непотоплюваного зуха Богдана, любовні листи актриси Тайах з Італії, будівництво вітрильника, зйомки візиту турецького міністра, замах на автора й спуск брига на воду... Яновський намагався вивести українську літературу за межі національного побуту – звідси оті планетарні сюжети. Він одним із перших зачинав мариністичну літературу і тепер ось і в мені збудив юнацькі спогади (термінологія парусника нагадала мені Сашка Нестеренка з Херсонщини, псевдо Хахол, який як жоден із тисячі матросів на крейсері знав будову вітрильника, вільно оперував тими бом-брам-стенягами, бугшпритами, шпангоутами – в оркестрі ж він грав другого тенора, секунду, на півроку служби старший від мене – де він тепер, як його життя склалось?). У творі багато романтики: цьому сприяли обнадійливі для молодих прихильників Республіки 20-і роки (підступна суть доби хитро прикривалась фальшивими перспективами), жага життя і творчості, любові й особливої власної місії завтрашньої.

Роман новаторський, експериментальний – так досі в нашій літературі не писали (це характерно для всієї літератури 20-30-их років: і в поезії, і в прозі – Майкл Йогансен, Микола Хвильовий, Дмитро Бузько, та й Косинка, Підмогильний...). Можна тільки уявляти, на який би рівень вийшов Ю. Яновський і вся українська література, якби з початком 30-их їй не перебили хребта більшовики. Роман вражає щедрою читаністю автора, яка чується з уст Професора, Тайах, Богдана («Жіноча голова... завше любить, щоб її хтось затуркав. Вона не може сама чогось вирішувати. Жінка любить руку і повід» – ці мудрощі хіба можна надбати у 25 років?). По-сучасному сприймається застосування для характеристики образу героїні Полі українсько-російського та українсько-німецького суржику («мені дівочки казали», «утік на свою далеку гаймат») і вже прямо філологічне хуліганство в описі Богданом своїх острівних пригод (стор.149). Класика? Так. І навіть помилку у відмінюванні слова «якір» в останньому реченні твору сприймаєш як бадьорий авторський винахід.

Кілька дрібних недоглядів, як на мене: екзотичне ім'я оповідача з'являється лиш на перших сторінках і все – до кінця забуваєш, як його звати (хоча, може, це й не так важливо); імена синів оповідача дивні – Майкл і Генрі. Тільки навряд чи це недогляди: це теж у стилі планетарного Яновського – Утмек, Фатьма, Ма, То-Ма-Кі, Тайах... Йому, неперевершеному стилісту ХХ століття, тісно й трохи скудно було в українському світі.

27 лютого

Газета «Літературна Україна» в січні й лютому – це значно вищий рівень, ніж торік. З'явилося багато цікавих публікацій про літературу у світі, про підсумки літературних надбань за проминулий рік. Нестандартні статті про класиків (гвоздь номера) зокрема – про Павла Тичину, Василя Стуса, Михайля Семенка, Григора Тютюнника, Івана Чендея. Відкриттям для мене стала публікація Олі Гнатюк про стражденну долю Ольги Дучимінської з її першим романом про Голокост; А.Чернова про «українського Леніна» Василя Шахрая; озонна дискусія про заборону ввезення російськомовних книг в Україну – і найпереконливіша позиція Сергія Борщевського (російською мовою мають право видаватись лиш твори письменників, які пишуть по-російськи – і крапка, все інше – перекладаєм на рідну). Мудрі й повчальні інтерв'ю з Мирославом Поповичем (царство небесне!), Андрієм Курковим, Сергієм Жаданом (останнє число торік), Іваном Драчем (в журналістці на антиросійстві наче дах поїхав), Анатолієм Жиколом – висловив дуже близькі мені думки про верлібр на українському ґрунті (скільки графоманів у нас

чим спекулюють: ось почитайте вірші Миколи Біденка за 1 лютого – хаос: хай би розібрав свої верлібри на «як рядок, так і твір» – так зробив Ми. Сл. у своїй останній книзі – було б більше користі). Не розчарував своїми статтями Юрій Мушкетик, хоча мотиви повторюються (дуже його люблю – малу прозу особливо, але й есеїстику – болісна, чесна націоналістична сповідальність). Актуальна стаття в. о. редактора про передачу Криму Україні в 1954 році, компілятивна, зрозуміло, але про це треба розповідати сьогодні українцям в усіх ЗМІ. Художньої літератури достатньо за обсягом, але за якістю – сірувато (в поезії відзначу С. Короненко, М. Людкевич, В. Крищенко: «Всі різні... Хоч навкруг людей огром: Хтось свариться, а хтось уміє ладить. Якщо весь час ти будеш їжаком, То чи захоче хтось тебе погладить?», а ще довірливі й ніжні його зітхання на три строфи «Згадати друзів» і «Заметіль»!). Літературна критика переважно компліментарна й протекційна («ковзанку у небо» аж двічі протягом зими не забував поливати водичкою директор письменницького видавництва). Більшого чекав я й від Івана Дзюби, але, видно, фактура досліджуваного (роман В. Рафеєнкова) гальмувала найкращому нашому критикові відвертість і щирість до кінця. Та попри всі недоліки, до яких відношу й брак доброї прози (ситуацію певною мірою рятують К. Мотрич і М. Сидоржевський, але ж Я. Ткачівський, Л. Горлач, М. Сіренко – школярство і німеч), попри дратівливі коректорські зашпортування, попри відсутність читацької пошти (гарний досвід попереднього редактора не слід відкидати) – газета піднімається до гідного своєї назви рівня, прагне, як сама подає на своїх шпальтах, аби «все було розпрекрасно».

4 березня

Ніколи я не маю бажання читати наукові літературознавчі тексти. Так звані наукові, свідомо нашпиговані ускладненою чужоземною термінологією, від якої очі сахаються, розум скудовчується, а серце вихолоджується. І цю штучну, зумисне ускладнену мову науковці плекають як зразкову. Самі для себе її культивують. Ну й культивуйте, але не пхайтесь у популярні літературні видання, яким мені бачиться й «УЛГ». Ось узявся читати публікацію Л. Тарнашинської до 80-річчя В. Стуса: у трьох числах поспіль майже по дві полоси – половину першої здолав. А далі перехотілось. Ну як душа може сприймати отаке місиво: «...частка само постає своерідною антропоцентричною лексеєю, конструє специфічне світовідчуття і певним чином відцентровує художню свідомість...»? Чи – «З прагнення подолати рубіж «неможливого» і постає сугестована медитативність, особливо виразна, сказати б, улюблена

апеляція до «антропології числа»? Жоден абзац статті не обходиться без подібних зафілософчених хащ, крізь які без термінологічних словників не продертись. То що ж це за тлумачення поезії Стуса! Краще брати саму поезію й читати без таких тлумачів. І Шевченка мені так пояснюють (Грабович, наприклад), що жаль паперу... Врешті, подобається їм гратись у словоблудство – хай граються (професори й академіки), хоча й про високе можна говорити ясною, незаплутаною мовою, як це робив покійний Л. Куценко, як нині робить В. Панченко та багато відомих (І. Дзюба, Ю. Барабаш, В. Базилевський, М. Слабошпицький...). Невже творці так званої наукової балачки не усвідомлюють, що практично творять літературуНЕчитавство?

6 березня, Київ

Більше години провів у книгарні «Є» (на жаль, у нашому місті й досі немає цієї мережі). Одразу в очі кинулось: потужна хвиля книг авторів зарубіжних в українських перекладах. Позитивне явище, викликане загальмуванням руху зарубіжної літератури в російських перекладах: як усе просто, виявляється. Якби до цього вдалися на початку незалежності, то ми мали б сьогодні повноцінний ринок книжковий. А так: утопитися можна сьогодні в тій хвилі, яка гунула на українського читача – полиці переповнені невідомими іменами. І вловити тенденції розвитку зарубіжної літератури чи й можливо? Кажу сам собі. І відповідаю: а чи треба? Хай фахівці цим займаються... Якби ж тільки вони були... Ну, перекладачі на запит доби й пропозицію законодавчу з'явилися? Так, може, стане й тлумачів? Ніколи я ще не лякався цього літературного хаосу так, як тепер. Але вихід один: менше зважати на запит доби – сповідуватись прожитим і передуманим.

11 березня

♦ Из Києва я привіз півсумки книжок. Повість Володимира Кобзаря «Запах фіалки» (примірники для дитячої й юнацької бібліотек Кропивницького) прочитаю пізніше обов'язково (уришком, який він подав до антології «Місто...», зачарував мене). Володимир Поліщук з Черкас подав останнє число «Холодного яру» з моєю публікацією – оновлена верстка, повітря більше, ніж досі (в порівнянні з «ХЯ» Гр. Білоуса)... У книгарні купив «сучасний французький жіночий роман» (така червона биндочка з білими літерами оперізує обкладинку – ексклюзив видавництва, яке вже наказало довго жити, на жаль) Маргарит Дюрас «Пробудження Лол В. Штайн» – дружина вже заховала маленький роман (150 сторінок формату жіночої сумочки) у шухляду. Також придбав «смолоскипівську»

антологію «Поезія із-за ґрат» – твори шести десятків страждальців за Україну, які не тільки фізично чинили опір нелюдському режиму, а й словом сповідалися та запалювали серця іншим. Точніше навіть: не так фізично, як словом. Цю книгу я читатиму-перечитуватиму до скону днів своїх – з третиною авторів я знався, спілкувався чи писав про їхні долі. Наступна книга: Анатолій Качан подарував посмертне видання творів Петра Осадчука «Я тут, я серед вас» – авторські тексти, ілюстрації, спогади побратимів, статті, інтерв'ю: про кожну значну постать в рідній літературі має бути така книга (спасибі родині й Володимиру Петруку). А ще М. С. тицьнув розпіарену («ЛУ») книгу віршів Олени Іщенко «Ковзанка в неба» – як видно з передмови, це вже не перша книга молодої авторки, тим більше письменницькому видавництву (до речі, П. Осадчук був категорично проти сучасної його назви) слід вимогливіше ставитись до текстів, а вони ж калічні, туманні, в багатьох строфах просто карикатурні (з.В.: «В його зіницях – Місячна соната, В її мовчанні – піють солов'ї. І ще далеко так у зморшках хижих плата За трем одвічний – сивий пуп землі»). Чого не бракує цій брошурці, то це претензійності. Тільки ж на цьому далеко не заїдеш, сковзатимешся безперестанку, про яке небо мова!.. Врешті, авторка уже в другому від початку віршеві саморецензується: «Словоформи – то лиш силуети Та й вони невимовно пусті».

12 березня

Здавалось мені, що я всі твори Айтматова прочитав свого часу (за студентства «повісті гір і степів» – як просто й красиво! в часи Перебудови й пізніше «Рябий пес біжить краєм моря» і «Плаху»), а ось зайшла мова із В. Панченком про природу графомана («Він же мені десь за тиждень до смерті дзвонив і таке ніс на тебе, що я змушений був його совістити: Сергію, думай про хороше...») й він послався на «Буранний полустанок», а я згадав: пропустив, не читав цей роман я, не читав тоді, коли він гримів – паралельно з «Білими шатами» Дудінцева, «Печальним детективом» Астаф'єва, «Факультетом непотрібних речей» Домбровського, «Всё впереди» Белова... (Українській літературі тоді закидали, що, окрім Гончарового «Собору», нічого й витягнути із шухляди). І ось прочитав й утвердив у собі колишнє захоплення прозою Айтматова. Це його перший роман. Оповідань, якими він починав (до речі, російською), ніхто не знає, ніби він їх не писав зовсім. А – «Джаміля», «Перший учитель», «Прощай, Гульсарі!» (як прилипав я вухом до динаміка, слухаючи в перекладі українською радіоінсценізацію повісті «Тополька моя в червоній косинці!»). У 51 рік Айтматов узявся за роман: писав його

менше чотирьох місяців (на межі 1979-1980). У передмові до твору за-свідчує прихильність до соцреалізму («головним об'єктом дослідження котрого була й лишається людина праці»), хоча виходить далеко за його рамки, зокрема кількома міфами-притчами та фантастичною лінією у першій половині твору. Догоджає совєтській історіографії в кількох епізодах (Сталін наказав не мобілізувати на війну залізничників, чим порятував від фронту одного з героїв роману; після війни совки щороку чекали грудня, коли на кілька копійок знижувались ціни на продукти й товари першої необхідності; усвідомлення партією своїх гріхів і за-певнення в неможливості їх повтору в майбутньому; «Інтернаціонал» – «великий гімн усіх часів»; і ще десь, може), навіть війну більшовиків проти басмачів однозначно схвалює (цікаво, як тепер туркмени-казахи-узбеки-киргизи оцінюють басмацький спротив червоній агресії 20-их років?). Та все це дрібниці в порівнянні з тим, які планетарні й моральні проблеми поставив письменник у романі. Найперша: докричатись до всього світу, що історія планети повинна перестати бути історією воєн – створення отого щита ракетного радянсько-американського проти вторгнення інших цивілізацій на Землю (пізніше Чингіз Торекулович розповідав, що першоназву твору «Обруч» розгадали пильні цензори як метафору); попередження землян щодо потепління і його неминучі жахливі наслідки-засухи; моральне виродження людства – манкуртизм... На межі 70-80 років про все це ніхто й не заїкався. Хіба могла атеїстична імперія, яка руйнувала храми й мечеті, дозволити говорити про потребу людської сповіді перед небесними силами? А письменник про це сказав. Хоч і обережно. І взагалі я вважаю, що цей роман подав страшну наругу радянської влади над людиною, поселяючи її в пустельному степу на тяжку знущальну боротьбу із природними стихіями, абсолютно нехтуючи освітніми й культурними потребами її («Боранлы – самое гиблое место на свете») – письменник підтверджує цю думку жалісливими по-глядами пасажирів з вікна поїздів, які безнастанно мчать з заходу на схід і в зворотньому напрямку. Вірнопіддана критика тоді цього підтексту якраз і не завважила.

А сам твір вибудований дуже просто: один день з життя залізничника Едігея Жангельдіна (це прізвище значно рідше трапляється в тексті твору – частіше Буранний, за назвою роз'їзду, як і верблюд Каранар), який довідується про смерть старшого товариша Казангапа й везе його хоронити за три десятки кілометрів на цвинтар Ана-Бейїт (ушістьох – на ошатно вбраному верблюді та двох «Беларусах», з причепом і екс-каваторі), проте до цвинтаря їх не пускає огорожа з колючих дротів та військова охорона – тут будується вже космодром, тому щоб не поверта-

ти небіжчика додому (гріх і зневага), його хоронять на кручі. В основну сюжетну лінію вплітаються спогади й притчі. Останню з них «Біла хмара Чингізхана» автор вплів майже через десять років після першопублікації роману як самостійну повість. Я її ще буду шукати, бо з бібліотеки я взяв видання журналу «Дружба народів» 1986 року – без повісті.

Книга завершується просторою післямовою про творчість Айтматова російського літературознавця Георгія Гачева: «...неспроста пишуться Айтматовым произведения его не только на киргизском, но и прямо на русском языках, а это вещь не нейтральная, но что-нибудь да значит сверх того, что русский язык распространён в Союзе». Мовляв, творчість Айтматова – факт і російської літератури. Ось так москалі наvertsали все на свою користь. Хоча, не вдаючись до розгадки айтматовського переходу на російську мову, в цьому творі він дуже конкретно, окрім притчі про птаху Доненбай, виставляє напоказ національний нігілізм начальника караулу Тансекбаєва, який не побажав слухати Едігея рідною мовою: «...обращайтесь ко мне на русском языке. Я лицо при исполнении служебных обязанностей». Чи знайдемо таку гостроту мовної проблеми в текстах письменників другої половини ХХ століття комуністичної країни рад?

В усіх творах Ч. Айтматова присутні живі тварини – олюднені, можна сказати, мислячі. І в «Обручі» – лисиця, верблюд, риба алтин мекре, пес Жолбарс, білий коршун. Багато пізнавального в романі, що також є ознакою високої читабельності творів киргизького класика (найбільшого з сучасних тюркомовних, як атестували його турки, висуваючи на Нобелівську премію). Можна було б багато цитат виписати, але обмежусь кількома: «Для сарозеков дождь – не в коня корм», «Манкурт, как собака, признавал только своих хазяев», «...есть на свете верные люди – и слову и делу... без таких... человеку на земле было бы гораздо труднее»... А ще про задрість, яка мимоволі спустошує душу й веде до жорстокості. А ще... Загадка: що по-казахськи означає ім'я видатного німецького поета Й. В. Гьоте (Гьоте пишемо нині, а не Гете)?

18 березня

Перегорнув, переглянув недавно видану книгу поезій Світлани Барабаш «Засвічу тиху свічку надії» («Імекс», 2017). Книга названа за віршем, якого немає в першій книзі, виданій двадцять років тому. Взагалі ця книга – це та перша плюс 27 нових віршів, які ніяк не вплинули на настрої першої. Навіть передмову лишили ту саму – Петра Кононенка, перенісши в ній помилки та додавши нових. Передмова може бути (забагато, правда, загальників та характерного для першого в країні українознавця

пафосу), хоча основної суті він не вловив, а видавці другої – тим більше, бо Світлана Барабаш написала одну-єдину в житті поетичну книгу, скільки б разів її не перевидавали й переназивали. Так часто кажуть про письменників – про поетів насамперед. С. Б. – класичний зразок. І написала вона її в останній період свого передчасно згаслого (на 65-ому році) життя. (Видавці навіть в анотації не здогадались означити дати життєвої амплітуди поетеси). Думаю, вона зовсім не планувала писати власні вірші, хоч на поезії розумілась і могла годинами цитувати класиків та найулюбленішу свою Ліну, на творчості якої захистила докторську дисертацію. Не збиралась. Але так сталося, що в солідному віці безтямно закохалась. Я добре знаю той об'єкт її пристрасті – він не вартий і нігтя її, але ж любов – сліпа? Яскравішого підтвердження цій, кажуть, аксіомі я в своєму житті не зустрів. Ось чому так багато по її рядках розсипано лексем *любов-кохання, ти-тебе-тобі-за тобою, сум-печаль, туга-жура, прощання-розстання, тихий-світлий, сон-мрія...* І взагалі тематично цих 135 віршів звужено до лірики інтимної та спогадальної. Осінь – головна метафора спогадальності. Це слово золотіє на всіх сторінках видання. І в назву книги його слід би було винести. Врешті, в назві тієї давньої воно вгадується: вірш же програмний починається рядком «Золоті причали Осені». Так – Осені з великої літери (по всій книзі). Осінь – це щедрість, це підсумки, це мудрість. У Світлани Григорівни вона співпала з закоханістю, а тому зродилась ніжна й чула лірика.

19 березня

Не раз, навіть не десять вона перемерзала на лоджії, як ось тепер – книжка в темно-фіолетовій оправі з рожевим силуетом гострокрилої чайки. Можна було б давно віднести її в бібліотеку, у той мій фонд, який нараховує під тисячу книг, але автограф припнув її до дитячої етажерки: «На добру згадку Устиму Бондарю від Лариси Захарівни Пігарьової, м. Кіровоград, 18.09.2001 р.». Нема вже давно доброї й мудрої вчительки, яка через Леоніда Тендюка, запрошеного в школу, особливо вподобала морську тематику в творчості наших письменників – ми з нею дружили. І чи прочитав Устим цю подаровану книгу? Не певний я – усе, що він чув художнього, то це з материних уст – Світлана багато перечитала дітям книжок. А я також не раз гортав книгу прози Миколи Трублаїні, людини безперечно талановитої, яка за свої 34 роки життя створила стільки, що аж повірити тяжко: романи, повісті... Не одне покоління підлітків зачитувалось його «Шхуною «Колумб», а маненькі дітлашки на все життя запам'ятовували оповідання про розумного пса тундри Волохана чи героїчного хлопчика Тайо, який не побоявся в пургу вибратись

за лікарем і цим врятував життя хворій мамі та сестричці-немовляті... Поривався і я нині зрозуміти: чим земляк Володимира Яворівського (їхні села сусідні) брав дитячі серця – але не зміг. Спримітивізовані і зміст (соцреалізм чистої води в дитячих творах – варто пробігтись очима по оповіданню «Дівчинка під парашутом», а тим більше в романах – як пише сьогодні Віктор Мельник «наскрізь фальшиві образи всюдисущих борців з «ворогами»), і стилістика. Однак... В останніх двох номерах «ЛУ» передруковані враження 18-річного Гната Завірюхи (іще одне псевдо Трублаєвського) від мандрів на Далекому Сході в українському Зеленому Клину. Ось що зі спадщини цього письменника треба було б видати окремою книгою з ілюстраціями та поширеними історичними коментарями – фактично, це біла пляма недалекої української минувшини і яскравий зразок російського етноциду, яким імперія займається протягом усіх століть.

23 березня

Шукав у бібліотеці Чижевського повість «Біла хмара Чингісхана» Айтматова: одна-єдина книга в них є на обліку, але ні в читальному залі, ні на абонементі, ні в закапелках її не виявили. Може, на руках у когось. Але ж це ненормально – не мати такого класичного, світового рівня твору в головній науковій бібліотеці області. Якого ти хоч російськомовного мотлоху тут можна надибати, а... Перекладачі, працюйте! Я знайшов повість у Мережі, півдня переносив собі у Word'івський файл, зверстав відповідно (шрифт, абзаци, пробіли), щоб читати було комфортніше. Прочитав. Художньо й логічно зобразив письменник механізм сталінської репресивної машини у виконанні запопадливих енкаведистів. (У транспортуванні Абуталіпа поїздом я відчув схожість із моїм зображенням подібного в повісті «Повний кавалер»). Більше половини твору становить трагічна легенда про монгольського завойовника, якому віднедавна на батьківщині понаставлявали пам'ятників та величають людиною тисячоліття! – він зібрав найбільшу імперію – від Каспійського моря до Японського – всіх часів і народів; а прагнув підкорити весь світ, хоч і не знав його меж – взагалі не знав грамоти... Жорстокий повелитель – такі постаті не можуть не цікавити великих письменників, та ще й коли твоє ім'я різниться лиш однією літерою: Чингіс – Чингіз. Від кого, цікаво, письменник почув цю легенду? (Подумалось принагідно: кожна нація витворила й зберегла свою міфологію, але не кожна виловила такого рівня митця, аби він її підніс і представив світові – киргизам пощастило). Суть її в тому, що Чингісхан, ідучи завойовувати світ, заборонив жінкам народжувати – до перемоги. Наречена сотника Ердене

порушила заборону, за що закоханих повісили на двогорбому верблюді. «А ведь только смерть имеет право разлучать родителей с детьми, и больше никто и ничто...» – так роздумує Абуталіп, репресований герой твору. А ще він міркує: «И главный итог жизни – дети. Возможно, потому так и устроено в природе – жизнь родителей расходуется на то, чтобы вырастить своё продолжение». Начебто банальна істина, але ж скільки ми маємо людей, які її не усвідомлюють. І тому велика місія художнього слова – нести цю мудрість у маси.

І ще одну, дражливу, сентенцію подає легендою про білу хмару Айтматов: про прагнення людини закарбувати своє ім'я на майбутні віки. Так міркував про це хаган, у сідлі сидячи («...захватывающая мысль о надписях на камнях как способе достижения бессмертия уже не давала ему покоя») – нормальна думка в майже печерні часи (XII-XIII століття). Правда, питання суттєве ось у чому: яку пам'ять прагне лишити по собі людина – добру чи лиху? Чингісхан створив у світі найбільше державне утворення на земній кулі, але й людей знищив під 40 мільйонів. (Пишуть, що після кожної битви воїн-монгол повинен був своєму сотнику принести намисто із півсотні вух особисто ним убитих мечем полонених). Про ката нині написано багато романів, йому поставлені пам'ятники, за право успадкування роду нині борються, окрім монголів, китайці, буряти, казахи, японці... Цікаво, а чи є народні пісні про ката й сексгіганта?

27 березня

Кілька місяців шелестіло в віртуальному просторі про дебютний роман «Іду на мир». Так раптово, так несподівано навіть для мене, який тримає руку на пульсі літератури краю. Принаймні так думав досі. Хоча й відчуваю, що справа відстеження з кожним роком ускладнюється. І не тільки тому, що з віком кожен письменник більше займається собою, менше стежить за творчістю інших, особливо молодих (в юності я мав підтвердження від Кравчука, Смоленчука, Непоменка – і дуже дивувався такою їхньою неувагою), а й тому, що молодь не так взорується на старше покоління творців, як ми колись побожно дивились, вони сьогодні часто, вважаючи себе геніями, пруть уперед і пробивають дорогу, не оглядаючись ні на студії, ні на літературні організації, яких тепер також наплодилось, що й не годен усіх знати (недавно довідався, що існує Спілка християнських письменників України – 11 років їй, близько сотні членів нараховує). Ось так і Ольга Кирилук. Перед Новим роком на видавничій раді ОДА я утримався від голосування за цей рукопис, бо

не читав і не уявляв, якого рівня може бути проза – роман! – зухвалої дебютантки, адже ніде досі й рядка не бачив її. Тепер прочитав. І тепер би голосував: не густо в нас пишуть про війну, хай навіть і з розповіді інших, авторка досить упевнено побудувала твір композиційно й сюжетно. Хоча трапляються випадкові герої, які діють лиш у межах одного розділу. Детально простежується доля двох, ну ще кількох при цих двох. Пружина сюжету стискується повільно, в різних темпоритмах (це прагнення час війни показати широко, не тільки з окопу). До кульмінації все ж читач підходить хоч і непередбачувано, але з надривом: дуже штучна, сконструйована сутічка Назара й Стефи із сепаратистом Багою, про якого досі нічого не було відомо, а сцена зі згвалтуванням то прямо аж кричить надмірністю... Методичний здогад: здається, воєнних епізодів забагато як на автора, який нічого цього сам не бачив. Певно, тому після найкращого в книзі розділу «Вечірка» я помітив олівцем: «Далі не маю бажання читати». Проте дочитав і не дарма, бо останній розділ «Свято» й «Епілог» – теж із найкращих.

Нині в творах молодих багато місця займають еротичні сцени. Пані авторка – не виняток: нерідко ці сцени не виправдано грубі чи й можна було б без них обійтись. Та й подаються вони як щось дуже звичайне, буденне і шоденне. Невже наша молодь довела себе до скотського поводження в інтимних стосунках? Тут я психологічно не можу сприймати такої прози.

Трапляються русизми (*челюсті, гадати* – ворожити, *підзабулий, уха*), чимало цинізму, красивостей не бракує... Але є й чудесні рядки: «Ніяка війна не зруйнує життя гірше, ніж людина це зробить сама», «І голосно мовчать у морзі» etc.

Я написав Ользі Леонідівні листа, привітав з дебютом. Дебют із шумом, писком-виском, зараз це – норма...

3 квітня

Телефонував з Тернопілля І. Ф.: справлявся вкотре за свою поетичну добірку, прислану (майже рік тому першу – я йому відмовив, то він ще одну кинув) для «Вежі». Що йому казати, надокучливому штукареві? «Вітаю Вас із публікацією в «Літературній Україні!». «Щиро дякую! Вам сподобалось?». «Бачив, але ще не читав...» Розгорнув десяту сторінку: портрет Бориса Демківа? Чи, може, це син його? Але ж по рядках видно – і близько не син: або словоблуддя (і з причин відсутності розділових знаків, і часто з браку елементарної логіки), або банальщина. Надмір

однотипних словотворів (дикомедний рай, бурхоплиння дня, нурт ордохижжя, людиноправда, ріднокрайні луни і т. п.), аж проситься пародистам на зуб: «піснявир цей обіймає ранок і кида усіх на долетракт». Якби не єдина десятирядкова штука під впливом Б.-І. Антонича (хоча й тут імена поетові переставив місцями), то добірку «Судини майбуття» можна було б назвати повним рядком «й завогніють майбуття судини», помінявши в дієслові літери «в» і «г» місцями. Ай-я-яй, пане редакторе!..

8 квітня

• «Уна і Селінджер» Фредерика Бегбедера – яскравий зразок сучасного європейського роману «літератури факту».

...Побачив мене в тролейбусі з книгою Залмен Філер: «Що це Ви читаете?». Мав би я йому, старенькому, інтелігентно ввічливому, відказати: та один французький єврей написав про американського єврея... Що його потішило б, але чи вдовольнило б? Бо про автора знаменитого роману «Ловець у житі» він чув (може, й читав цей єдиний його роман), але про перше письменникове захоплення, Уну О'Ніл, її батька, нобелівського лауреата, призабутого американського драматурга Юджина О'Ніла та інших, що населяють цей поділений на 12 розділів з епілогом твір, з багатьма цитатами, епіграфами, науковими виносками, він і гадки не має. Як і я сам досі був. Тому й цікавий для мене роман. Хоч від перших сторінок твору мене не покидала думка: в українській культурі є і були постаті-долі з інтригами не менш захопливими, які моя душа охочіше б пізнавала. Але хто напише? Д. Д. Селінджер притягує увагу знаменитим своїм романом, успіх якого дав можливість автору досягти небаченого матеріального достатку, купівлі-будівництва маєтку, в якому він заховався на пів свого життя й досі не відомо, чи що іще написав. А його перша любов стала четвертою дружиною Чарлі Чапліна, старшого від неї на 36 років (цілий розділ як трактат у книзі Бегбедера про особливості різниці вікової в знаменитих мистецьких і політичних шлюбах: з 32-ох наведених мені бодай щось говорить хіба третина). Факт, вартий художнього осмислення? А скільки суб'єктивно-історичної експресії в роздумах про висадку американського десанту в Нормандії в червні 1944 року – відкриття західного фронту в Другій світовій війні? Зокрема гандівська філософія французького громадянства в цей момент: «...примирившись з поразкою, вони зберегли населення». А як прикрашає сторінки твору зустріч під час війни Селінджера з Гемінгвеем (фраза майбутнього нобеліанта про оповідання: «...їх навіть важче написати., але це як бокс: людей цікавить найважча вагова категорія...»); розмови їхні,

звісно, видумані, але характерні для них саме, як і листування Джеррі з Уною (врешті, Бегбедер зізнався, що нащадки Селінджера по його смерті відмовили в проханні подай познайомитися з епістолярієм затворника).

У романі чимало подібних новацій – як досі ніхто не писав. Зокрема зображення отієї короткої, але панорамної картини життя головних героїв у той самий момент на різних полюсах земної кулі: Америка – Європа, речення за реченням в одному абзаці, який вартує десятка сторінок. Та й візуальні ілюстрації в художньому творі, та й спонукання читача до пошуку в Googl'i... А ще спонукання до пошуку на полицях бібліотек: «Холодна кров» і «Сніданок у Тіффані» Трумена Капота, «Добривдень, смутку» Франсуази Саган, «Моя біографія» Чарлза Спенсера Чапліна, «На дорозі» Джека Керуака... І, звісно, оповідань Д.Селінджера та п'ес, бодай найвідомішої, Ю. О'Ніла.

Місяцями зашпортувався в химерних перекладах відомого прозаїка (Лео Кононович), з. В.: у Нью-Йорці, кривлею, 10 єврів, насилу-допіру (тільки-но, щойно), кісьми-дверми; фразеологізми типу «до шпику кісток» («до мозга костей»)...

І кілька афоризмів від Бегбедера: «Селінджер був письменником, що прищепив людям відразу до старіння», «Свято для митця ніколи не буває втіхою» (мовляв, і в свято він трудиться), «...найкращим є неможливе кохання...», «Кохання – це володіти і не мати», «Треба справді закохатися, щоб читати удвох один журнал», «Для письменника головне те, що він пише, а не те, як він живе», «Не часто... може почути письменник справедливі зауваження про свою писанину. І те, що якийсь початківець ділиться своїми враженнями від вашої творчості, трапляється чотири чи п'ять разів у житті, не більше» (від Гемінгвея), «...демократія знову вступила в права, тож був там справжнісінький рейвах», «Кожен письменник повинен мати розбите серце... А ще треба йому добру дружину, яка не дасть йому зруйнувати своє здоров'я», «Що менше пишу, то краще почувуюся» (теж від Г.), Ч. Чаплін «Коли я забалакаю, стану таким самим актором, як і всі», «Якось він похвалився, що до п'ятдесятирічного віку переспав з двома тисячами жінок» (про Чапліна), «Коли хтось плюнув на Будду, той сказав: не знаю я, що робити з вашою образою, заберіть її назад».

● У літрових поліетиленових пляшках пиво нині коштує від 22-25 гривень. А тут ураз заставили весь відділ ящиками зі скляними півлітрівочками «Чернігівського» – по акції 7.99. Я спокусився ціною, взяв дві пляшки. Через два-три дні зайшов у супермаркет – нема жодного ящика. «Якби ж так книжки купували», – подумалось...

Ходив учора за сапою на самодіяльний ярмарок біля старого авто-

вокзалу (хтось двері в нашій комірчині відімкнув і вкрав сапу) – купив сапу за півсотні гривень і дві викрутки по 15 гривень кожна. І томик творів Васілія Розанова (Москва, «Педагогика», 1990, 624 стор.) – за 10 гривень, демпінг. Є в мене його «Опавшие листья» (2008), але ж тут ще три великі розділи – «Сумерки просвещения». «Дешёвые книги – это некультурность. Книги и должны быть дороги. Это не водка», – резюмує Вас. Вас. В некультурні часи живемо.

18 квітня

Відредагував іще одну майбутню книгу поезії Марини Джус. Можу з певністю сказати: вона сильніша за попередню («Листопад»). З'явилося чимало віршів сюжетних, філософських, особливий розділ становлять «Притчі». Мудрості, як ні в якій іншій, яких я прочитав за проминулі кілька років доволі. От живе на краю землі української жінка, спостерігає життя народне й заримовує його. Нема штучності, нема надуманості, заданості. Трапляються характерні для подільської говірки русизми й діалектизми, неправильні наголоси – але це справа поправима. Найголовніше є – думка, щирість, тривога. І майстерність, звісно.

20 квітня

Брав у бібліотеці томик Алексея Толстого, з якого звіряв кілька сторінок повісті «Ибикус» для антології «Місто о п'яти іменах», а заодно прочитав двоє просторих оповідань (чи коротких повістей): «Гадюка» й «День Петра». Ніколи досі їх не читав. Перше мені в пам'ятку екранізацією, яку я бачив школярем і яка мене сильно схвилювала (хочеться й зараз фільм передивитись, але якогось там браузеру в моєму системнику бракує). Як зараз бачу ту загубілу в боях красуню, яка разом з ескадроном проривається через довгий залізничний міст на другий берег, січучи шашкою з коня колючі дротяні загороди... Тепер прочитав і записати хочеться ті рядки, на які тоді чи й звернув би увагу: запрошення червоноармійця в ескадрон: «Эка штука – Россия... По всему миру собираемся на конях пройти... Кони с цепи сорвались, разве только у океана остановимся...» Чи є, цікаво, ці фрази у фільмі, який знімався українцями (режисер В. Івченко, актори Р. Недашківська, І. Ніколайчук – так у титрах, К. Степанков) у 1965 році? А твір цікаво написаний – такі типажі, такі колізії міщанські розгорнув письменник про післяреволюційні, фактично непівські часи!.. Цей рассказ А. Т. написав уже після повернення з-за кордону, коли його М. Горький наближав до Сталіна з клікою. А от оповідання «День Петра» писалось у вигнанні – року 1918-го. Я прочитав його й очам своїм не повірив – сьогодні його нізащо б у Росії не надрукували: оповідання про один день з життя останнього

царя Росії й першого її імператора Петра I. Здається, найлютіший ворог Московщини не зумів би так чорно, люто, гидко й страшно зобразити керівника держави. Але психологічно подано бездоганно. І віриш, бо зримо бачиш, як і «товарища Зотову», так і «антихриста» в особі царя. Рівно сто років тому написано оповідання. Перекласти й надрукувати.

24 квітня

Газета «Народне слово» (5.IV) передрукувала, швидше всього з фейсбуку (не посилаючись), погляд Галини Пагутяк на укрсучліт під назвою «Гібридне письменство». Хочеться цитувати з перших же рядків про процес книговидання в Україні: «Не має значення, що ти пишеш, як ти пишеш. Головне – як ти себе подаєш публіці і як на цьому заробляє видавництво. А тут – конкуренція, цинічна і безжална, бо можна з будь-якого лайна зробити бестселер, вклавши туди гроші. І найчастіше саме з нього і роблять бестселери». Це гірка правда. А чому ж думку авторитетної письменниці не друкують на перших полосах літературні газети, а лиш обласна загальнополітична? Я не маю на це відповіді, можу лиш здогадуватись. (Не все з написаного Г. П. я сприймаю, але оте недавнє оповідання в «Кур'єрі Кривбасу» – «Жінка з Горлівки», здається, – то рівень!). Однак думка не загубиться: «гібридне письменство» – це вже термін.

26 квітня

Нинішнього року найдостойнішим кандидатом (із виставленого списку) на Шевченківську премію в галузі художньої літератури був Віктор Терен із книгою віршів «Жити», але не отримав її (премію дали за заримовані ребуси). І ось у березні-квітні з'явилося кілька його оповідань у літературній періодиці, зокрема «Речі, мудріші за нас» (УЛГ, 23.03) і «Лікарня» (ЛУ, 26.04). Дуже добра проза. Оповідання схожі композиційно: складаються з майже банальних коротких розповідей, пов'язаних тематично або територіально, а завершуються несподіваним висновком або вражаючим фактом-вчинком. Але так усе природньо, зримо, зрозуміло й милосердно – на рівні серця.

2 травня

Днів десять тому подзвонив чоловік з Жовтих Вод: сказав, що пише вірші, але немає з ким порадитись, а в Дніпрі письменники не дуже комунікабельні, то коли йому трапився знайомий з Кропивницького і порадив звернутись... Сіверське ймення знайомого мені дещо мовило, але... «Пришліть мені свої вірші, десяток-два, я гляну», – відповів я йому,

як і кожному незнайомцю в таких випадках. «Та в мене вже три книжки вийшло, – чи й не образився він. – Я вам завтра «Новою поштою»...» А ще коли додав, що виступає з віршами на мітингах, бо він ще й підполковник Українського козацтва, то для мене все стало зрозумілим. Але ж не скажеш чоловікові... Одне слово, ось лежать ці книжки переді мною уже майже тиждень, а я ніяк не можу наважитись у святкові дні псувати людині настрої. «Ваші вірші патріотичні, але в поезії це не найголовніша якість, – почав я банальною фразою і цього було б достатньо, але мусив фразу розтлумачувати-коментувати-пояснювати й закінчити висновком: – Може, у Вас щось і вийде, якщо писатимете разів у п'ять краще і разів у десять менше». Здається, більше він до мене не обізветься, але куди подіти його книги? «Шаблі підгострили, взяли пістолі. Ховайтеся у льоху, прокляті москалі... На коні, козаки, маскалів тих бить, Не позволим більше ворогам смердїть...» – понад півтисячі сторінок отакого.

4 травня

• Був на презентації книги Івана Петренка «Обком утік...», якою нарешті як ніколи й ніде досі ясно мовлено про фальшиву, брехливу червону партизанку в роки Другої світової на території сучасної області, частково на Чигиринщині, яка тоді теж належала сюди. Рівно двадцять три роки тому напередодні так званої Перемоги в газеті «Думка» я опублікував свої роздуми «Велика, так. Але чи Вітчизняна?» (жодна офіційна газета не надрукувала б тоді цієї статті). Як же засичали червоні ветерани – тоді їх було ще багато, не фронтовики, ні, а смершівці всілякі та тиллові пацюки, як їх на війні називали. Один такий пасквіль-відгук підвалом на кілька сторінок опублікувала й олександрівська газета... Сьогодні вже нікому шипіти. Сьогодні недавні мирного часу «смершівці», що досі сидять по владних кабінетах, витирають ноги об свої тодішні переконання запопадливіше націоналістів та свободівців. Поміняли шкіру. Не дай би Бог повернутись тій радянщині чи прийшла путінська окупація сюди – що б вони казали! Те саме, що й двадцять три роки тому. На щастя, цього не станеться й не треба їм шукати нової-старої шкіри. А треба віддати належне Олегові Бабенку, директору архіву, який у такий спосіб представляє законсервований у глухих бетонних стінах на уцілілих документах час. Бо досі жоден з керівників цієї установи (О. Нагорний, Т. Чвань) неспроможні були цього робити. Врешті, справа не тільки в них, а в тому часові, в тій системі, в якій вони були пішаками (бо керував же архівом тоді й С. Шевченко, а...). Кращі маєм часи.

• Уранці через Internet знайшов фільм «Гадюка» київської кіностудії 1965 року. Врізався він мені в пам'ять з дитинства, з юності. Не знав я тоді

ні того, що поставлений фільм за повістю Алексея Толстого, що чомусь у край негативні ролі тут виконують українські актори (І. Миколайчук, Р. Недашківська, К. Степанков, В. Дальський), а позитивні російські Н. Мишкова й О. Зайденберг, не звертав уваги на гарні прийоми операторської роботи (накладання рухомих кадрів при передачі споминів, подача тривожних, вітровійних станів степу й моря, крупні плани очей, контраст зацькованої душі й бравурні маніфестації, які рухаються в різних напрямках по непересічних площинах) – все це заводилось мені в підкірку, робило з мене «советского человека», манкурта... Така сила кіно.

І ще кілька деталей, пов'язаних з «Гадюкою». Цей фільм був особливий у житті й творчості засновника кінофакультету в театральному інституті імені Карпенка-Карого Віктора Івченка – не тільки тому, що через два роки він отримав за нього Шевченківську премію, а й що різко поміняв життя: розлучився (партком дозволив?) і взяв шлюб з «гадюкою», на 13 років молодшою за себе, яка вже мала хлопчика від третього шлюбу. І четвертий, найщасливіший її шлюб, був нетривалий, шість років, бо в 1972-му у віці під шістьдесят Івченко помер (пишуть, «як справжній мужчина»: захворів у Ростові-на-Дону, в лікарню приїхала дружина, їх залишили вдвох у палаті й у пристрасному коханні його серце зупинилось од щастя – це був четвертий його інфаркт).

6 травня

Юрій Домбровський (1909-1978), «Факультет непотрібних речей». Цей роман мені треба було прочитати якщо років не тридцять, то двадцять тому, коли готував до випуску шеститомне видання «Реабілітовані історією. Кіровоградська область», бо як ні в якому творі тут виписана страшна, жорстока машина репресій за сталінського режиму. Ніхто ніякого вишколу нам не провадив, ми простували всліпу. Якби ж хтось підказав: он Ю. Д.! Писався роман десять років, а читав я його місяць, не менше. Одного, думаю, прочитання мало. Спочатку дуже тяжко він сприймався: таке тягуче письмо, детальні описи, одноманітні балачки, що хочеться очам перестрибувати не тільки окремі слова, а й цілі абзаци. Чому так? Манера письма така, що в діалозі ти довідуєшся про учасників його десь на другій чи третій сторінці: мусиш вертатися назад, щоб уточнити, ідентифікувати позицію кожного... Відчувається, що автор сам пережив те, про що розповідає – упритул бачив, сам вершив події. (Дійсно, Домбровського чотири рази арештовували й судили). Роман розвінчує теорію впровадження у життя ідеї «чистки» людства на прикладі СРСР народною більшовицькою владою під керівництвом «антихриста» (другий і третій пальці на лівій нозі зрослися), розвінчує і

практику: зомбування людей, маніпулювання свідомістю, перевертання усталених понять з ніг на голову (наприклад, доноси тепер вважалися справою позитивною, адже вони виводять на чисту воду ворогів рідної радянської влади, яка дбає про народ). Страшні часи і немислимі стосунки людей у суспільстві. «Есть времена, когда слово – преступление. Мы живём сейчас именно в такое время», – стверджує Поліна, одна з тих, хто таки протистоїть цій нелюдській системі. Але найбільшою мірою опір сконсенсований у «зберігачеві древностей» Зибіні. Зрозуміло, Домбровський писав головного героя з себе. Роман закінчується певною мірою перемогою добра над злом – герой по-християнськи прощає своїх ворогів, як врешті й автор, хоч його твір ніякий журнал тоді не збирався опублікувати. А коли це зробили через три роки в Парижі, то кадебісти спровокували проти письменника у ресторані ЦБ Літераторів бійку, незнайомі так його віддубасили, що через два місяці він помер від заданих смертельних ран.

Іудей-поляк-руській-циган (предки Домбровери й Лейбовичі) закінчив Вищі літературні курси в Москві й одразу був заарештований і висланий до Алмати, звідки зумів повернутись додому лиш через 22 роки. Останній раз засудили у 1949-ому за «охаивание советской и русской классической литературы». В роки перебудови (через 12 років по смерті письменника) дружина-казашка видала шеститомне зібрання творів.

«Факультет ненужных вещей» – це юридичний факультет, так його називають самі енкаведисти. Врешті, це метафора всієї правової системи країни-катівні.

І наостанок – дві атестації роману й автора: «Це останній великий російський роман» (Є. Єрмолін); «...это имя может составить гордость любой литературы» (І. Золотуський).

9 травня

Торік посеред осені шарахнула мене звістка про смерть Володі Сапона з Чернігова. Навіть у тому чорному ряду похоронів наших степовиків (Караташ, Сорока, Погрібний, Оверченко, Горовий, Валентина Пращур...) цей поліщук якимось особливо вразив серце: чому помер? Іще ж геть не пора – влітку притулив шісточку до шісточки. Він мені був завжди дорогий. Востаннє я його бачив на письменницькому з'їзді восени 2014 року: зі спини, в ряду сіверських делегатів, і тоді не підійшов, відкладав на потім, а потім забігався, роз'їхались... Знав я його з літа 1977 року, коли був на студентській практиці в «Комсомольському гарті», а він працював у багатотиражці будівельного тресту. Згодом він у складі цекакомсомолівської делегації приїжджав у Кіровоград інспектувати «Комунар»... «Як там Володя Сапон поживає? Передавайте йому при-

віт!» – казав я щоразу то С. Реп'яху, то Д. Іванову, то Г. Баран-Арсенич... А він мені прислав свої книги – тоненькі, у м'яких обкладинках краєзнавчо-публіцистичні (поезію, здавалось мені, він уже перестав писати). Я гортав їх, щось вихоплював, відкладаючи пильне прочитання на потім. Усе на потім. От і дочекався. Останню свою книгу він прислав мені в рік своєї смерті. «Чебурейко небо оре» – щоденникова проза. Майже півтори сотні невеличких, на сторінку-півтори, художніх оповідей з життя – новелістичної структури, мистецького забарвлення. Лиш у кількох я завважив певні неоковирності-недогляди, бо все переважно – це і мудрість, і правдивість, і майстерність. Ось що таке тривала робота рук і душі. І по самій книзі, до якої ввійшло усе краще з попередніх, можна явно побачити, як вигранювався талант Сапона з роками. З кожним шкідом я заглиблювався в його світ, мені тут було тепло й затишно, бо він щирий і правдивий. І багато чого мені самому нагадував, оскільки ми майже ровесники. Тому коли вчора я пірнув у його фейсбучну сторінку (амплітуда її від травня 2016 до 27 вересня 2017-го), то мало не півдня мені не хотілося звідти виринати. Володя відкрився мені і з батьківською хатою, яку називав дачею, на горищі якої він знайшов скарби своєї (і моєї) молодості – перші книги 60-80-их головних видавництв радянської України (Київ, Львів, Одеса, Харків), книги-дебюти своїх ровесників і попереднього покоління (хтось із друзів навіть радив йому «музей першої книги відкривати»). А ще седнівські пейзажі найкращих художників країни (двох приінгульських завважив – Б. Вінтенко й С. Шаповалов) – кохався Володя в малярстві: справи більшості його книг оригінальні, мистецькі.

Як повідомив у періодиці друг його Михась Ткач, він помер у лікарні того ж дня, коли син відвіз його з дому й йому поставили крапельницю. Не те чи не так поставили. А ще до того в нього був інсульт і після реабілітації він говорив невиразно. Та з ФВ цього не відчувається: навпаки – мислив ясно й чітко. Останні його висилання: рекламки про приїзд до Чернігова Мирослава Дочинця і про прийдешню презентацію двотомника Миколи Тимошика «Село». «Життя рано чи пізно минає, а пам'ять нетлінна...» – написав В. Сапон у травні 2014 року про своїх друзів. Наче передчував близьку смерть. Пам'ять нетлінна...

10 травня

Багато думок попутніх зринало при читанні «Чубарейка...» Наприклад: останніми роками почав більше звертати увагу на дати життя людей відомих чи дорогих. Навіть просто знайомих тобі, які вже, як пише Сапон, пасуть гусей Господніх. І тішусь, коли бачу, що вони прожили більше, ніж мені зараз – отже, ще є резерви...

Або ще: за чим я жалкуватиму перед Господньою брамою? Що мало жив у рідному селі. І хоч намагався спокутувати цей гріх, приїжджаючи з 2006 року в Теліжинці на місяць, але ж не вернеш тих років, коли зовсім не з'являвся (батьки перебрались у Бугаївку, брат помер, а скоро й невістка Катя) – а життя минало, відходили близькі й дорогі тобі люди, односельці... Часто про це думаю. І заздрю тим письменникам, які стільки написали про своє село, про земляків – як от чубарейко мого покоління Володя Сапон.

А ще: спонукає Сапон мене до читання-перечитання – Германа Гессе («Гра в бісер» і «Степовий вовк»), романів Уладзіміра Караткевіча («Христос приземлився в Городні»), Валерія Шевчука «На полі смиренному», оповідань Максима Горького й Варлама Шаламова, поеми Є. Євтушенка «Братская ГЭС», щось із творів Станіслава Маринчика (Ічня), симфонію Тичини «Сковорода»...

Володя досить критично ставився до постмодерністів і журих графоманів – поблажливо. Мріяв видати книгу віршів Василя Нікітіна з Коропа, фотоальбом Валерія Інютіна (і я його пам'ятаю: фотомайстер-самородок, як і наш Василь Гриб), перевидати «Словник поліських говорів» Панаса Лисенка («Наукова думка», 1974).

Ще не раз резонуватиме в моїй свідомості його найкраща й найосяжніша (224 сторінки) книга, на берегах якої я лишив олівцем багато поміток, зауважень, навіть критичних, але яка в цілому талановита й добротворча, бо, як підписав він мені її – «...від серця».

14 травня

Читаючи четверту новелу (це короткі повісті) австрійського стиліста Штефана Цвайга («Жагуча таємниця»), я відчув якийсь внутрішній зв'язок цієї прози з прозою Бориса Фінкельштейна, Ольги Полевіної й Елеонори Бельської – це єврейська стилістика, оцей причесаний-прилизаний гладкопис. Чи може стилістика прибирати національну ознаку? Виходить, може. Єдине, чого всім трьом їм бракує – такої магнетичної і водночас природньої інтриги, яка присутня в кожному творі Цвайга, та глибокого, часом аж надмірно виписаного психологізму.

22 травня

У Новоархангельську місяць тому я журих місцеву владу за те, що вони не назвали бодай вулицю в містечку іменем першого на Кіровоградщині лауреата Шевченківської премії з літератури Василя Козаченка. І ця претензія небезпідставна. Однак... Найбільшою мірою як авторові його останнього твору «Коні воронії», над яким він трудився з перервами

чи не чверть століття. А все інше... В університеті творчість його не вивчалась, хоч був він уже на той час улауреачений (1971 рік) і очолював якраз Спілку. Зараз я взявся переглянути його прижиттєвий чотиритомник (без обох його романів), виданий на межі 70-80-их років, але читати його повісті бажання в мене не з'явилося. (З яким зацікавленням я читав у юності «Малиновий дзвін» Юрія Збанацького та «Гнівний Стратіон» Василя Земляка – от би й ці твори тепер погортати!). Чому – можна довго пояснювати, а можна й коротко, навівши одну-дві цитати. Ось як, приміром, комсомольський секретар переконає випускницю школи лишатись працювати в селі: «Так воно, Ганно, завжди не буде! Райком партії ось рекомендував нам на голову колгоспу агронома Петра Івановича Скибу. Сама бачиш, що в колгоспі вже свіжим вітром повіяло. Партія і уряд беруться за Полісся. Буде й льон, і трави, і племінна худоба... Одне слово, треба тільки рук докласти. Залишайся, Ганно, не пошкодуєш!» (повість «Сальвія», 1956). Козаченко воював у діючій армії, боронив Київ, потрапив у оточення, жив при німецькій окупації, був підпільником, але його твори про війну, написані й під час війни, і значно пізніше, навіть не наблизились до рівня творів Василя Бикава, який показував людину у війні, а не керівну роль чи виконання настанов. Урешті вся попередня, довоєнна творчість В.К. ішла в руслі радянськості: починав він, як і більшість прозаїків, з оповідань, які сьогодні жодне без зітхань не прочитуються. Для прикладу оповідання «Персонал» – неприхована агітка за колгоспи: старому Мусію доручають керувати міні-бригадою в полі – двоє людей разом з бригадиром, три коні, жатка-лобогрійка; за ударну працю старий потрапляє на дошку пошани, потім у президію, делегатом на з'їзд у район, де він несамохіть виступив, за що його ввели до складу райвиконкому («Коли вийшов з оргзасідання райвиконкому ще під враженням з'їзду, стримував себе, щоб не заспівати чи не втнути ще якоїсь хлоп'ячої дурниці... його так і підмивало... розказати всім про свою радість...»). А що городить голова РВК, порівнюючи «злиденне» життя селянина за царизму й гідне колгоспне! Це про 1930 рік. Та й якби ще було написане тоді, а то ж у 1938-ому, після страшного голодомору й в епогей репресій.

Хтось може мені заперечити: а що, хіба не було таких мусіїв? Були, були... Але й інші були: їхні свідчення сьогодні знаходимо в архівних справах розкуркулених-постріляних. У повісті та оповідання їх тоді свідомо не пускали і майбутні Шевченківські лауреати.

Багато сторінок, написаних Василем Козаченком, свідчать також і про його талант – останній роман є найкращим прикладом. І при нормальному суспільному ладові, який не змушує і не спокушає митця брехати

й замовчувати, він міг би стати великим письменником. Як і багато хто з його сучасників. Міг би, але не став. Бо повірив у більшовицьку маячню соціального визволення, а ще й боявся піднести свій голос в оборону колонізованого рідного народу.

26 травня

• В останньому випуску УЛГ публікує дві дискусійні просторі, на розворот кожна, статті. Аж не віриться, що вони належать одній газеті і що їх до друку підписував один редактор – настільки вони полярні. Що в одній якийсь малознаний журналіст намагається бездарно захистити честь улюбленого декана Матвія Шестопала – надмірна деталізація, дріб'язковість звинувачень, розхристаність стилю, плутаність думок і прагнення принизити опонента чи й, може, помститися. Що в другій Петро Сорока доказово, логічно, послідовно й делікатно опонує визнаному вченому Іванові Дзюбі в його поблажливості до чорнушної, сатанинської хвилі в сучасній молодій прозі в особі популярного, розпіяреного не тільки в нашій країні, але й за кордоном, Сергія Жадана. Я вже зрозумів, що поблажливість Дзюби має одну-єдину причину: земляцтво. (Як і в недавній публікації про роман Рафеєнкова – ЛУ). І це не робить честі майстру.

• Щороку я загораю в Теліжинцях, а нинішнього – уже в травні як циган: літо нині почалося чи не в квітні – неможливо всидіти по вихідних, і не тільки по вихідних, у бетонній шпаківні. Тягне до води, до трави. Сьогодні на березі Біанки, яка жебонить-дзюркотить під самим вухом, моє місце зайняв цибатий юначок і час від часу шастає рукою під гілля молодой вербички, що нахилилась у трави з косогору: то плескату пляшчину вийме й відіп'є кілька ковточків («Так краще пристає загар?» – жартома питаю його, а він хмуриться), то крутить цигарку з пахучого тютюню й пахає синім димком, також пахучим, спокусливим, аж мушу відсуватись, однак невдало, бо мурахи враз налазять на мою жовту рядюжечку, змушуючи мене вибачатись перед ними... «Що Ви читаете?» – зазираючи під обкладинку, питає мене юнак. Видно, обкладинка не може йому нічого сказати, але й вміст книги нічого не скаже. Проте я відповідаю: «Це нарис одного відомого французького письменника про іншого, для нас сьогодні менш відомого. Він, понад сто років тому, пояснював, як треба ставитись до влади, яка здобула її в революції з допомогою народу. Ніби дає пораду нам сьогоднішнім, які сперечаються про Порошенка. Послухайте: «будь-хто з владців, дай йому волю, буде прагнути стати тираном; протиставити цій тиранії можна тільки пильність громадян, які завжди мають підстави не довіряти своїм же вибраним представникам...». Хлопець мовчить. Я не називаю ні авто-

ра цієї думки Алена, ні автора нарису Андре Моруа, бо хочу, аби він сам мене про це запитав. Але ж він не питає. Тоді питаю я: «Коли ти, Сашко, останню книжку прочитав? Про що вона?» Він довго брижить чоло і мовчить. Тому я не витримую: «Не бійся говорити правду, якщо вона навіть неприємна тобі. Я, скажімо, знаю багатьох людей, які в житті не прочитали жодної книги від початку до кінця...». Він раптом світлішає на виду – очі його вже сміються і кутики вуст тягнуться вгору, але він однак мовчить. Мабуть, ще не готовий до відвертості. «Ви вчитель? – раптом замість відповіді цікавиться він. І тут же спохоплюється, наче йому стало соромно за свою цікавість: – Ну, ладно... Я хочу... Понімаєте, хочу, але...». Я здогадуюсь, що він намагається виправдатись, але ж не заради цього ми затіяли балачку. «Ось тобі відповідь на твоє «хочу»... – Я розгортаю книгу на 498-ій сторінці й читаю вголос: «Хотіти – значить, братися за справу й провадити її. «Я зроблю» – це ніщо. «Я роблю» – ось рішення. Єдине. Добрий селянин не зітхає над бур'янами; він виполоє їх. Початий твір говорить значно більше, ніж спонукання й бажання...»

Ми ще години півтори лежали разом на зеленому березі Біанки, і я сподівався, що, хоч би коли я піду до потоку, він таки наблизить свої очі до бузкової оправи книги, на якій намальована людська рука з гусячим пером у пальцях. Ні. Зате взявся демонструвати свою вправність у малярстві, попросивши в мене чистий аркуш паперу й олівець – портрет йому геть не вдався. Хоча здібності я завважив. Тільки якби ж він їх розвивав!.. Та це вже не від мене (і навіть не від нього) залежить.

29 травня

Ім'я та прізвище цього австрійського письменника в нас і досі пишуть неправильно, не по-німецькому, бо мавпують з російського написання. Лиш в енциклопедичному словнику «Зарубіжні письменники» (Тернопіль, 2006, т. 2) прізвище нарешті – Цвайг. Колись у моїй домашній бібліотеці була невелика книжечка його творів у серії «Зарубіжна новела». Була і нема. Тому коли в кумовій бібліотеці підвальній я уздрів томик новел, що якимось чином перебрався сюди з дитячої бібліотеки Гайдара (видно, списали – 1987 року видання), то одразу зрозумів: два тижні, якщо не більше, будуть у мене цвайгівські. Ця книга – зразок читабельності: пошарпана. Місцями порвана, аж видно матерчату сітківку-корінець, у плямах, на паперовій кишенці – дати видачі книги читачам: за п'ять років (з лютого 2004 по лютий 2009-го) її брали читати 15 осіб. У дитячій бібліотеці, нагадую. Це багато про що говорить у наш малочитабельний час.

Шістнадцять новел. Усі, за винятком хіба «Жінка і природа», мене захопили так, що після прочитання ні за що не хотілося братися, а лиш

говорити й думати про прочитане. Я міг би виділити «Шахову новелу», «Менделя-букініста», «Амок», «Захід одного серця» (недавно чув цей твір по українському радіо), але й всі інші – це чудо. Створені в нелюбимій мені описовій (не зображальній) манері, розповідній, вони беруть у полон своєю таємничістю, небанальністю, тонкою психологічною достовірністю. Шалена безумна пристрасть; в одну мить пізнати життя більше, ніж за всі проминулі роки – хіба таке може не цікавити? Своїми творами письменник прагнув зазирнути в найпотаємніші куточки людської душі, зрозуміти ті чи інші, на перший погляд, нелогічні людські вчинки. Кожен абзац, а вони здебільшого просторі, змушує читача хвилюватись, переживати, шукати виходу, любити, дивуватись, напружуватись, жаліти – але не бути байдужим.

Костянтин Федін у своєму есе про Цвайґа пише, що його книги з приходом до влади Гітлера в Австрії й Німеччині палили і він змушений був тинятися по Європі й за океаном, врешті в Бразилії, далеко від війни й нацизму взимку 1942 року в 60-річному віці покінчив з життям (разом з дружиною). Чи можна знайти у цьому самогубстві логіку? Коли стріляв собі у скроню в травні 1933-го Микола Хвильовий, то його можна зрозуміти. Чи Бориса Тенету: він ховався під покривало, аби порвати на стьожки власні рушник і кальсони, якими б можна було себе прив'язати до бильця ліжка й задушитись – у камері в'язниці лютого 1935 року. Чи партфункціонер, член ЦК КПУ Панас Любченко у серпні 1937-го застрелив з пістолета дружину, а потім себе... У них не було іншого виходу. Може, вони й покинули б свою землю, але не стрілялись би й не вішались, якби у них була така можливість. Принаймні Гітлер у своїй нацистській державі дозволяв інакодумцям емігрувати, чим скористався автор «Амока». А Федін, ми знаємо, нікуди не тікав від свого диктатора, бо й пальцем кивнути супроти більшовизму не міг, якби лиш подумав про це, то його й під землею знайшли б. Причина ж смерті Цвайґа й досі не розгадана. Еріх Марія Ремарк у романі «Тіні в раю» подає таку версію: «Люди, які не мають коріння, дуже нестійкі – в їхньому житті випадок грає вирішальну роль... Цвайґ опинився на чужині серед чужих людей».

...А що в книзі кумової підземної бібліотеки немає новели «Сум'яття почуттів» (атестація Горького: «замечательная вещь!»), то моє свято з малою прозою видатного австрійця ще не закінчилось.

31 травня

Компонуючи до видання антологію «Місто...», я натрапив чи не випадково на тексти письменника, який давно мене інтригував незвичною біографією, однак ні в яких книгах я не міг його тексти прочитати, бо їх просто уже не було по сучасних бібліотеках. Петро Голота з Балашівки,

справжнє прізвище Мельник. Репресований у 30-их роках, досі невідомо за що. 2016 року його повісті «Алькегаль», «Бруд» і «Розвага» з'являються в антологіях харківського та київського видавництва: в антології не беруть посередніх творів. Так мені до рук потрапила товстелезна книга, яку уклав львів'янин Юрій Винничук «Невідоме Розстріляне Відродження» 768 сторінок майже альбомного формату. 52 письменники представлені в книзі, трохи відомі з них Гнат Хоткевич, Людмила Старицька-Черняхівська, Дмитро Бузько, Марко Вороний, тобто тексти їхніх творів друкувались окремими книгами в останнє півстоліття. Ще кілька імен на слуху (Борис Тенета, Лада Могилянська, Василь Вразливий, Олекса Слісаренко, Гордій Коцюба), але тільки й того, бо текстів їхніх творів знайти було непросто вдень з вогнем. І ось така розкіш – антологія. Це колосальний труд упорядника з блискучою передмовою і відкриття цілої атлантиди талановитих українських письменників, яким на горло наступив у прямому розумінні смертельний кацапський чобіт, поваксований тоді кривавою барвою. Яка це могла б бути література, якби вона вільно розвивалась! Ось я прочитав оповідання Миколи Мінька (односелець, а може, й родич, Василя Минка) «Бантина», повість Петра Голоти, «Оповідання про гніду кобилу» Петра Ванченка, вірші Раїси Троянкер, Василя Труша-Ковалю, Якова Савченка – це ж музика: то трагічна, то лірична, то світла весняна... Її брутально обірвано й затоптану. Не для одного покоління ці квіти були заховані (а як видно з окремих біографій, втрачено навіки)... З нашого краю – троє: окрім Голоти, Дмитро Бузько та Антін Дикий (а ще й Панько Педа, який жив у Старій Осоті). На листопад – провести літературний вечір «Обірвані струни», додавши імен: виставка книг, декламування, розповіді, музика репресованих композиторів...

5 червня

Місяць тому (чи й більше) надіслала на ФВ дружини троє своїх оповідань N. D. й попросила, аби я їх прочитав та оцінив. Прочитав сьогодні. Коли читаєш твори людини, яку хоч трохи знаєш, то перша думка – з кого списано? І це завжди заважає дивитись на текст як художню штуку. У творі «Бессарабський дизель» оповідача впізнати мені було не складно: вредний, бо критикує всіх підряд, поет однієї книжки, виданої серед 90-их на газетному папері, через що вона стала майже музейною рідкістю, В. Курченко. І другий сюжет («Асфальтові гастролі») нібито від нього, бо про його й акордеоніста. Лиш «слід лисиці» не вгадується – але настільки банальний, що може бути й придуманий. Перше оповідання перенасичене дійовими особами (13 на три сторінки тексту), серед

одних імен їхніх читач блудить, а що вже казати про вчинки – які кому відповідають? Бо й вчинки ті одноманітно кручені, якісь нелюдські, патологічні. Друге оповідання і стрункіше, і логічніше, навіть обрамленням освячене – швидше всього підсвідомо. А третє («Слід лисиці») – поверхове, відразливе, плоске. Врешті, всі твори поверхові – про якийсь психологізм, біль чи милосердя й говорити нічого. Немає серця, немає чару, а без цього не існує література. Однак, ось чую, що твори Н. Д. відзначені премією «Сокіл степів». Яка премія...

11 червня

Прочитав повість Володимира Кобзаря «Запах фіалки». Це його, як на мене, найкраща штука – не побоюсь її виставити в ряд творів для дітей Гуцала, Вінграновського, Стельмаха, врешті Рутковського з сучасників. І простота викладу, високий професіоналізм, і тонка без перегинів іронія, й елементи просвітництва, пізнавальності зовсім ненав'язливо, і елементи детективу, навіть краєзнавчі загадки розсипані всюди, аби читач шукав, допитувався, цікавився рідним шматочком історії. Кобзар не писав нічого художнього чи не два десятки років, займаючись як не політикою, то економікою, то педагогікою. А от вийшов на який рівень після тривалої перерви! Ця повість була відзначена Корнійчуковською премією в Одесі кілька років тому, а нині повинна була б перемогти і за право лауреатства премії Тарковського... Тільки ж гаспидський корпоративізм знову на перешкоді...

м. Кропивницький

Олександр НАВРОЦЬКИЙ**ПЕРЕДЧАСНИЙ СНІГ**

Сніг у серці,
сніг у квітах,
сніг на скронях Бога,
всюди сніг.

Час прийшов, якого
не розумію,
прийшли люди
з холодним посміхом,
інакше моляться дзвони,
інакше схиляється
поразка.

Сніг
упав передчасно,
люди заблукали
на дорозі,
тільки діти

ще лишаються такими ж,
хочуть казки,
батькам вірять,
перші літери вивчають,
пишуть: Ас, Аля –
слова однозначні
як промінь
і вірять, що колись
збудують кращий світ –
на теперішню мірку
їхнього серця.

16.11. 1984

***

Є дні, коли скалки під нігтями квітнуть,
хоч стукає в двері святий у кожусі...

Руки жонглюють зірками,
з'являються чудові жінки,
і небо чвалає босоніж
забрудненими серцями.

Є дні коли вежі підносяться
за виттям собак, а літня жінка
чалапає по прекрасних світлицях
і плач її заважає всім.

Тоді не знаємо, яка прийшла пора,
кого боятись більше: ворогів чи друзів?
Чи чужого обнімати, чи йому допомогти
петлю на шиї зав'язати!

Є дні, ікони предвічні,
незрозумілі навіть вівтарям.

* * *

Моя земля, наївна мати,
Пасха сумна без дзвонів,
хлібом і сіллю усіх частує,
а на смерть посилає найкращих.

Вона – рапсодія печалі –
з хрестом в руках іде крізь терни
і любить довгі цвинтарні черги,
язик зав'язуючи глузду.

Де треба думати – волає,
воює там, де інші в схові,
не бавиться акторами – їм вірить,
моя прекрасна мати, вічна казка.

23.04.1984. Великодня субота

* * *

Я сам собі опозиція,
тіло народу стражденного
і голос, що збиває такти модних інтонацій,
то ж видавці стороняться від мене,
а критики беруть вервечки інших дзвонів...
Не вірю в надривисті крики,
затуляю вуха, як плещуть у долоні
рятівнику якомусь – самозванцю.
Постійно вірю – правда
чотирьох облич не має,
і не потребує справедливості адвокатів.
Я сам собі опозиція,
тому мене ніде немає.

30.09. 1984

ЦИГАНКА

Світання. Коні виходять з імлі.
Циганка заплітає товсту косу ночі.
Хтось торкнувся до скрипки, озвались птахи.
Хтось вихопив ніж. Бризнула кров
у перших променях, зашуміли спідниці.
Короткий плач,
могила, невдовзі безіменна.
І знову сміх, мандрівки та гадання
під черемхами й дубами,
під легендами і вигнанням.
У карти заглядає кінь осліплий,
ростуть в сережках вітру крила.
Циганка дороги в косу заплітає –
поколоти трояндою тривоги.

23. 04. 1984

СМЕРТЬ

Смерть людська мусить бути дірою в світі,
а є лиш поспішним складанням квітів на гробі.

Ми частіше пригадуємо втрачені речі,
ніж довге буття небіжчика між нами.

Відпихаємо, доки проясненим стане
образ той, причеплений до згадки.

Часом зрине з вуст його імення,
як музична вправа в заїждженому місці,

а живі нових шукають сенсів
не знаючи, що вписані у коло –

наче з пафосом промовлена банальність,
що не смішна і не прояснює нічого.

МОРОЗ

Знову мороз – просто в серці.
Сатирик не зігріє дороги в прийдешнє.
Повстання – супроти здорового глузду,
містика замість інтересів держави
і жонглери ідеями бачать народ, як шахи.

Знову мороз і фанатизм – в більмі вікна.
Хрести нас розпинають, а нам те до вподоби.
Знову на шанці каміння і лаври страждальців,
і смерть є стягом для живих,
і зламані дороговкази;
а Бог зорить у інший бік.

14.11. 1984

ВІДХОДИМО В ЛИСТОПАД

I

Листопад:
зорі ближче до хмар,
в очах жінок сліди
від квітів,
листя – мов час розлук,
і те ім'я забуте,
що було колись
для багатьох
як світлий усміх.

II

Ще вчора були ми разом
з вами.
Не мали для себе часу.
Відкладали ми на ранок
найважливіші розмови.
Те – виникло раптово:

вийшли, забуваючи
і з тілом власним
попрощатись,
слова від нас відлинули
і ваші, й наші,
і справ немає вже
важливих, менш важливих...
І велика тиша
нас до столу запросила.

15.11. 199

* * *

Олено золотоволоса,
ким була ти?
Через тебе Менелай*
посивів од сорому,
Агамемнон втратив
доньку Іфігенію.
Звабила не лиш Париса,
але й горду, ще не звойовану Трою,
улюбленицю Аполлона.
Що відчувала, як дивилась
на сплюндроване місто
і в очі мужа-рогоносця,
свого рятівника, ти, свята здобич Трої,
тріумф і зневага Греції,
як верталась по трупах: Гектора,
Ахіллеса, Патрокла та інших
мужніх.
Знищила навіть Агамемнона
руками його дружини.
Ким була ти, Олено?

23.11. 2007

---

* Менелай – легендарний герой гомерівського епосу «Іліада». Тут зустрічаються імена також інших героїв цього твору.

ДЖЕРЕЛО

Джерело, куди втікаєш?
Аж на луки несходимі.

А твої блакитні коси
Посивіле небо тішать.

З тебе хочу я напитись.
А ти іншу воду спробуй.

Моє серце тебе прагне.
Ти ж не вернешся до мене.

В берегах твоїх лишусь я.
Але спраги не втамуєш.

ЗАКОХАНІ

Закоханим не заважайте,
бо смерть самотня є над ними.
Весна все більше кличе квітів,
світанок їх бере в обійми.

Несуть птахи доріг все більше,
потоків більше прагне море...
А слова золото червлене
дзвенить про звабу тіл між тернів.

Закоханим не заважайте,
допоки їх не вразить старість:
вони як голуба завіса,
що відділяє темну сцену.

**Переклад з польської
Станіслава ШЕВЧЕНКА**

Михась ТКАЧ**РОДИННЕ ЛИХО**

Надворі йде дощ, йде і йде без упину, немов уже цілу вічність. За вікнами чути його переливи, краплі падають лунко на підвіконня, наче забивають цв'яхи в моє посічене на шматки тіло. Лежу вже другу добу на балконі й підвестися несила. Вчора перед моїми очима помінявся світ. Інші його кольори, інше відчуття присутності мене в ньому. Чую, що все в мені змінилося – обличчя, думки, і очі не так дивляться. Зникло бажання будь-що робити. Все те, чим займався до цього, стало незначне і нікчемне. Серце переповнене болем. І цього болю несила позбутися. Я втратив сина і дружину...

І сталося це так. Коли місцева газета надрукувала мій допис про те, що депутати на сесії міської ради не розмовляють українською, то на нього дуже зреагували колишні регіонали та інші антиукраїнські перевертні. А особливо негативно відгукнулась депутатка пані Єфремова (чистокровна росіянка), з якою має дружні стосунки мій син Роман... Як тільки та шовіністка довідалась, що ту статтю написав Романів батько (це б то я) – зразу від нього відвернулась, надулась, не стала телефонувати, навіть

зустрічатися... Роман та моя дружина Ольга так розгнівалися, що мало того, що ніч мене розпинали (на ранок мої власні внуки мене не пізнали), а ще і заявили... «Ідіть від нас»...

Отже, пішов від них... Батька і чоловіка в цій оселі немає... Лишився тільки дідусь. Кажу «дідусь», бо, як би не мав я двоє внуків, яких без міри люблю, які втратили маму (невістка рік тому померла), то не тулився б на балконі, а лишив би це помешкання назавжди. Але вони й тут не дають мені спокою. Ольга, як прийде з роботи злюща, то заходить на балкон і починає нервувати...

Знову сьогодні (безсердечне, дике і схиблене створіння) почала штрикати в зранене серце отою росіячкою Єфремовою, мовляв, вона ж з Києва (от свята простота, через таких богоподібних створінь ми й незалежної України до цього часу не мали...). А чого ж ото вона так обстоює російську, га? Я вже мав із Ольгою досить розмов, а тому попросив її вийти і дати мені спокій... Але з'явився Роман... Я став обох слізно просити не ставити мені колючки в серце... А він заявив: «Мова, мова... Тату, вгамуйся. Твій надмірний патріотизм шкодить моїм стосункам з нею, комерційній справі. Не треба сваритися з людиною остаточно, від якої залежатиме мій добробут. Бачу, ти свідомо прагнеш знищити моє і моїх дітей майбутнє».

О! Боже! В кінці я не витримав, зірвався і сказав їм: «Якщо ви будете і далі мене нервувати, це все рівно, що вбивати. Ідіть краще попросіть вибачення у Єфремової, похваліться, що ви прогнали того такого-сякого батька з дому, як собаку. Нехай іде собі. Як він міг образити «сестру» – росіянку Єфремову?! Дійсно росіянка Єфремова показала себе патріоткою свого народу, а чим ви показали себе, українці з діда-прадіда? Москва українську мову забороняла не одне століття, все робила, щоб знищити її, а нас зробити манкуртами, і зараз у незалежній Україні ігнорують її у нашому місті, принижують, навіть у рідній хаті. То це значить добре? Це добре, питаю вас, мої рідні сину і дружино? Мовчите. Коли я почав протестувати проти застосування російської мови не тільки депутатами на сесії міської ради, а й у побуті, ви накинулися на мене, тепер змушуєте відмовитися від свого переконання. А ти, Романо, заявив, що негайно розпочнеш учити своїх дітей, моїх онуків, російської мови та співати їх пісні. Ради чого? ... Боже, Боже, отака ненависть на батька, і тільки за те, що я вступився за право (Боже право) вживати українську мову в своїй хаті... Бачите – цим я не вгодив вашій товаришці – росіянці, шовіністці (хоч для росіян вона є патріотка)... І вона зразу від вас відвернулась... Чуєте? Відвернулась! Вона вас з вашим «собачим язиком» знати не хоче! Вона вас буде тільки тоді шанувати, як ви свою мову заміните на її мову... Вона

живе серед нас, ніби бере участь в громадському житті міста, депутатка ж, але ненавидить нас, свідомих українців, а особливо українську мову (основу основ нашої нації) – більше, ніж я ненавиджу наших окупантів і взагалі всіх поневолювачів-імперіалістів... Її нахабна зневага до нашої мовної культури, традицій не обурює тебе, сину, і моя дорога дружино, вам не болить. То просіть вибачення. Так, так, підіть, мої любі, і похвастайте перед нею, що, мов, ви, того сякого-такого батька вигнали і навіть з любові до її російської мови навчили своїх дітей співати «Катюшу». Вона вас похвалить і ви знову в неї знайдете «довір'я»... А як же! Не драгуйте її, годіть. Отакі то ми українці! Дуже ми довго виховувались у рабському дусі... У свої шістдесят я став неугодний зі своєю постійною боротьбою за чистоту нашої мови не тільки для багатьох друзів-українців, які плазують перед «старшим братом», а навіть для родини. Працюючи в газеті, мене завжди турбувало одне: як захистити рідне слово від всілякого покручу, засмічення і приниження якимось зайдою, хотілось возвеличити нашу мову так, щоб вона зазвучала на вустах кожного, хто живе на цій землі. За це потерпав не раз ще в роки комуністичного режиму, навіть позбувся посади редактора районної газети. Але то жили в окупації... А тепер, коли маємо незалежність, терпіти шовіністку Єфремову, яка топчеться по моїй душі, не буду. Романе, невже не розумієш, що вона принижує нас, українців, тебе і наш рід? Нащо ти цей біль батькові чиниш?».

Дивлюся в очі сину і сподіваюсь, що він поділяє мою тривогу. А тут Ольга: «Ну хай Бог милує, в'ївся в хлопця. Яка різниця, якою мовою хто говорить. Вони розуміють одне одного. Ти скоро з глузду з'їдеш. Хочеш, щоб усі розмовляли, як ти. Отямся, Пилипе! Не роби своїм ворогом сина». А вслід за нею, я навіть не встиг щось сказати, Роман рубає мене під корінь: «Набрид, тату! Скільки можна! Ти одягнув на себе маску Бандери».

«Сину! – зірвався мій голос. До обличчя хлинула кров, зашуміла в тілі. – Я уб'ю тебе, як Тарас Бульба Андрія, за зраду батька, за тих, хто боровся і бореться за нашу волю, мову, хто віддав життя за рідну землю». В якусь мить приходить відчуття, що може статися непоправиме, то в гарячому пориві, важко дихаючи, відступаюся до вікна. Роман, не очікуючи такого, стоїть наче закам'янілий, видно, як губи його стислися, побіліли, нараз прожогом вилітає з балкона. Чую голос дружини: «Пилипе, не муч його. Він не байдужий до дівчини, любить її». І вже десь у кімнаті: «Отаке лихо, та яке ж лихо!»

Ті слова звучать, як вибух. Світ розчавлює мене і залишає в самоті. І не так страшно те, що ззовні насунулося, як невидиме, примарне, що проїняло душу мукою, від якої не можна сховатися. Все прожите і пережите підступається так близько, як ця дощова ніч. До цього ніколи глибоко не

думалося над своїм життям. У свідомість закрадається підступне: «Нікому ти, Пилипе, непотрібний у цьому світі, крім Бога».

Дуже тяжко я переживаю оцей конфлікт, а ще оте: «Ідїть від нас». І, певно, піду. І тільки із-за моїх любих внучків я ще і далі мучу світом... А може, ж і я робив колись від не розуміння отакі болючі прикрості своїм батькам, спитають мене. І мені ж вони «з любові» прощали, чи не так? Дійсно... І я прощаю їм, але от забути ніяк не можу... Ото і відкрилась сьогодні знову ота рана в моєму вже дуже зболеному серці... Прости їм, Боже, вони не знають, що роблять... Думаю, що моя єдина дитина колись усвідомить, що вона помилялась, реабілітує мене хоч по смерті й поверне свого вигнаного батька «додому». Вірю в це... і це мене ще сяк-так тримає...

БІЛИЙ ТУМАН ГРУШІ-ДИЧКИ

Вона наснилась якомсь туманно і віддалено. Прокинувся і лежу. І вже бачу у вечірніх сутінках (уява доповнює) сільський клуб, старенький з сірим дощатим коридором: хоч знаю, що його вже давно нема, широкий гомінкий майдан, де поминула юність, і знайому приземкувату хату обабіч клубу, вікна якої світяться рожевим одсвітом. То від призахідного неба. І город, і верби вдалині, що поїнялися молодим листям, і грушу-дичку в цвіту, так ніби над нею білий туман. Далі – вузьеньке, як лезо ножа, плесо Магулиної канави, вечірнє небо, що відбилося в ній. І ніби вона вийшла з води: стан високий, волосся спадає на груди – довге і світле, як у русалки...

У вікнах уже повидніло, а лежу. І якесь дивне і бентежне відчуття маю. Вже не знаю чи то снилося, чи чомусь нагадалося. Чого вона саме так привиділася? І груша-дичка, і Магулина канава... Хоча це зовсім і не канава. Хто і коли дав таку прозаїчну назву цій привабливій сільській річечці, певно, вже ніхто не скаже. Щовесни вона наповнюється водою з поля і тече через центр села луками до Снові. Влітку дещо міліє, береги обростають ситняком та осокою, але не пересихає, залишається не менш привабливою. Довкола неї колись був такий собі гайок – росли молоді плакучі верби, куці глоду і шипшини, а ближче до води стояла стара груша-дичка. Мені важко навіть уявити сільське життя без цього привабливого куточка. Було, разом з діворою купався в «Канаві», як ми її називали, ловив попід берегом червоні карасі і в'юни, котрі грілися на міліні, блукав знічев'я у густій траві, просто лежав під грушею, коли вона рясно квітувала. А вже юнаком зустрічався тут із дівчиною Надійкою, котра жила з матір'ю у старенькій хаті поруч сільського клубу. Худенька, неговірка і надто сором'язлива. В неї були дуже вразливі світлі очі і жагуча посмішка, як спалах сонця.

Поминуло вже років п'ятдесят відтоді, як я востаннє побував у тих незабутніх місцях. І цей сон зворушив моє серце. Відчуття якоїсь вини, незрозумілої до кінця перед ким, нарешті підняло мене на ноги. Яюсь гостро закортіло побувати там знову, відвідати той найчарівніший для мене куточок природи.

Кілька годин у дорозі, і ось я йду вже знайомою вузьенькою вуличкою, яка веде до тих незабутніх місць. Не йду, а біжу, ледь стримую дихання, хвилююсь, бо все довкола так змінилося. Знайомі з дитинства обійстя не можу пізнати: хати осунулися, почорніли і наче погрузли в землю. За парканами, що ледь тримаються, ростуть бур'яни. На вулиці ні душі, якась вразлива тиша і сум. Ось уже й міст, від якого починається той оазис, омріяний потічок – Магулина канава. Спускаюсь у низок, де мала б бути стежечка, але її вже нема. Йду навмання до берега, плутаючись у густій траві, поміж напівсухих кущів верболозу, глоду та бузини. І берег річечки, колись стоптаний дітьми, осунувся, заріс осокою. Так усе збідніло, перевелось, здичавіло, ніби тут уже багато років не ступала людська нога. Розчаровано роблю ще кілька кроків і враз спиняюсь: переді мною цвіте груша-дичка – не та, яку я знав колись, під якою простоював з Надійкою, не випускаючи її з обіймів до ранку, а вже молода, що притулилася тут до пенька. Бережно доторкуюся до гілочки з квітами – і наче завмираю. Стою і вже не чую деренчання електропили по той бік річечки, не чую, як хлюпаються десь під берегом дикі качки. Перед очима Надя... І той вечір, коли я вперше прийшов з нею сюди. Бачу її так зримо, у білому коротенькому платті. Ось вона біля клубу серед дівчат, поруч гуртуються хлопці, звучить музика. І я запрошую дівчину до танцю. Торкаюся її тоненького стану і затамовую подих. Відчуваю, як щось невимовно дивне і хвилююче проймає моє ество. Якусь мить не можу зрушити з місця. Таке відчуття, наче я тримаю в руках щось найдорожче, таке, з чим навіть ворухнутися боязко, аби не зронити, не втратити назавжди. Нараз починаю кружляти з нею у вихорі танцю невлівимо і легко. Музики не чую, тільки хміль незбагнений від збудження власного серця. Чую, як у ньому народжується своя мелодія, неповторні звуки, щось безмежно високе. Танцюю ще, і вже несила відпустити руку дівчини, крізь тоненькі пальці якої ніби відчуваю стук її серця. Змовкає баян, але мелодія знайомої пісні продовжує звучати десь поза мною, у просторі. І все довкола таке вразливе, зворушливе, незнане досі і непідвладне розуму. «Дякую тобі. Такий дивний вечір», – кажу Надійці. І відразу, яюсь не змовляючись – в очах дівчини була згода – усамітнюємось. Ідемо від клубу званою з дитинства стежечкою, що в'юниться мимо Надійчиного обійстя, у низок, і опиняємось біля Магулиної канави під грушею-дичкою...

То був початок наших взаємин. Їй тоді було всього сімнадцять, а

мені – дев'ятнадцять. Того року мали мене взяти до війська. Надійка вже закінчила десять класів і влаштувалася бібліотекарем у рідній школі, де навчалася. Вона любила читати, знала, що і я захоплююсь книжками, то носила мені щоразу нові й нові. Було, в клубі крутять кіно, її однокласник і залицяльник низенький на зріст Федько грає біля клубу на баяні, дівчата танцюють, а ми потайки тікаємо за городи, до води, до груші-дички, яка щовесни квітує білим цвітом. Боже, ми простоявали тоді під тією грушею, як єдине ціле, не одну ніч, аж поки починало багровіти небо. То була якась стихія закоханості, вогненне почуття, яке з'являється тільки в юності.

Не можу забути, як одного літнього вечора вона сказала:

– Мені, Гришо, гарно з тобою, але я боюсь чогось...

– Ну ось! – не так здивувався, як насторожився я. – Що сталося?

– Знаєш, нічого вічного не буває. У всьому є початок і кінець. Я боюсь розлуки. Боюсь, що ти підеш від мене... – На її обличчі з'явилась тінь смутку. Це мене вельми вразило.

– Надійко, звідки ти це взяла?

– Якись передчуття... І сон снився... Ось уже кілька днів не можу позбутися його.

– Дурниці, – мовив я, обняв легенько її стан і прихилив до себе, – забудь про той сон. І твої передчуття ніколи не збудуться. Повір, ми завжди будемо разом ...

Я сказав їй це щиро, бо мав такий стан душі. Бо вірив, що саме так і буде, що в мене з Надійкою одне життя, один світ на двох. І ніхто тоді мене переконати в іншому не міг. Але, на жаль, помилився. А точніше, сказав неправду.

У кожного своя доля, визначена Богом. І змінити її, мабуть, неможливо. Так трапилося, що після армії, жадібний до пізнання, я подався до міста в пошуках чогось нового і перспективного, здав іспити до інституту і повернутися в село вже не міг. А Надійка так і лишилася працювати в рідній школі. Ще в ті молоді роки, коли навідувався в село, то випадково бачився з нею кілька разів, пізніше, як потрапив у вир міського життя, більше не траплялося такої нагоди. Знаю, що вона не вийшла заміж, жила з матір'ю, а коли та померла, то лишилася сама.

Поволі йду ледь помітною стежиною до її хати і відчуваю, як огортає душу якесь сумління. Ось похилений і зовсім трухлявенький паркан, під яким цвіте молода вишня, хвіртка, що ледь тримається на одному завісі, розчинена навстіж. Заходжу до двору, під вікнами торішній бур'ян, крізь який уже пробилися пагони жоржин. Надя любила ці квіти найбільше. Пробую зайти до хати – двері на замку. Озиваюся – повна тиша. Стою кілька хвилин розгублений, потім виходжу за хвіртку. Не знаю, як бути далі. Нема ж у кого і спитати. На вулиці важко живу людину зустріти.

«Почекаю, може, скоро з'явиться», – думаю про Надю. Коли бачу йде до мене вже старенька жіночка, перевалюючись з однієї ноги на іншу.

– Гриша чи що? – дивується.

– Він самий, – весело і трохи жартівливо відповідаю, бо вже пізнав у цій жіночці однокласницю Марійку, подругу Наді.

– І що тебе принесло сюди? Може, в школу? Закрили вже рік тому. Нема кому вчитися. Двоє первачків та шестеро старших, то возять у сусіднє село. І бібліотеку передали до району. Така школа, двоповерхова – і порожня. Повір, Гришо, коли на твоїх очах усе тут руйнується, то кричав би невідомо до кого: зупиніться! Ці реформи доби́ли село.

– А як там Надя живе? – не стримуюсь, бо кортить дізнатися хоч щось про неї. – Тільки що заходив, постукав у вікно, озвався – нічого не чути. Певно, немає вдома.

– Ой, якби подужала, то побила б тебе. Де ти до цього часу був? Чого раніше не зайшов? Буваєш же інколи в селі. Вона, було, не раз перепитувала в мене: чула, що Гриша приїжджав, не бачила його?

Я ніяковію, не знаю, що їй сказати, бо докір справедливий, і бачу, як у неї очі туманяються і губи помітно тремтять.

– Немає Надійки, – каже. – Померла... Її тіло знайшли у Магуліній канаві...

– Давно? – питаю після хвилиної мовчанки.

– Вчора було якраз сорок днів...

– Вона мені наснилася вночі. І так дивно яюсь, у тумані.

– То її душа приходила до тебе, – уже спокійно каже Марійка і веде мене до двору. Дістає ключ під поро́гом – заходимо до хати. Акуратно застелене лі́жко, шафа з книжками, на стінах гаптовані квіти. На столі світлина Надійки. На ній вона зовсім юна, десь тих років, як ми зустрічалися. Біле платтячко, веселі голубі очі невідворотно дивляться на мене. Беру її до рук – і на мить поринаю в ті далекі юні роки. Нараз чую, наче кризь сон, як Марійка каже:

– За кілька днів, як сталася ця біда, Надя просила мене: «Побачиш Гришу, перекажи йому, що я хочу його бачити. Вона любила тебе. Десь дістала твою книжечку віршів, читала мені і плакала. Ось вона...– Марійка знаходить у шафі мою збірочку віршів «Дорога на село» і подає мені. Перегортаю кілька сторінок, на душі стає зовсім порожньо і гірко. Приходить відчуття, що моя поезія зараз нічого не варта, бо все те, чим пишався і жив, стало нікчемним перед світлим почуттям Наді, яка пронесла, як полум'я свічки, незгаслу любов до мене через усе своє життя.

Ставлю фото на стіл, поруч кладу цю збірочку віршів і виходжу з хати. Дивлюся вдалечину, а на вустах – гіркий присмак вечірньої роси.

ЛИСТ ІЗ ШУХЛЯДИ

О, почула нарешті, Іване, твій голос – і на очах виступили сльози. Вони в мене не висихають ось уже другий день. Це Валя, сестра з України. Я буду говорити українською, бо мої уста нездатні сьогодні вимовити жодне слово російською. Думаю, що ти не забув там, на чужині, до кінця рідну мову, то зрозумієш мене. Я хочу багато чого тобі сказати. Тільки не кидай, як раніше, мобільний, прошу, не перебивай, вислухай хоч один раз мене до кінця.

Уночі не спала, так багато передумала. Під ранок раптом просвітліло. Коли глянула у вікно, то все зрозуміла: двір був засипаний білим снігом. Він і досі падає – якимось тихо, зворушливо. Падає без упину. Така казка надворі, а на душі тяжко, так сумно, що передати тобі несила. Вчора поховала нашу маму. Ніхто майже не прийшов – село порожнє. Тільки дві бабусі зовсім старенькі з Гаю були та сусідка, що вже ледь ходить, придибуляла. Петро Хутірний, ти його знаєш, відвіз маму своїм трактором на кладовище – і все. Отакі похорони. На душі біль, образа, не знаю й на кого...

Ти сказав, що не прийдеш – і не приїхав. А мати чекала, до останнього сподівалась, що все-таки побачить сина. По очах видно було, як їй хотілося цього. Я не засуджую твій вчинок, бо розумію – їхати в Україну зараз небезпечно. Знаю, що ти б не побоявся перетнути кордон, але причина тут інша. Якимось ти мені заявив: «Куда ехать? Ви украли у меня родіну». Ці слова вразили, Іване, так глибоко, що й досі цих слів не можу забути. Яку «родіну», ту, яку більшовики на крові збудували. І хто її вкрив у тебе? Може, ми з мамою? Твоя «родіна», слава Богу, сама, як примара, розпалася. Але чому з того часу, як Україна стала незалежною, ти ні разу не навідався сюди, не провідав маму, своє село. Боже, відкіля ця байдужість до рідної землі, яку колись топтав босими ногами. Як можна сумувати за тим комуністичним минулим, «великою родіною», яка стільки бід принесла всім нам і тобі в дитинстві. Забув те рабство, коли не міг виїхати з села без дозволу голови.

А чи знаєш, що в юності, коли мамі виповнилося тільки вісімнадцять, місцеві можновладці, ті, які не воювали, а переховувалися десь за селом, вчинили над нею розправу. Про це вона розповідала не раз. Якщо вже забув, то нагадаю. Того дня мама з іншими жінками підіймала льон, який відлежувався в лузі. Повертаючись надвечір додому, взяла снопик льону, як й інші жінки, для домашніх потреб. Та під селом маму зустрів об'їждчик, сердито привітався, але нічого не сказав. Така поведінка їй видалася дивною, адже той одноокий Семен завжди кидався на людей, як собака на ланцюгу. Сусід тоді маму попередив, що це погана прикмета. Та вже на

другий день її покликали до сільради і повідомили, що віддадуть до суду за крадіжку льону. Сам голова сказав так: «У тебе, Євдокіє, немає ще сім'ї, ти молода, то відсидиш свій строк і повернешся додому. Адже нам треба когось віддати до в'язниці, така вказівка. Ми тебе ще раніше посадили б, коли ти збирала в полі колоски, але пожаліли». На тому «суді» вона не мала захисту. Її мама, наша бабуся, вдова, була безправна і безпорадна.

За кілька днів до смерті мама знову згадувала той жахливий час. Тоді її відправили до Сибіру, туди, де зеки валили ліс. Там, з такими ж невинно засудженими за колоски, обрубувала гілля з повалених дерев. Щодня повзала по тих величезних стовбурах без перепочинку, не випускаючи з рук непосильну сокиру. Було впаде – і вже не може підвестися. А над головою постійно лунало: «Шевелісь». Одного разу, коли довго не могла підвестися, наглядач побив її. Коли одужала, то вирішила тікати додому, в Україну. Взяла з собою тільки кілька сухарів та три картоплини і пішла потайки вночі з табору. На цих харчах протрималася недовго. Через тиждень почав нестерпно мучити голод і сорокаградусний мороз, то не дотрималась умов конспірації, не пішла бездоріжжям, навмання, а завершила до невеличкого поселення. Там її і зловили та відправили знову туди, де перебувала. Всі чотири роки, які їй присудили, відбула до кінця. У тих сибірських снігах народилася і я...

Листів не писала. І кому їх було писати, коли наша бабуся через рік, як маму відправили на заслання, померла. Та й чи варто було це робити? Щоб потрапити знову в якісь «шпіони» та продовжити собі строк. Уже як повернулася в рідне село, то день у день працювала в колгоспі задарма. Ніхто нічого їй не платив. Було, вийшла заміж за Василя Сидоренка, твого батька, по-вуличному «Невдаха», але він, як тільки ти народився, поїхав на заробітки в Росію – хотів побудувати нову хату – але звідти не повернувся.

Це те, чого ти міг не знати. А що весь час збиткувалися над нею місцеві чиновники, певно, не забув. У мене в пам'ятку, як змушували підписуватися на непосильну позику. Тоді мені було п'ять років, але те змушання добре пам'ятаю. Ніби зараз бачу: оточили зранку на причілку в чотирьох і не пускають маму до хати. Пхають до рук якісь папірці, штовхають у боки. Мама проситься, аби відпустили, бо в печі давно перегоріло, я поруч плачу, але не може на стільки багато погодитися, як змушують, бо де їй узяти ті гроші. Вже й обід, а «бригада» не йде з двору. Денис Шатирко, той, що в кінці Гаю жив, б'є її чоботом по литках: мовляв, не упирайся. І таки змусили підписатися на сто рублів, але не перемогли, не поставили на коліна. Бо в очах у неї були не сльози, а гнів і непокора. Тільки на другий день, як Москва повідомила, що підписка відмінюється, бо план переви-

конано, присіла біля столу і заплакала. Вона козачка з діда-прадіда – і по духу, і за характером.

А забув, як навесні нам було – всі, в кого є батьки, орють городи, а нам під різними приводами бригадир не дає коней, то копаємо заступами. Мати не вміла годити, не падала в ноги, ніколи не принижувалася, як інші одинокі жінки. Як судили її вдруге за не вироблення мінімум трудоднів, то дивилася на тих партійних катів, хто чинив над нею розправу, недовірливим і зневажливим поглядом. Важка каторжна праця в тайзі і тут, у колгоспі, де ставилися до неї вороже, незахищеність і постійні злидні змінили її світогляд, ставлення до життя. Вона ніби побудувала в душі мур між собою і тими людьми, хто принижував її, ховалася за ним, щоб не впасти в крайність у тяжкі хвилини.

Мама суворо ставилася до нас у дитинстві. Часто карала тебе за незначні провини. І мені перепало від неї не раз. Це правда. Вона мала крутий характер, була горячкова, енергійна. Разом з тим, навдивовижу сором'язлива і чесна. А без цих рис чи вижили б ми тоді? Я кажу це переконливо, бо краще знаю її за тебе.

Дивлюсь у вікно – сніг продовжує падати, на деревах такий пухкий, яскраво-білий – і бачу маму, її сухенькі руки, стулені на грудях. Дивлюсь і дивлюсь, мов заворожена, і не полишає болюча думка: на кого вона робила так тяжко все життя? Що то за Господня кара на наш народ. Учора йду селом, а назустріч мені Володя, внук Федора Корнюші, того, що прийшов у 45 році з фронту без ніг і жив на Клинку. Ти його знаєш. Внуку 20 років – і на милицях. Тільки повернувся зі Сходу. Глянула, і серце моє забилося – перед очима постала сучасна війна, ти розумієш яка. Повір, Іване, так боляче. Будь вона проклята та «родіна», за якою ти сумуєш!

Вибач за такий емоційний монолог. Я прочитала тобі листа, якого написала вчора, коли повернулася з кладовища. Але не відправила, бо засумнівалася, що ти його отримаєш там, у Москві. Це вже другий лист до тебе, якого сховала у шухляду старенького маминого столу.

Ти чуєш мене?..

.....

Знову кинув мобільний? Ой, брате-брате! Як це боляче сприймати. Що з тобою? У твоїх венах не кров козацька, а імперська отрута. Ой, та й годі...

Олена МАМЧИЧ

Народилася в Чернігові. Завідувач кафедри мов і методики їх викладання Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т.Г.Шевченка, кандидат педагогічних наук. Відмінник освіти України. Нагороджена знаком МОН України «Василь Сухомилинський». Авторка більше 210 науково-методичних та літературно-художніх публікацій, виданих в Україні та поза її межами, 54 міжнародних антологій, 8 збірок поезій. Член літературної спілки «Чернігів». Голова Чернігівського обласного осередку Всеукраїнської творчої спілки «Конгрес літераторів України». Керівник Чернігівської обласної літературної студії «Гарт». Лауреатка Чернігівського літературного конкурсу «Книга року – 2017» («Константа»), лауреатка Чернігівської літературної премії імені Леоніда Глібова (2018) у номінації «Поезія».

* * *

На престолі життя, в пелюстках супротивного болю,
 Де так мало святих, легкокрилих надій,
 У квітневих роках незбагненої дикої волі
 Залишу свій останній, не вишитий сонцем сувій.
 У небесних жнивях, на порозі ворожих розлучень,
 Спазми днів щиросердих запалять вогні,
 Поклонюся життю на зухвалій розхристаній кручі,
 В порожнечу щедрот укладаючи ночі і дні.
 У розкутих роках вже не вистачить сили на прощу,

Там і доля-суддя винуватих не знайде повік,
І в пориві небес знов покличе нас вітер на площу
За свободу буття не зруйнованих часом доріг...

* * *

І тишу слухаю під подихом дощів,
І гріюся під сонячним овалом,
Солодкий сон під тілом зайвих слів –
У квітах осені, що в веснах проспівали...
У павутинні вільності небес
Хай простір розіллється мармуровий,
І вир життя у кроках днів навхрест
Несе вітри під зношені підкови...

* * *

Як білим саваном ти, земле, оповита,
Застигла мрія у безмежжі днів,
Зима століть блокує щирий вітер –
І серце заблоковано на мить...

* * *

Незрілий день і ніч зійдуть з небес,
Стежина безпорадності минає,
Зірок полон у небі – мудрий хрест –
У безвісті життя шляхи перетинає...

* * *

Я торкаюся днів, не захищених сонцем,
Де і небо живе відчуває журбу,
Нахилию чоло до нещирого донця
І стискаю долонями вічності скло...

* * *

Людська історія. Приречена імла.
І пилу дзвін у вірності печалі.
На відстані часів здригається земля.
Відвертістю кларнети вже заграли.
Самотність вечорів зухвалих грат.
Не хоче посміхатися планета.
І голий дим несе безсилля втрат
Розкиданим безчестям по тенетах...

* * *

У спраглості вчорашнього тепла
Пильнує серце залишки любові,
Нетлінне все: добро і примхи зла,
Що розгубилися у справі і у слові...

* * *

Налякалися дощі грому терпкого.
Задивилися слова вічним дзеркалом.
Знов блукаю по дощах в диво-чоботах.
Гине вітер у чутках зичним клопотом.
У безмежності років все залишиться.
Незрадливий спів гіркий заколишеться...

* * *

Ти розгубилось, небо, а колись
Було ти сильним, вільним, витривалим
І під обітницю незайманих століть
Дбайливо в хмарах сонце колисало...

* * *

У минулого –
Свої рахунки з вічністю
В світанкових вишивках надій
У скорботі незнайомих звичностей
На похилених руїнах мрій.
І, здається, марними бажаннями
Знову, мов обпалена, земля,
За нечитаними грішними посланнями
Кличе несподівано здаля...

* * *

Під маскою взаємного кохання
У нетрях часу тільки вітер виє...
Він залишає у блуканні сірім
Щось неповторне, вічне, незбагненне...
Він теж несе свій хрест повз ночі
І ранки днів смугастих...
Пробігтися б йому землею,
Морями і мрійливими садами...

Хіба він зможе озирнутися у хмарах
І пісню заспівати наостанок?.. Чи схоче?..

* * *

Коли душа літала птахою,
А небо – квіткою і плахою,
Ти коней гнав під вітром ніжності...
Ті коні, що летіли поміж нас
Під вітром часу очманілого,
Зривали швидкоплинний час...
Під благом неба легкокрилого
Мережила зухвалість днів
В омані щедрості весняної...
І погляд осені зомлів...

* * *

Намалюю це життя, намалюю...
На оздоблену хибну раму
Натягну папірець обдертий,
І не вистачить в лавці краму,
Що під фарбу сховає жертву...
На обшарпану стіну повішу картину,
На облущену стелю накину крила,
І у спалаху серця вона загине,
І безславно пірне у потік безсило...
Часу обмаль у крику несамовитім,
Оповідки чужі на шматки роздерті,
А брехня фарбує надії ситі,
Балансує межею життя і смерті...

* * *

У неба – шалені очі,
Дивляться ночі в них – і самі шаленіють...
Від втоми, від блиску – червоні,
Від горя – багрові,
Від війни – мармурові...
На спомин залишу Вічність
У підвалинах свого серця...
Може, створиться щось незвичне
В оклику неба і тих очей незбагненних...

* * *

На осінньому бастіоні чужих
Де ти – свій?..
Час непостійних змін – у свічках,
Запалених випадково...
Витвір гаїв у безмежжі кам'яниці...
Чи кохаєш?..
Чи здатен?..
Несила...
Вічна згуба... Вічний мотив...
І нарешті змиває злива ті повені холодні...

* * *

І у вітрах знайду свою дорогу,
Не квапляться вітри у небезпеці...
І зробить вітер свою справу чесно –
Ще погуляє в небесах планети...
І обізвуться мовленнєві хащі
У монологах зорепадів вічних...
Знайди, спитай у вітру, де ж найкраще?
Чи знайде він буття у справах звичних?..
Щось прошепоче, проросте володар світла,
Чи загубив свою провину сиву?
У вітрі буйнім і земля розквітне,
У спадок залишивши сонцю силу...

* * *

У беззвучних звуках піснеспівів,
У прив'ялих запахах черешень,
У тернових дотиках бажання,
У роздертих сонячних проваллях,
У засмучених прибуддах весен,
У тенетах пролісків замшілих,
У шалених степових романсах,
У хвилястій ковилі зухвалій...
Всюди, де сувора плахта неба
Накриває віддзеркаллям сонце, –
Зупинись!
Не треба шукати кохання...

За кілька десятків років роботи з початківцями це перший випадок, коли благословляю в самостійний політ драматурга. Жанр складний тому, що потребує не лише літературного бачення, а й театрального, а зараз – ще й економічного, а в творі, про який мовиться, – ще й політичного! Приємно відзначити, що в Світлани Максименко все це тісно й міцно переплітається! Добре було б, якби ще й режисери знайшлися завбачливі і без сумніву взяли за втілення цієї п'єси на сценах театрів.

Отак відкривається завіса – і ми бачимо дорогу, по якій крокувати молодим. А кому ж ще?..

Анатолій ШКУЛПА

Світлана МАКСИМЕНКО

Народилася 23 листопада 1990 року в місті Ніжин у робітничій сім'ї.

Училася в трьох ніжинських школах: дев'ять класів закінчила у дванадцятій, десятий – у другій, а атестат зрілості отримала в п'ятій загальноосвітній школі.

З юного віку почала цікавитися мистецтвом у будь-якому його прояві. Займалася чи не в усіх гуртках, які були в місті. З шостого класу стала вихованкою клубу «Юніор – Бізнес», де здобула чимало перемог у конкурсах. Востаннє – в номінації «Інтелект року» обласного проекту «Я – майбутнє», де посіла перше місце.

Подальший свій життєвий шлях вирішила пов'язати з мистецтвом. У 2008 році вступила на режисерський відділ Ніжинського училища культури і мистецтв імені Марії Заньковецької, яке закінчила в 2011 році.

Писати почала в шкільні роки. Спочатку вірші, потім сценарії, оповідання. Та здобута професія перетягнула творчі поривання в драматургію.

Друкувалася в періодиці.

КОЖЕН ОБИРАЄ СВІЙ КОЛІР НЕБА

Драма

Дійові особи:

Роман – 30 років.

Уляна – дружина Романа, ровесниця.

Денис – брат Романа, 25 років.

Оксана – дружина Дениса, ровесниця.

Галина Іванівна – мати Романа й Дениса, пенсіонерка.

Марина – сусідка, друг сім'ї, 30 років.

Олександр – військовослужбовець, 40 років.

КАРТИНА ПЕРША

Дія 1

Звичайна квартира. В центрі – вікно. Ліворуч – двері на кухню, праворуч – вхід-вихід. На полиці в шафі – фотографії: портрети синів, невісток, внуків. У кріслі – Галина Іванівна, в'яже.

Галина Іванівна (*наспівує*).

Ой, у лузі червона калина

Похилилася.

Чогось наша славна Україна

Зажурилася.

А ми тую червону калину піднімемо,

А ми нашу славну Україну,

Гей, гей, розвеселимо!

А ми тую червону калину піднімемо,

А ми нашу славну Україну,

Гей, гей, розвеселимо!

(Підіймає голову, але в'язати не перестає). Коли ж нарешті настане той час і наша люба Україна почне усміхатися?.. І хто її розвеселить?.. Чи знайдеться такий сміливець, який не побоїться всіх оцих труднощів і врешті-решт витягне нас із цієї безконечної прірви нерозсудливості?.. Романе, синку! А підійди-но сюди.

Роман (із-за лаштунків). Зараз, мамо! Одну хвилиночку (звук падаючого посуду). Вже біжу!

Галина Іванівна. Синку, в тебе все добре?

Роман. Все гаразд, мамо.

Галина Іванівна. Ромчику, можливо, тобі потрібна допомога?

Роман. У мене все під контролем, мамо (входить). На кухні працює майстер своїх справ. Чи забули?

Галина Іванівна. Синку, ну, підійди ближче. Я хочу лише приміряти (слухняно підступає ближче, і мати притуляє в'язання до Романової стіни).

Роман. Мамо, ви й так досконало знаєте мій розмір.

Галина Іванівна. А я хочу, щоб цей светр був ідеальним. Щоб зігрівав тебе в холодну пору. Від своєї Уляни не дочекаєшся! Та що там говорити, навіть шарф – не те що светр.

Роман. Але ж вона працює! У неї просто не вистачає часу на в'язання. Ми спроможні купити все в магазині. Без мороки.

Галина Іванівна. Звикли до того, що все можна купити! А речі, в які рідна мати вкладає всю свою любов, набагато кращі, приємніші на дотик, гарніші на вигляд і навіть здатні зцілювати.

Роман. Мамо, ви в мене чарівниця!

Галина Іванівна. Скажеш таке, я просто твоя мати (обіймає). Романе, ти б зателефонував Денису... Дізнався, як він, що в нього нового?

Роман. А що з ним може статися? Наше місто маленьке, всі про всіх усе знають. І навіть якби щось трапилося з Денисом, ми б про це вже дізналися. І взагалі... Чому телефонуємо завжди ми йому?.. А він?.. Ага, він же – маленька дитинка, не вміє користуватися телефоном, не пам'ятає, де дім, у якому народився й виріс... І мені здається, що став забувати про існування рідної матері – жінки, яка його виростила, вигодувала, поставила на ноги... Одна, без батька!

Галина Іванівна. Перестань! От я побачу, як зміниться твоє бачення, коли в тебе з'являться власні діти. І тоді тобі не стане ніякого діла до твоєї старенької мами. Всю увагу будеш віддавати своїй родині.

Роман. Ой, не кажіть... Мати, жінка, діти – це найдорожчі люди в усьому світі, тому на увагу заслуговують однаково! А не дзвінком раз на тиждень... А то й на місяць...

Галина Іванівна. Романе, зізнайся, за що ти ображаєшся на брата? Звідки це в тебе? Можливо, є в цьому і моя вина?.. Прогледіла?..

Роман (розчулено). Матусенько, що ви таке кажете? Ну, в чому може бути ваша провина?.. Тільки не хвилюйтеся, бо знову тиск підніметься.

Галина Іванівна. Як же тут не хвилюватися?.. Мої дві кровиночки

живуть у постійних непорозуміннях та сварках, а я нічого не можу вдіяти. Ромчику, синку, ти ж старший брат, я тебе завжди в приклад Денисові ставила. Ти мені скажи, що я не так зробила?.. Як я могла прогавити за-родження вашої ворожнечі? Ви ж у дитинстві завжди були як одне ціле! Куди ти – туди й він, куди він – туди й ти. Ох, синочки ви мої, синочки...

Роман. Мамо, немає ніякого ворогування між нами, заспокойтеся. Можливо, інколи я йому й дорікаю. Але ж ми не сваримося! Ми – брати, рідні, найрідніші в цьому світі (*і враз пожвавлюється*). А пам'ятаєте, як ми в дитинстві ходили в парк? Ви нам купували морозиво і ми поволі брели до озера.

Галина Іванівна. Ви дуже любили гуляти в нашому парку.

Роман. Ми любили проводити час із вами, мамо. Будь-де! Але в парку, та ще з морозивом, любили прогулюватися найдужче (*і раптом широко усміхнувся*). А Денис обожнював годувати птахів! Пам'ятаєте, як, виходячи з дому, він напихав повнісінькі кишені окрайців? (*Сміються обоє*).

Галина Іванівна. Так, а потім залишки від нашої прогулянки я ще довго витрушувала з Денисових кишень...Та вимітала з хати...

Роман. І ви ні разу його за це не насварили.

Галина Іванівна. Як же я могла?! Сварити... Ви ж – мої діти!

Роман. Скільки разів переконаюся... Ви – найкраща мати. Більше ні в кого такої не було. Приходиш до школи, а хлопці жаліються на батьків. Той розбив удома щось – і отримав ременя через усю спину. Іншому за двійку дісталось. Ще когось батьки не пустили у футбол пограти. А ще комусь за погану поведінку в школі перепало... Ви ж нас навіть не лаяли ніколи (*і примружує очі єхидно*). А може, ми були такі слухняні, мамо?.. Як янголятка...

Галина Іванівна. Звичайно, що янголята (*задумується*). Та ви мені Богом послані!.. Інакше, як би я спізнала, що таке щастя? (*Глибоко вдихає повітря*). Романе, в тебе, здається, проблеми на кухні. Чуєш запах?

Роман (*аж підскочив*). Ой, я зовсім забувся про пиріг (*вибігає*).

Галина Іванівна (*повагом підступає до вікна, продовжує співати*).

Не хилися, червона калино...

І що воно за пісня?.. Думаю, кажу про одне, а вона все одно знаходить щілинку в душі, щоб на поверхню вирватися.

Роман (*голос із кухні*). Мамо, пиріг урятовано.

Галина Іванівна. Ти – як супер-герой.

Роман (*голос*). Скажете таке.

Галина Іванівна (*співає*).

Маєш білий цвіт...

(Пильніше приглядається у вікно). Вже й осінь тіней напустила. А ще ж учора було тепло, сонячно, життєрадісно...

Роман *(зукає).* Мамо, ви мені щось кажете?.. Зачекайте, я зараз піду. Одну хвилиночку.

Галина Іванівна. Не поспішай. То я до себе бурчу... Думки вголос, так би мовити... *(І голосно).* На деревах майже не лишилося листочків, помітив? Іще кілька днів – і дерева поринуть у зимовий сон. Аж до весни... Шкода, що й люди не можуть отак. Заснути на зиму, законсервуватися в собі, а як потепліє – прокинутися зненацька. Здоровими й повними життєвих сил *(і ще голосніше).* Пригадуєш, у Володимира Сосюри? *(Декламує задушевно-замріяно).*

*Облітають квіти, обриває вітер
пелюстки печальні й розкида кругом.
Скрізь якась покора в тишині розлита,
і берізка гола мерзне за вікном.*

Входить Уляна, на ходу знімаючи з себе верхній одяг.

Уляна *(усміхаючись).* Ще не мерзне... Бо й не гола. *(Голосно втягує в себе повітря).* Чим це в нас так смачно пахне?..

Роман *(голос із кухні).* Хто там не голий? Чи голий...

Уляна *(сміється).* Кому що, а курці просо.

Роман *(голос).* Де курка?.. А просо?..

Галина Іванівна *(теж сміється).* Бач, розхазяйнувався як! Для тебе старається.

Уляна *(єхидно).* Так уже й для мене?..

Галина Іванівна. А що ти думала!

Уляна. Зрозуміло. Отже, сьогодні на нас чекає царська вечеря. Як ви, мамо? Як здоров'ячко?

Галина Іванівна. Слава Богові... А як минув твій день?

Уляна. На диво, швидко. Хоч і провели сьогодні тільки одну операцію. До нас направили з передової пораненого бійця. Хлопчина підірвався на міні. Багато часу було втрачено, доки доставили, тому й не змогли врятувати йому ногу. Довелося ампутувати.

Галина Іванівна *(сплеснула в долоні і випустила в'язання на підлогу).* Боже ж ти наш праведний! Як же ж він тепер житиме без ноги?

Уляна. У даному конкретному випадку, головне, що житиме! Бо могло б і гірше закінчитися.

Галина Іванівна. Молоденький?

Уляна. Двадцять два роки.

Галина Іванівна. Життя тільки розпочалося, а він уже каліка...

Уляна. Каліцтво – не вирок!.. Зараз медицина технологічно дуже розвинена. Є варіанти з доволі успішним протезуванням.

Галина Іванівна (зітхає). Протез ноги не замінить.

Уляна. Сучасні протези значно відрізняються від попередніх. Для пацієнтів, які втратили частину руки, ноги або і всю кінцівку, медицина пропонує широкий вибір. Є такі, що дозволяють людині не тільки ходити, а й бігати. А новими руками тримати чи брати дрібні предмети або користуватися ножом, та навіть гудзики застібати чи зав'язувати шнурки на черевиках. І косметика не стоїть на місці. Виготовляються такі пальці, кисть і вся рука, що зовні й від здорової не відрізниш!

Галина Іванівна (недовіжливо). Так уже й не відрізниш?

Уляна. Точно.

Галина Іванівна (зітхає). Боже-Боже... За що молодь гине?

Уляна. За наше світле майбутнє.

Галина Іванівна. А ми їх просили, гинути?..

Уляна. Ні.

Галина Іванівна. Отож-бо!.. А чи настане воно коли-небудь, оте світле майбутнє?.. Скільки їх уже лежить у землі і ще невідомо скільки поляже?! Продовжувачі нашого українського роду... А ми щороку будемо тільки вшановувати їхню світлу пам'ять. Замість того, щоб онуків доглядати.

Уляна. Наче не так після Другої світової було. Згадайте... Але ж ми народилися!.. І живемо...

Галина Іванівна. Так, та не так. Тоді жили з радістю, що перемогли. А зараз... Із гіркотою... Що не для того перемагали (*і різко*). Ти пошту не забирала?

Уляна. Там порожньо.

Роман (заходить). Мамо, я забрав. Улянко, ти якраз вчасно. Вечера готова (*цілує дружину*).

Уляна (швидко виходить). Я тільки руки помию.

Галина Іванівна. А де ж газети? Що там пишуть?

Роман. Нічого нового. Ви цілісінький день дивитеся новини. Вам що, мало інформації?

Галина Іванівна. Одне іншому не заважає. По телевізору не все розповідають.

Роман. Інформація відрізняється лише тим, що по телебаченню її нам подає ведучий, а в газеті пишуть кореспонденти.

Галина Іванівна. Синку, іноді очі краще бачать, ніж вуха чують (*і*

приклала долоню до грудей). Щось мені ніби недобре. Сину, принеси пігулку. На тумбочці он, біля ліжка.

Роман*(заклопотано)*. Присядьте... Ні, приляжте краще... Уляно, мамі погано!.. Зміряй тиск.

Галина Іванівна. Не треба. Це я перехвилювалася. Уляна розказала про бійця, якому сьогодні ногу відрізали. Уявляєш, молодому хлопцеві!.. Ось зараз вип'ю пігулку й оговтаюся. Все буде добре. Це ж не ногу втратили.

*Роман, провівши матір до ліжка, заспішив за пігулкою.
Уляна заклопоталася вимірювати тиск.*

Уляна*(накладаючи джгут на руку)*. Ви ж знаєте, що вам не можна хвилюватися! Наче мала дитина. Кому від вашого хвилювання краще? Нікому. Нога в хлопця вже не виросте. На жаль...

Роман*(подає ліки й склянку води)*. Ось... Випийте, мамо...

Галина Іванівна*(бере)*. Дякую... Що б я й робила без вас, діти?

Уляна*(поправивши скатертину на столі)*. Все готово.

Роман*(бере дружину під руку)*. Допоможеш мені?

Уляна. Звичайно.

Роман*(уже на порозі кухні)*. Уляно, може досить? Навіщо нервувати маму?! Кожного дня одне й те ж саме! Ти що, не бачиш, як вона тяжко сприймає всю цю ситуацію в країні?

Уляна. Романе, любий, у чому моя провина? Чи ти гадаєш, що мені хочеться зробити твоїй мамі боляче?

Роман. Можливо, й не хочеться. Але й хитрішою пора навчитися бути! Навіщо до кривавих крайнощів доходити?

Уляна. То, може, мені води в рот набрати й так ходити? Сновигати... Аби бодай чого не лягнути. Чи, гадаєш, воно мені не болить? По живому різати *(і висмикує руку)*. Пусти, мені боляче!

Роман. Потрібно слідкувати за своїми словами. І думати, перш ніж говорити!

Уляна. Чому ти мене постійно звинувачуєш? А головне – в чому? Можливо, я винна у хворобі твоєї мами?

Роман. Можливо, й винна!

Уляна. Навіть так?.. Ну, це вже цікаво. Поясни, будь ласка. Дуже б хотілося дізнатися, чим же я завинила? Що я таке зробила?

Роман*(спокійно)*. Точніше б сказати, не зробила. Ти – лікар, і повинна була передбачити хворобу. І відвернути!

Уляна*(насторожено)*. Романе!.. Мели, та не замелюйся. Я – лікар,

не Бог... Твоя мама – не молода жінка. Її організм із роками не відновлюється, а навпаки – зношується. Так закладено природою... Чи не здогадуєшся? Мені дуже шкода, але від старості ще не винайшли пігулок! Тому твої претензії не до мене, а до вчених. Чому вони так погано працюють?.. Спитай!.. І нащо взагалі ходять на роботу? Штани протирати? За що гроші отримують? Може б, ти скаргу президентові написав? На якість роботи вчених...

Роман. Не кощунствуй. Ти добре знаєш, про що я кажу.

Галина Іванівна (*голосно, але спроквола*). Діти, слухайте, що я прочитала!.. В цьому році в Україні зібрано рекордну кількість меду.

Уляна. Ну, хоч хтось у цій країні добросовісно працює!.. І приносить користь (*і виходить на кухню, разом із Романом*).

Роман (*голос із кухні*). Але ж одним бджільництвом країну з болота не витягнути!

Галина Іванівна (*залишившись наодинці, знову співає, правда, вже трохи тихіше*).

*Не хилися, червона калино,
Маєш білий цвіт.
Не журися, славна Україно,
Маєш добрий рід.
А ми твою червону калину піднімемо,
А ми нашу славну Україну,
Гей, гей, розвеселимо!
А ми твою червону калину піднімемо,
А ми нашу славну Україну,
Гей, гей, розвеселимо!*

От пісня!.. (*І голосніше*). Романе!.. Що ти там Уляні наторочив?.. Не смій! Гадаєш, я сліпа, не подивилася, як ти її на кухню виштовхав?.. Що там у вас?

Роман. Усе гаразд, не переживайте... Телефон покликав...

Галина Іванівна. Знаю я твій телефон... Що це я, оглухла, що не почувала?

Роман. Мамо, ви б краще у віконце подивилися. Щоб погані думки у голову не лізли. Он яка погода надворі чудесна! Тепло, тихо, спокійно (*і враз пожвавлюється*). А давайте ми з вами прогуляємося перед вечерею! Нагуляємо, так би мовити, апетит на свіжому повітрі.

Галина Іванівна. Ми й так справимося з тим, що ти наварив чи напік. Правда, дочко?

Уляна (*голос*). Та чого ж, можна й прогулятися. Не завадить.

Галина Іванівна. Що ти йому все підігруєш? Не маленький.

Роман (*увиходить до кімнати, потираючи долоні*). Так ми йдемо на прогулянку чи ні?

Галина Іванівна. Тебе наче гедзь укусив. Уляна тільки з роботи... Зголодніла... Давайте повечеряємо, а тоді вже й погуляємо, якщо так припекло.

Роман. Тоді буде вже пізно. Давайте зараз. Збирайтеся!.. Уляно, а де мамин шарф? Я не можу його знайти.

Уляна (*увиходить*). Ось він.

Роман. Дякую. Ми з мамою підемо... Подихаємо трошки...

Уляна (*бурчить убік*). Наче тут ніхто не дає.

Галина Іванівна. Уляночко, я оце Роману кажу, щоб спочатку по-вечеряти, а потім...

Уляна. Ви ж його знаєте. Якщо припекло... Ідїть... Я – не голодна. На роботі перекусила. А от стомилася – дуже... Надто морально... Все-таки ноги хлопцям не щодня доводиться різати, слава Богу.

Галина Іванівна. А може, й ти з нами?

Уляна. Та я ж тільки-но з вулиці. Прогулялася...

Галина Іванівна. Ой, ці твої перекуси добром не закінчаться!.. Так же й на гастрит можна розжитися. Чи, не дай, Боже, на виразку.

Роман. Мамо, Уляна – лікар!.. Вона краще знає, як діяти, аби не зашкодити своєму організмові.

Уляна. На вулиці й справді гарна погода. Пройдїться. Це, може, останні теплі осінні вечори у нашому розпорядженні.

Галина Іванівна. Ох, напевно, це вже й моя остання осїнь. Більше не побачу всієї цієї краси. Як тяжко таке усвідомлювати!

Роман (*подає куртку*). Мамо, давайте хутчіше. А то й сніг випаде, доки зберетеся. Чи принаймні глупа ніч застукає.

Галина Іванівна (*хутко одягається*). Я – готова. Вперед!

Ледь зачинилися за ними двері, як Уляна підійшла до вікна.

Уляна (*тильно придивляється*). Неприродньо чисте, як для осені, зоряне небо. І головне – жодної хмаринки.

*Відчиняє вікно. Вривається шум із вулиці.
До квартири заходить сусідка Марина.*

Марина (*стривожено*). Ти що це надумала?.. Ану, назад!.. (*Ухопила за руку й різко смикнула до себе*).

Уляна (*від несподіванки ледве на ногах утрималася*). Марино!.. Ну, що ти, як Пилип із конопель? Пусти!..

Марина. І не подумаю... Це що ти наверзла собі? З глузду з'їхала чи що?..

Уляна. Та нічого я не наверзла!

Марина. Наче я не чула крізь стіну, як він сичав на тебе.

Уляна. Сичав, та не кусав же...

Марина. Я розумію, що у вашій сім'ї не все так добре, як хотілось би. Майже щодня чую, як гризетеся. Ти ж знаєш, які в нас тонкі стіни. Проте це ще не привід, щоб дурні мислі в голову упускати. Я теж зі своїм воюю...

Уляна. Ну, й воюйте собі на здоров'я!.. (*Засміялася*). І нам не заважайте. Ми б, може, і голосніше могли, так мама... Ти ж знаєш... Не хочеться розстроювати... Придумаєш же так!.. Та я навіть не думала про самогубство!.. Звісно, ти права. Наша сім'я переживає не найкращі часи. Роман дуже болісно реагує на хворобу матері. Усіма своїми силами намагається їй допомогти.

Марина. Ага, а вона про червону калину не перестає співати. Ледь не щодня чую. Я вслід за нею й слова вивчила (*затягує*).

*Не хилися, червона калино,
Маєш білий цвіт.*

Уляна (*бадьориться*). Ах, де наше не пропадало!.. (*Теж співає*).

*Не журися, славна Україно,
Маєш добрий рід.*

*Подивилися одна на одну, підморгнули, задоволені, що голоси їхні
сплелися так доладно, наче вони тільки те й робили, що співали цю
пісню разом.*

*А ми тую червону калину піднімемо,
А ми нашу славну Україну,
Гей, гей, розвеселимо!
А ми тую червону калину піднімемо,
А ми нашу славну Україну,
Гей, гей, розвеселимо!*

(А що вікно не зачинили, так полилася та пісня далеко на вулицю – хай чують люди і теж підспівують, кому не лінь). Свекруха здає позиції – неозброєним оком видно. І з кожним днем їй стає все гірше й гірше. Хоч і старається не подавати виду. Тому й співає, напевно.

Марина. Так, наша, українська, пісня з будь-якого болота витягне.

Уляна. Жаль, не з усіх. Її серце пече, а вона ще більше жару додає. На ситуації в країні прямо зациклилася. Казала: якби молодша, давно б рвонула боронити Україну. Новин не пропускає – ні по телевізору, ні по радіо. І газети читає запоем. Такого раніше не було. Цікавилася подіями, але не так гаряче.

Марина. Тому й тиск скаче.

Уляна. Ой, не кажи... Той біль із тиском і на Романа перекидається. А він зло на мені згонить.

Марина. Та не зло то, а відчай!.. Що змінити ситуацію не може.

Уляна. Ми намагаємося їй пояснити, що не завжди новини можуть бути достовірними. Я, звичайно, теж переживаю, мені теж не байдужа доля країни. Але ж я не доводжу себе до інфаркту? Тим більше, що працюю в госпіталі. Інколи таких картин надивишся, що і вночі заснути не можу. Картини жаху не вивірюються просто так. Бувають випадки, що й дивитися несила... Такі покалічені... Але ж ми – лікарі! Із останніх сил намагаємося допомогти, врятувати життя. Та часом ми – безсилі... Хоч і стараємося вірити в порятунок до останнього.

Приходячи з роботи, хочеться спокою. Якоїсь звичайної людської підтримки. Аби хоч на мить відволіктися від тих каліцтв і смертей. Але ж ні! На мене чекає друга зміна стресу! Галина Іванівна схвильовано ділиться почутим і побаченим по телевізору, а потім у неї підіймається тиск. Роман нападається на мене, що я їй не допомагаю і своєю бездіяльністю доводжу матір до такого стану. Хоча мені й досі не зрозуміла моя вина. Як уникнути сварки?

Марина. А ви не думали про вилучення телевізора?.. Газети перехопити...

Уляна. Ми віддавали телевізор у ремонт, немовби він поламався. І газети перехоплювали... Тоді свекруха купила собі радіоприймач на батарейках! Та і його ми заклинили. Не допомогло. Добрі сусіди підкидають сухий хмиз у вогонь. Цього ми заборонити не в силах. Що їм роти скотчем позаклеювати?

Марина. Ось тут би внуча їй лепетливе!.. І про телевізор би забулася. Мале дитя часто краще від ліків лікує.

Уляна. Я теж так думаю. Але Роман... Тут така плутанина!.. Та й на роботі проблеми. Не сьогодні-завтра їхню фірму закриють, і він зали-

шитися без роботи. А в нашому місті не так то й просто її знайти. В Київ усі не наїздяться.

Марина. Мій Михайло вже півроку на передовій. Гроші гарні отримує. Ми ось і ремонт розпочали. Ще кілька місяців – і машину купимо. Хоча... Ці гроші дуже тяжко обернутися можуть. Особливо мені. Щодня – мов у тумані. Іноді така пропасниця трясє, що не знаю, як і видряпуюся з неї. Всі думки – тільки про нього. Ходжу, як та сіра тінь, мобілку з рук не випускаю – боюсь пропустити дзвінок. Раніше теж дратував. Не менше твого присікувався, здавалось, за кожную дрібницю. Те не туди поставила, те не правильно взяла... А тепер... Хай би з ранку до вечора придирався – і слова б не сказала проти.

Як почую рідний голос – оживаю... Слухала б і слухала, мовби ворожіння якесь... А він... Скаже, що все добре, й відключиться.

Уляна. Щоб не засікли і прямою наводкою не вдарили.

Марина. Ага, не засікли... Наче я не встигаю розчуті, як снаряди рвуться... Чи кулі свистять... Та й відчуття... Серцю світ не затулиш, бо без очей воно.

Уляна. А що ще каже?..

Марина. Пообіцяв скоро у відпустку приїхати. Аж на десять днів! Тоді й розкаже докладніше (*плаче*).

Уляна. Ну-ну, мене заспокоюєш, а сама нюні не менші розводиш. Усе буде добре. Ми на чужу землю не посягаємо – тож правда на нашому боці воює.

Марина. Ой, Уляно, можеш ти заспокоїти (*оглянулася, переступила з ноги на ногу*). Чого ж то я прийшла?.. Ага... Мені свекруха передала кошик яблук. Завтра збираюся зварити повидло. Якщо вам не потрібна ваша велика каструля, то, може, виручиш?

Уляна. Звичайно. В ній давно вже нічого не варилося. З цією війною руки до кухні не доходять (*виходить на кухню*).

Знадвору входить Роман із матір'ю, допомагає їй роздягнутися.

Галина Іванівна. О, Мариночка!.. Від Михайла звістку принесла? Як він там?

Марина. На моїх молитвах тримається. Збирається у відпустку.

Галина Іванівна. Ну, й слава Богу. Хоч би швидше.

Уляна (*вносить поперед себе каструлю*). Тримай.

Галина Іванівна. Мариночко, а що це ти зібралася варити, якщо не секрет?

Марина. Яблучне повидло. Який там секрет!.. Свекруха сировиною забезпечила. Взимку пиріжки буде з чим пекти.

Галина Іванівна. Я вже відчуваю, як вони ароматно пахнуть.

Марина. Романе, я й тебе запрошу.

Роман. На що ти натякаєш? (*Ніяковіє*). А-а, була не була!.. Коли та ще зима, я тебе зараз пригощу (*і прожогом кинувся на кухню*).

Марина. Я повидло варитиму за секретним рецептом. Вдасться – то й із вами поділюся.

Галина Іванівна. Ну-ну, а то язика поламаєте, ще не скуштувавши.

Марина. Пам'ятаю ваші кулінарні уроки, Галино Іванівно. Признатися, вони допомогли мені й Михайла знайти. Він у мене неабиякий любитель смачненьким поласувати, як виявилось.

Роман (*регоче*). Ти що, пиріжками його привабила?

Уляна (*осторонь*). Діти та й годі (*виходить*).

Роман. Мамо, от скажіть правду, ви Марину любили більше, ніж мене?

Галина Іванівна. Ну, чому ж любила? Я й досі її люблю і ставлюся до неї, як до рідної доньки, якої в мене не було, а хотілося.

Марина. Романе, припини! Ти ж добре знаєш, що твоя мати, як могла, так і заміняла мені матір, за що я вік буду їй удячна. Моя ж дуже рано пішла... Звідки не вертаються...

Галина Іванівна. Ми з твєю мамою були найкращими подругами. Ми, смертні, як справимося з тим, що й Богові не під силу? Ось прийде Михайло... Посидимо за столом... Поспіваємо від душі... Як раніше... Пам'ятаєте?..

Марина. Хіба таке забувається?! Ми це неодмінно виправимо.

Галина Іванівна (*раптом оживившись*). А знаєте, я подумала... Навіщо чекати Михайлової відпустки, коли в нас і так є причина... Зустрітись буквально завтра!.. Марино, ти завтра увечері чим планувала зайнятися?

Марина. Нічим особливим... Так собі, всяким побутовим дріб'язком.

Галина Іванівна. Тож і приходь. Я сьогодні з Денисом розмовляла, то він обіцяв навідатися з дружиною.

Роман. Ну, мамо... Така новина – і словом не обмовилися.

Галина Іванівна. Не встигла.

Марина. Давненько не бачилися... Як це Денис намірився?..

Роман. Я й сам дивуюся... Вічно такий заклопотаний!

Галина Іванівна. От і домовилися.

Марина. То я побіжу повидло варити, щоб устигло прохолонуту до завтрашнього вечора (*усміхаючись, хутко виходить*).

Роман (*оглядаючись*). Ну, що, будемо вечеряти?

Галина Іванівна. Гарно так погуляли, а їсти не хочеться. Я краще побережу місце для завтрашньої вечері.

Роман. Отже, оголошуєте короткотермінове голодування?.. (*Жартома*). Боюсь, вам свіже повітря не пішло на користь.

Галина Іванівна. Та апетит я нагуляла, не переживай. Просто я не хочу перевантажуватись перед сном. Так спокійніше спатиметься. Я вже пристосувалася до свого організму.

Як тільки мати вийшла, Роман телефонує.

Роман (*нервуючи*). Привіт, брате! Як ти, дружина?.. Як мої племінники?.. Прекрасно! Денесе, ми так давно говорили... Так-так... Пора виправити ситуацію. Тільки щоб не за столом... За столом ми – найрідніші... Не будемо спантеличувати наших жінок. Погодься, це – прекрасно: валика дружна сім'я... А все інше – дрібниці... Так-так... Ага... Мама?.. По-різному... Вдень почувалася ніби й непогано, а під вечір підскочив тиск... Так, санаторій – непогано... Та просто чудесно! Якби... От завтра й поговоримо... Докладніше... Боюсь, умовити буде складно... Вона ж така вперта! Як ми в дитинстві?.. О, так... Цього не відбереш... Ні в нас, ні в неї... Отож до зустрічі, брате (*відключає мобільку, довго дивиться на неї, зрештою, кладе в кишеню*).

(*Мацає долонею живіт, кілька разів надавлює на нього, прислухається*). Ні, лягати спати на голодний шлунок – не просто злочин. Екзекуція!.. Навіщо я стільки провотузився на кухні? Що я, куховарка?.. А хто оцінив?.. Ну, й нехай... Хай вони думають про здоров'я так, як їм заманеться, а в мене – свій підхід... Український! Із порожнім животом і до ліжка підходити – зась!.. Ага (*грайливо потирає долоні, усміхається*). Де ж ти, мій пиріжечок?.. Любесенький...

Входить Уляна. Застигає, вражена.

Уляна. Ти що це намислив?..

Роман. Я що?.. Я – нічого.

Уляна. Приготувався, як кіт на мишу?

Роман. Не переживай, стрибати не буду. Одначе... Як мовлять розумні люди, любов приходить і відходить, а їсти хочеться завжди!

Уляна. Ну, й їж... Хто тобі не дає?.. Тільки «на здоров'я» – ризикую сказати...

Роман. О-йой-йой... Бачили ми ці ваші медичні штучки, знаєш де?

Уляна. Та знаю, знаю.

Роман. Тоді ти повинна знати, що голодний українець на ніч страшніший від вовка!

Уляна (*обіймає чоловіка за плечі; сміючись, куйовдить йому чуприну*). Ух, ти ж мій вовчице!..

Роман (*теж обіймає дружину, веселішає*). Ну, якщо так, вовчице моя люба, то пішли трапезувати... Тим, що наставрався за півдня вовк.

Уляна. Бачу, тут даремно доводити... Елементарне... Про те, як відпочивають під час сну різні органи, а разом із ними – лежить-залежується й те, чим ми напхаємо свій шлунок на ніч. Підшлунковій залозі доводиться добряче піднатужитись, виробляючи ферменти, необхідні для розщеплення спожитих білків, жирів і вуглеводів, а жовчному міхуру – виробити й виділити достатню кількість жовчі, необхідної для перетравлення їжі. Долаючи шлях, жовч натикається на греблю у дванадцятипалій кишці і...Тоді ми чуємо потилицю: звідки набралось стільки каменів у жовчних протоках?.. А вони ж болять нестерпно – хоч на стіну дерися... Крім того, в кишечнику збурюються некеровані процеси бродіння неперетравленої їжі... Як наслідок – алергія, а то й інтоксикація. Продукти розпаду в результаті гниття потрапляють у кров – і отруюється весь організм.

Роман. Ну, спасибі, кохана, утішила свого голодного вовка. Можеш ти зіпсувати апетит. Прямо неперевершений майстер (*і розвернув Улянну обличчям до себе*). До речі, а чому ти не спиш?.. І куди зібралася в таку темінь?

Уляна. На роботу викликали. Привезли хлопців після обстрілу. Всі – в тяжкому стані.

Роман (*стривожено*). Так ти надовго? Завтра ж на вечерю прийде Денис із Оксаною. Встигнеш? Стільки ж не бачилися! Наче й не в одному місті живемо... Чи нам без тебе починати?

Уляна. Стрепенися, Романе!.. В тебе як не пиріжки, так гості в голові. Навіть якщо я й не встигну, ніхто моєї відсутності й не помітить!

Роман. Що ти верзеш?.. Починаєш...

Уляна. І нічого я не починаю, все вже давним-давно почате. Приємного тобі апетиту (*і рвучко виходить*).

Роман. Одне скажу... Відсутність сну впливає на нервову систему. А відсутність їжі?.. Не спиш ночами – агресивність накопичується. Скоро і я кидатимусь на людей, як дикий пес. І спати б ліг, так під ложечкою смокче. (*Бере зі столу пиріг і виходить*). Під подушку покладу, щоб спокійніше спалося і шлунок не так важко було (*гигоче, роблячи гримасу на обличчі*).

Дія 2

Подвір'я лікарні. Шум вітру перед дощем.

Олександр (*походжає замріяно*). От і осінь розгулялася... Все менше й менше теплих днів та сонячних, зате неминуче прибавляється похмурих і сирих, сумних і дощових, холоднуватих і пронизливо-дощукульних... Епітетів багацько – так відразу й не згадати всі (*дивиться вгору*). За густими хмарами заховалося небо. Таке враження, що зараз воно провалиться – і звідусіль хлине дощ. Хоч бери та тікай. А куди?.. Знову в палату?.. Так вона вже мені в печінках засіла своєю нудотною одноманітністю. Краще намокнути до останнього рубця, ніж у мертвотній білизні стелі, стін, простирадл і халатів нидіти.

Лунає вольовий голос, а вслід за ним з'являється медсестра.

Оксана (*солоденько-догідливо*). Олександр Миколайовичу, негайно поверніться до палати! Режим... Інакше ви ніколи не поправитесь.

Олександр (*невдоволено бурчить під ніс*). Мене вже нудить від ваших палат. (*І голосно*). Дайте хоч повітрям подихати!.. Чи й це заборонено?

Оксана. Дихати, звичайно, можна, але ж погода. Уявляєте, що зараз здійсметься?

Олександр (*озирається, наче доквіл себе й насправді можна щось розгледіти з того, що заправляє погодою*). Нічого страшнішого я поки що не помітив, у всякому разі, в порівнянні з тим, звідки мені вдалося вирватися.

Оксана (*догідливо*). Олександр Миколайовичу, зараз буде дощ, ви намокнете і, не доведи, Господи, захворієте! Почнете кашляти... А шви ваші після операції ще не позросталися як слід. Надірветесь... Що тоді, знову зшивати?

Олександр. Хворому втрачати нічого. Тож за чим тужити?

Оксана. Ага, вам аби геройствовати. Годі, не фронт. Мені що, знову наганяй від головного лікаря через вас стерплювати? Себе не жалієте, то пожалійте хоч мене. Ану, до палати!.. Кому сказано?!

Олександр (*стукуючи себе в груди*). Ну, дайте мені хоч трішки спокою. Я тиші хочу. Більше нічого. Ні ліків, ні палат, ні навіть здоров'я.

Оксана. От уже морока мені з цими захисниками!.. Попруться на ту війну, а тоді ще й голови морочать. Ось зараз як візьму віник... І зажену в палату, якщо добровільно не хочете...

Олександр. Не треба... Я вже злякався... Іду... (*і вбік, усміхаючись*).

Ну, й командир!.. Одного такого в зону зіткнення – і росіяни тільки п'ятами наживають... Аж за Урал...

З'являється Уляна.

Уляна (вдавано весело). Що за шум, а бійки не видно?!

Олександр (виструнчується). Уляно Вікторівно... Це я тут такий вредний... Ніяк муштрі не піддаюся...

Уляна. Оксано, йди. Я сама...

Оксана. Але ж він і вухом не веде!.. Простудиться... Кашлятиме... Шви порозходяться... Що тоді?.. Я намагалася...

Уляна. Тепер я перехоплюю ініціативу. Можеш спочити.

Оксана. Гарзд (змірює поглядом то хворого, то лікарку, ніби щось зважуючи, і слухняно виходить).

Уляна. Олександр Миколайовичу, ви що, наш персонал намірилися до нервового зриву довести? Так він і так з останніх сил вибивається. Ви ж бачите, які навантаження...

Олександр. Та нічого поганого я не хочу! Сам стомився... Хоч на дерево дерися від такої нудьги. Там мої хлопці гинуть, а я тут... Байки травлю...

Уляна. Розумію... Але ж і ви зрозумійте... У кожного – свій порядок. І від цього ніде не дітися. Краще б книжку почитали... А там і шви б затягнулися. У спокої вони швидше зростаються. Не пробували?

Олександр. Не звук у клітці.

Уляна. Ова!.. А окоп хіба не клітка? Чи блок-пост?

Олександр. То – зовсім інше. Там тебе ворожа куля тримає на прицілі, а тут...

Уляна. А тут – висока самосвідомість. Чи це для нашої армії не критерій?

Олександр. Вмієте ви бити нижче пояса, Уляно Вікторівно... Ох, і вмієте!.. А того й не знаєте (спробував перевести розмову в іншу інтонацію, в задушевну). З усіх погод у дитинстві я найдужче любив дощ. Напевне, тому, що й народився я під час зливи... Тож отой шум і вріс у мої нерви й кров... Страшенно люблю запах повітря перед народженням дощу. Не звертали уваги, як він стрімко міняється?

Уляна. Ні...

Олександр. Виходиш на вулицю, а навкруги – така краса. Та ще як у небі нуртує!.. Звихнутися можна!.. А запах... Осінній рідний запах... Наче мамині щойно випрасувані рушники розвішані. Щоб сушилися...

Уляна. На дощі чи де?..

Олександр. Вам аби глузувати, Уляно Вікторівно... Та хто ж знав, коли розвішував, що буде дощ?! Невже не зрозуміло?

(Мне пальці в руках). Ніщо не може зрівнятися. Пахне свіжістю. Заплющую очі – і думками переношусь у дитинство... Як ганяли з друзями по калюжах... Приходили додому мокрі, брудні, але які щасливі!.. Більшого щастя й не зазнав, здається... Те, що інколи хворобу підхоплював, – дрібниці... Почхав – та й перестав... Зате враження!.. Сидиш біля вікна, а дощ у шибку побивається... Так і впустив би його... У хату... Щоб погрівся разом із нами. Запахом печі пройнявся... Наївні мислі, але які солодкі!.. Крізь пелену дощу... Вдивляєшся вдалечінь і щасливо ловиш зовсім інше віддзеркалення світу... Жаль!.. Як усе змінилося з тих пір! Докорінно! Друзі, рідні, країна... Що на краще, що на гірше... Лише в думках я можу повернутися назад. І лише там я можу поповнити сили... Щоб знати, за що воюємо. Бо іноді, як послухаєш наших керманчів... Як подивишся на весь оцей безлад у країні... Руки опускаються! Як зброю ними тримати?.. На кого швидше направляти?.. Ну, не можна ж наживатися на безневинній крові!.. Це не те що аморально, це – злочинно!

Уляна. Але зараз ваш фронт перемістився сюди, Олександрє Миколайовичу! Переможете тут, щоб потім перемогти там.

Олександр. Війна подвійна, Уляно Вікторівно. І це – найважче. Перемогти всередині себе набагато складніше, хоч і ворог сильний нам дістався. Один із найсильніших у світі. Тут язиком нікого не навернеш, хоч яким би довгим він у тебе не виріс. І стільцем по голові не тріснеш недруга, як у Верховній Раді. І в сміттєвий бак нікого не вкинеш разом із танком чи «Градом»... Я ніколи не думав, що доведеться й мені воювати!.. Та ще з ким?.. Із тим, хто найдужче другом себе виставляв перед усім світом?.. А їм, виявляється, убивати молодих хлопців – що горіхи лузати... Доки власними очима не побачиш – не переламаш хребет брехні несусвітній. Істинна дружба не з кремлівської трибуни пишеться... Ось істина, в яку нам треба навчитися вірити! І чим швидше, тим краще.

Уляна. Та-ак, потріпала вас доля, Олександрє Миколайовичу...

Олександр. Розчарування – найстрашніше з усього, що вдається зазнати людині впродовж усього життя. Рани на тілі заживають значно швидше, ніж у душі.

Уляна. Ось тут, мабуть, і найнеобхідніше терпіння.

Олександр. Та скільки ж нам зуби зціплювати, га?.. Чим ми, українці, так провинилися перед Богом, що все зціплювати й зціплювати зуби доводиться?.. Доки?.. Мало нам війн і розрух, голоду й репресій?.. А тепер ще й усвідомлення, що ніякого брата нема. І не було! Лише самозванець та й годі.

Уляна. І це вже добре.

Олександр. Що добре?..

Уляна. Коли є діагноз, то знаємо хоч що лікувати. А раніше ж і діагнозу не було!

Олександр (*замислюється, ходить із кінця в кінець*). Та-ак... А якою дорогою ціною!.. Ціною невинного героїзму і смертей.

Уляна. Важливо, що ми стрепенулися нарешті!.. Скинули віковічну полуду з очей... А коли так, то й спокій прийде на нашу землю. Не має права не прийти.

Олександр (*повільно походить, заклавши руки за спину, розмірковує*). Героїзм... А взагалі, що таке героїзм?.. Красиве слово?.. Так!.. А яка місткість у нього закладена?.. Рідну землю захищати?.. Амбразуру дзота грудьми закривати?.. Чи дитину з вогню вихоплювати?.. Для кожної людини це слово має своє наповнення. Часто його цілком не виправдано вдягають у аж занадто барвистий одяг. А справжній героїзм має іти не від пожертви. Скільки можна!.. І скільки ще треба покласти життів, щоб виправдати це слово? Кому це потрібно?.. Якому дияволу?.. Коли ми, врешті, навчимося жити без героїських учинків?.. Тихо, спокійно, на радість самим собі і людям. Ну, не до смерті повинен він вести, цей проклятий героїзм, а до чогось хорошого, світлого... Не знаю, як і кому, а мені просто бридко слухати з вуст диктора по телевізору про черговий героїський вчинок! Як на мене, справжній герой – це той, хто творить життя всупереч смерті!.. Лікар, який успішно виконав надскладну операцію... Учитель, який із хулігана виховав достойну людину... Пілот, який посадив літак в аварійній ситуації... Хіба мало колізій виникає в нашому житті?.. От із ними й треба боротися, приймати сміливі рішення, коли, здається, вже немає іншого виходу. Герой – не хоробріший за звичайну людину, тільки й того, що рішучіший, кмітливіший... Герой – це людина, яка у вирішальний момент швидше за всіх зреагувала і прийняла єдино правильне рішення.

Уляна. То що ж тоді, захисники Вітчизни – не герої?

Олександр. Герої.

Уляна. Чого ж тоді?..

Олександр. Це я так проти війни протестую. Ради чого вона?.. Землі мало?.. Для успішної роботи місця не вистачає?.. Ні. Імперські амбіції в носі крутять – ніяк не вгмоняться.

Уляна. У нас із цього приводу давно кажуть: і сам не гам, і другому не дам. От вони звикли там, у своїй Росії... Роботи стільки, а вони тільки те й думають, як би його сусідам завадити, щоб, не дай, Боже, та не зажили краще. У себе все валиться – і бачити не хочуть, зате в чужу кістку свого дзьоба безперестанку сунуть!

Олександр. Уляно Вікторівно, із вас би політик не гірший, ніж лікар, вийшов. Не пробували?

Уляна. У лікарні все набагато простіше. Ось хворий, а навпроти – ти, визначай діагноз – і лікуй, показуй свою компетентність хоч на сто, хоч на всі двісті відсотків! Хто не дає?

Олександр. На такій війні складніше... Вороги – не вороги... Ще багатьом братами здаються. А вони спідтишка то одну бридоту підсунуть, то іншу...

Уляна. То в борщ наплюють, то в кашу, еге?

Олександр. На те ж і гібридною ця війна називається. Під яким кутом не подивишся – бридота із бридот, а вдає із себе делікатес.

Уляна. Звичайно, не просто з усім змиритися, а треба. На передовій мені не доводилося бувати, та дещо чула з перших уст. Іноді – кардинально різне. Часом аж не віриться, що все це – про наших захисників.

Олександр. А що тут далеко ходити?.. Скільки такого пережили!.. У боях із перших днів, а офіційно держава не хоче визнавати.

Уляна. То не держава, то деякі її представники мудрують.

Олександр. Так-от, якби всі чекали, доки те чиновництво розбереться, ворог би вже давно в Києві перемогу відсвяткував.

Уляна. Найгірше боротися зі своїми. На радість ворогам.

Олександр (*раптом пошваблюється*). А поїхали б разом із нами! Чи ви тільки вмієте красиво говорити, слухати про патріотизм?.. Про борг перед Батьківщиною... А як до діла, зразу знаходиться сотня відмовок.

Уляна. Я не відмовляюся! Признатися, мене вже давно переслідує думка випробувати себе в нових умовах – в екстремальних! Але зараз я маю бути тут. Я – єдиний лікар-нейрохірург у цій лікарні. Якщо я покину пост, хто буде повертати бійців до життя?

Олександр. Ви всього не знаєте, Уляно Вікторівно... Багатьох поранених просто не встигають доправити до вас – і вони гинуть, не дочекавшись допомоги.

Уляна. То що ж робити?..

Олександр. Потрібно наблизити цю допомогу до поранених. Скоротити, так би мовити, відстань.

Уляна. А поки що... Час повертатися до палати.

Олександр (*хапає її за руку, кривиться*). Не хочеться... Я готовий сто разів намокнути – тільки б не залишати це чарівне місце.

Уляна. Подвір'я лікарні – і чарівне?

Олександр. А воно б скрізь стало чарівним, лиш би ви з'явилися, шановна Уляно Вікторівно!

Уляна (*мружиться*). От дивлюся я на вас, Олександр Миколайовичу, і ніяк не розберу: перелікували ми вас чи не долікували?..

Олександр. Я й сам не розберу, що зі мною. І те, й інше, мабуть. Уже й не пригадаю, коли так чудово почував себе!.. Давайте ще трохи поговоримо... Це ж така рідкість зараз... Поговорити до душі... Уляно Вікторівно, от зізнайтеся, яка у вас була провідна мрія в дитинстві?

Уляна (*замислюється*). Так відразу й не сказати... Багато мрій було... З часом одні зникали, інші додавалися. Спершу морозива дуже хотілося (*сміється*). У селі ж, де я виросла, його не робили. А в місто коли вибереться хтось із батьків!.. А якщо й купили б, то як довести за тридцять кілометрів?.. Розтане ж... Коли в школу ходила, мріяла, щоб контрольної не було... Щоб учителька захворіла і не прийшла... О, коли те було... Мрії іноді такі накочували, що соромно й признатися. Уявляла себе дорослою перед дзеркалом (*ніяковіє*). Напевне, це скоріше не мрії, а бажання були. А щоб провідна мрія... От захотіла стати хірургом – і стала!

Олександр. І більше нічого?

Уляна. Чоловіка собі вимріявала... Дітей... Стривайте, я ні перед ким так не відкривалася, як перед вами. З чого б це – така відвертість?

Олександр. Збулося?

Уляна. Якщо до кінця відверто, не зовсім. Не такого мені хотілося сімейного щастя.

Олександр. А якого?.. Якщо не таємниця, звісно...

Уляна. Такого, щоб усе з напівслова, з напівпогляду вгадувалося. Можливо, я забагато хочу, а сама для цього й мінімум не вкладаю. Робота не дає. Весь час і увагу забирає. А жінка повинна більше дому віддаватися... Чоловікові... Дітям...

Олександр. Усе ж надія не полишає.

Уляна. Такі ми вже є... Люди... І на краю прірви, мабуть, ждемо дива. А може?.. А раптом?.. Надія помирає останньою.

Олександр. А я мріяв мати рідного брата (*сказав серйозно*). Але це бажання так і залишилося нездійсненим. Я в родині був один. Подивитися, було, на друзів, які з братами чи сестрами... То гуляють, то б'ються... І така заздрість проймає...

Уляна. Але ж ваша мрія частково здійснилася!

Олександр. Якщо ви маєте на увазі фронтове братство, то так. Звичайно. Навіть більше! На передовій – свої закони родства. Там теж брати по крові, але, на жаль, пролитій... Не тій, що передається у спадок від діда-прадіда. Там нас єднає кров духу... Бажання боронити свою землю.

*Вітер посилюється. Обое сторожко дивляться вгору,
мовляв, що там ще можна чекати від такого похмурого неба?*

Уляна. Якби не осінь, можна б подумати, що гряне гроза. Але дощу все одно не минути. Та й добрячий же може уперіщити! Бач, який он вітер розгулюється!.. О, і перші краплі вже падають (*підставляє долоню*). А крупні які!.. Мов горохом хто сіє (*кутається в білий халат, наче й справді в ньому можна зігрітися*). Холоднішає моментально!.. Відчуваєте?..

Олександр. Я до негоди звик. В окопі загартувався. Так що мені боятися нічого. А от вам?..

Уляна. Так, я мерзлячка. Та й професія вимагає тепла. Закоцюрбленими пальцями скальпель не втримаєш (*знову дивиться вгору, іще щільніше кутається в халат*). Ходімо краще до мене в кабінет. Чаю вип'ємо. Там і продовжимо розмову, якщо не набридло.

Олександр. Та що ви таке кажете?.. Уляно Вікторівно!..

*Поволі прошикують до приміщення лікарні,
що світиться вікнами поміж деревами. Дощ припускає рясніше.*

Олександр (*кривиться від болю*). Уже забувся, скільки й не ходив... Розучився, лежачи... На передовій зовсім не таке життя, як у тилу. Однозначно! Ніби й поєднує дещо... І тут, і там розклад... От тільки стрілянина в нас зчиняється коли завгодно! А так... Щоранку – одне й те ж саме... Підхоплюємося, вмиваємося... Кожний виконує свої обов'язки. Хтось дрова рубає, хтось готує... Чергує... Так дехто зве, що, повернувшись додому, не знає, до чого й руки прикласти. Тож і повертається назад... Принаймні там кожен по-праву відчуває себе чоловіком... Навіть жінки!

Уляна. Хіба це добре?

Олександр. Звісно, що погано. Хто ж проти?.. Але суворих реалій – не спростувати. Не знаю, як хто, а я от не уявляю, як усидіти вдома, коли країна у небезпеці?.. Не зупиняють навіть чийсь вошиві політичні інтереси (*чхає*). Ось бачите, правду кажу.

Уляна. Будьте здорові! Не вистачило, щоб ви ще температуру підхопили. Ану, швидше в приміщення!.. Розгулялися тут...

Олександр (*пришвидшує кроки, зіплюючи зуби від болю*). Більше не буду. Готовий понести будь-яке покарання, Уляно Вікторівно... Нехлюйство – воно скрізь нехлюйство! А коли під загрозою зроблена на совість твоя робота, то тим більше!

Уляна. Що не кажіть, а не хочеться мені знову вас різати чи зшивати.

Олександр (*усміхаючись*). Уявляю, яка це неприємність.

Уляна (*теж усміхаючись*). І не кажіть... Швиденько в ліжку – і без заперечень. Укутуйтесь і зігрівайтесь. Бо, не дай, Боже...

Олександр. А як же кабінет?.. Я так намірився почаювати...

Уляна. Іншим разом. Тут ризикувати не виправдано.

Олександр. Слухаюся! Обіцяю виконувати всі ваші рекомендації.

Уляна. От і добре. Тим більше, якщо горите бажанням якнайшвидше повернутися назад. Під кулі.

Олександр. Тут вони теж літають.

Уляна. Хто?

Олександр. Та кулі ж!.. Тільки летять вони з ваших очей, дорога Уляно Вікторівно... І вбивають наповал.

Обоє зникають у проїмі дверей.

Завіса

Дія 3

Та ж сама материна квартира, посередині – стіл і стільці довкола.

Галина Іванівна (*розставляючи тарілки на столі, співає*).

Ой у полі ярої пшениці

Золотистий лан.

Розпочали стрільці січовії

З ворогами тан.

А ми тую ярую пшеницю ізберемо,

А ми нашу славну Україну,

Гей, гей, розвеселимо!

А ми тую ярую пшеницю ізберемо,

А ми нашу славну Україну,

Гей, гей, розвеселимо!

Роман (*голосно гукає з кухні*). Вас, мамо, хоч зараз на фронт відправляй. Бойовий дух нашої армії зміцнювати.

Галина Іванівна. А що, я подумаю... Ти краще скажи, чим допомогти тобі?

Роман (*голос*). Нічим. У мене все під контролем – можете не сумніватися (*на ходу знімаючи фартух, заходить у кімнату*).

Галина Іванівна (*милюється сином*). Як же ти на батька схожий!.. Коли б сама не хоронила на кладовищі, прийняла б за нього... Без вагань. І манери такі ж самі, і характер, і погляд... Дивлюся на тебе, а переді мною – молодий мій Володька... Як вилитий!

Роман. Мамо, навіть не думайте!.. Ще мені привід для надмірного хвилювання!.. Навіщо воно вам?.. Співаєте собі – ото й співайте на здоров'я.

Галина Іванівна. Хіба ж, коли згадуєш кохану людину, можна думати про погане? Все – добре, сину!.. Дуже добре... Я стільки років живу з цим... Давно змирилася... Але завжди твердо відчувала, що він – із нами. Дивиться з фотографії на стіні, а наче наяву. Всі ці роки!.. Поруч... Пліч-о-пліч...

Роман. Ой, мамо!.. Знаю я вас... В очах – бризки сонця, а в серці – розпечені осколки туги. Давайте не засмучувати тата й не будемо переживати. У нас же сьогодні – сімейне свято. Ось-ось розпочнеться, як тільки посходимося докупи.

Галина Іванівна (*мовби й не чує, ставить тарілки, розкладає ложки й бурчить своєї*). Майже щочоночі приходиться мій Володя уві сні. Каже, що сумує за нами (*пожвавлюється*). А от сьогодні взагалі дивний сон був! Послухай лишень. Так-от, бачу себе в незнайомій місцевості... Місто якесь чи що... Довга вулиця... Вогні мерехтять, як світлячки на струхлявілих пеньках... Вулиця майже порожня... Незабудована й безлюдна... А тиша яка!.. От уже що загробна, так загробна... Отож іду я поволеньки... Темно-зелено навкруги, квіти вулицю підсвічують з обох боків... І враз із-за рогу будинку виходить Володя. Бере мене за руку й веде... Хочу спитати: куди? – а голосу не чую. Тож як він мене почує, турбуюся, якщо я сама себе не чую?.. Мало-помалу доводить до хати. Показує господарство: засіяне поле, курчата ходять із квочкою, кінь пасеться біля тину... Гарно так... Але до хати не заводиться... Навпаки – руку відпустив... Розповідає про своє життя тут. Каже, що ще не встиг добудуватися... Все б і нічого, та для Денисової кімнати не вистачило матеріалу. У кого тільки не напитував – нема і все. Я хотіла сказати, що зараз із матеріалами не те що раніше... Аби гроші... І прокинулася... До чого б це?

Роман. От бачите, все в нього там добре. Клопочеться, отже, й там, як і на землі. Відпустіть його, не тримайте стільки років у своєму серці. А то не встигне дім добудувати до настання морозів. Батькове місце вже давно у крапцю світі. І ми там будемо. Всі! Тільки й того, що кожен – у свій час.

Галина Іванівна. Ти – правий. Завтра ж сходжу до церкви, віднесу панахиду... За упокій його душі. Може, й відпустить нарешті.

Роман. Дуже гарна ідея, мамо. І я піду з вами. Візьмете?

Галина Іванівна. А ти що, не на роботі завтра?

Роман. Ні. Поки що – на власному рахунку. Весь тиждень, уявляєте, скільки я можу для вас виділити часу?

Галина Іванівна. Точно щось трапилося, тільки ти приховуєш від мене... Романе!

Роман. На те ж вона й робота, мамо, щоб підсовувати нам якісь проблеми.

Галина Іванівна. Щось серйозне?

Роман. Хочуть перевести нас в інше місце.

Галина Іванівна. Куди?.. Далеко?.. То ми переїжджаємо?

Роман. Ми – це дуже широко сказано. Скоріше – я сам... В Уляни ж тут робота! Їй не до їзди. Та й вам тут затишніше буде. Все-таки обжилися.

Галина Іванівна. Але ж я... Куди тільки не закидало мене!.. Пожила...

Роман. І ще поживете не менше. Я вам обіцяю.

Галина Іванівна. Це вже як Бог дасть.

Роман. Мамо! Чи ви не хочете дочекатися моїх дітей, а ваших онуків? Чи вам вистачає Денисових?

Галина Іванівна. Скажеш так! Мені всі ви однаково дорогі, можеш не сумніватися.

Роман. А я й не сумніваюся. Просто іноді така печаль візьме! Та ви чекайте, не здавайтеся.

Галина Іванівна. Знаєш, іноді мені здається, що ви з Улянєю зумисне відтягуєте народження своєї дитинки... Щоб я довше прожила, чекаючи, еге?.. *(Єхидно усміхається)*.

Роман. А якщо й так, то що в цьому поганого?

Чути тупіт ніг за дверима.

У кімнату статегчно заходять Денис і Оксана.

Денис. Ой, леле!.. Які запахи!.. Які аромати!.. Аж до першого поверху дістають... Голова паморочиться... Гадав, слиною поперхнуся...

Оксана. Зразу видно: чекали гостей...

Галина Іванівна *(сплескує в долоні)*. Та які ж ви гості, доню?.. Ви завжди свої... Тут же Денис виріс... Звідси до школи ходив...

Оксана. Так то ж Денис!.. А я...

Галина Іванівна. І ти мені дорога, як і Денис. Ви ж – одне ціле!

Денис *(узяв дружину за лікоть, та смикнулася, але, не вирвавшись, стихла)*. Та ціле, ціле, мамо *(і вбік – до дружини, стиснувши зуби)*. Хоч і з двох половинок...

Оксана *(ніяковіючи)*. У хорошу госпуду приємно й заходити...

Роман. Ну, спасибі, Оксано, а то тут весь день кручуся, а похвали – годі й чекати!.. Сідайте, де кому до вподоби, а я – зараз *(заклопотано виходить)*.

Галина Іванівна (*розчаровано ніби*). Чого ж ви вночі моїх дорогеньких не привели?.. Я так чекала! Так скучила за ними... Мої любі... І за вами я скучила не менше. Але ж малята!.. Самі знаєте... Хоч би роздивилася на них удосталь. Які вони?.. Чи підросли?..

Оксана. Вони з сусідкою залишилися. Якби ж не пізно назад повертатися...

Галина Іванівна. Могли б і в нас переночувати. Чи й довше побути.

Денис. Їм у дитячий садочок треба. Там – програма... До Дня Святого Миколая готуються...

Оксана. Віршики розучують... Там так стараються, що...

Денис (*радісно*). Що тільки не зробиш заради подарунків!.. Я б теж не проти.

Оксана. На жаль, я Святим Миколаєм не командую... Бо й сама страх як люблю подарунки (*недвозначно підморгнула чоловікові*).

Денис (*розводить знічено руками*). А я навіть тобою не вкомандую – не те щоб Святим Миколаєм.

Оксана. Ага, не вкомандує він... Регулювальник (*показує очима на щойно стискуваний ним лікоть*).

Галина Іванівна. У наш час Святій Миколай усім подарунки вручав. Ну, не міг же він зіпсуватися, га?.. Як ви гадаєте?

Оксана. Звісно, що не міг. Та й не до лиця це істинному мужчині (*знову лукаво підморгує*).

Галина Іванівна. То чого ж ви сперечаєтеся?.. Як маленькі, їй-Богу...

Оксана. Від хорошого діла відвикати гріх! Ну, не буде ж Святий Миколай грішити в такий гарний вечір, як ви думаєте?..

Денис. Не буде!

Галина Іванівна (*впевнено*). Святий Миколай усім принесе подарунки. Ні про кого не забудеться.

Оксана. Правда?

Галина Іванівна. Ну, звичайно... Коли я обманювала?

Денис (*обіймає матір*). Ніколи.

Галина Іванівна. Отож і ви так робіть... А тепер... Швидко мити руки – і за стіл!

Усі по черзі виходять і заходять, витираючи рушником долоні.

Денис (*цмокає матір у щоку*). Як ви, мамо?

Галина Іванівна. Іще жива... А ви як?

Денис (*усміхається*). І ми живі.

Оксана. Порадував... (*Підступає ближче і теж цілує матір*). Це вам (*ставить на стіл торт*). Готувала за вашим рецептом.

Галина Іванівна. І коли ти встигла?! У тебе ж чергування одне за одним!..

Оксана. Ви мене так своїм рецептом заінтригували, що я й про сон забулася.

Галина Іванівна. Я в тобі не сумнівалася, доню (*і теж поцілувала невістку*). Денісе, кажи швидше, що там у тебе?

Денис. Поки що без змін... Але скоро будуть.

Галина Іванівна. Гаразд, діти, сідайте за стіл. Будемо сподіватися на краще.

Денис. Звісно, що на краще. Як же інакше?!.

Заходить Марина.

Марина. Вибачайте, якщо спізнилася.

Денис (*розставляє руки для обіймів, сміється*). Ми ще не доцілувалися... Якраз черга до тебе дійшла (*цмокає сусідку в щоку*).

Марина (*ніяковіючи, дивиться на Оксану*). Ти такий же, як і був... Балабон (*виставляє на стіл гостинці*). Ось... І мій вклад до вашого рідного столу.

Денис (*регоче*). Звучить краще, ніж бабник.

Галина Іванівна. Та в нас тут і так слава Богу!.. А де Роман?

Денис. Сюрприз готує. Сказав, що зараз буде.

Марина. Вічно він!.. Ніяк не заспокоїться. Гості на порозі, а хазяїн з дому?.. Чи що?..

Роман (*із-за спин*). Чи не мої кісточки перемиваєте?

Денис. Ну, де ти швендяєш?

Роман (*лукаво підморгує*). Штрафну заробляю, брате!.. Чи ви ще й досі соваєтесь?.. Замість того, щоб діло серйозне робити.

Денис. Та ні. Тебе чекаємо. Ти ж нахвалявся швидко справитись.

Роман (*осміхаючись*). А я, може, спеціально. Люблю розпочинати зі штрафних.

Галина Іванівна. Не дражнися, Романе. Скільки можна?.. Скоріше до столу.

Денис. Ну, знаєте... Я вже наївся... Очима... Пирогів аж побільшали, поки я на них дивився.

Роман. Для тебе старався, брате... Проте... В мене є ще маленька ідея... Не реалізована... Хвилиночку...

Денис. То – на піввечора, а тепер що, на півночі?

Роман. Ні, я вже нікуди не піду (*самовдоволено всміхнувшись, дістає фотокамеру*). Пропоную дружно фотографуватися. Поки є перед чим (*показав на заставлений різними найдками стіл*).

Галина Іванівна (*вдоволено*). Оце ти добре придумав. Я вже й не пригадаю, коли ми фотографувалися всі разом. Та ще б із онуками!.. Та добре!.. Хоч поповнимо наш сімейний альбом.

Марина. А Уляна?.. Почекаємо?

Роман. Об'єктив і павуки заснують, доки вона повернеться! Чи забули, де працює?.. Хоч би під наступний вечір повернулася! Перевірено і підтверджено безліч разів.

Оксана. Поранених привезли багато... Наші хлопці в засідку потрапили. Трьом уже ніхто не допоможе... Може, якби ближче наш госпіталь до бойових дій, то й втрати були б менші. Всіх лікарів викликали!

Роман (*голосним шепотом*). Оксано, чи ти забулася?.. Ми в нашому домі стараємося не говорити на теми, які можуть засмутити нашу маму. А то вона й сама б на фронт рвонула... Хворе серце стримує... Наша Верховна Рада ніяк не відважиться дуже потрібний для нашої мами закон прийняти... Про пересадку серця від донора, якому воно вже ніколи не згодиться, Господи, прости... Але ж... Із двох життів хоч одне з'явився б шанс урятувати! Уляна поки що виручає... Свій лікар, так би мовити, сімейний... Та ж далеко не в усіх вони бувають, сімейні лікарі. А закон би поспривав... Жаль, Уляна на фотографування не встигне. Гості дорогі... Сусіди... Родичі... Гуляйте, доки моя дружина повернеться. Їсти є що... Пити – теж... Та й бажання ніби не відсутнє. Чи комусь не подобається наша компанія?

Оксана. Та подобається, подобається... Знімай швидше, а то мені скоро на зміну. Дай тільки зачіску підправити.

Марина (*схвильовано*). Ти хоч би попередив. І я не підготовлена... Зачекай.

Роман. Шановні!.. Та ви й так у мене всі найкращі!.. Чого ви зайорзалися?.. Сідайте якнайзручніше і щиро так проціджуйте крізь усі зуби сразу: сиииір...

Денис (*сів перший, біля матері*). Ми – готові.

Галина Іванівна (*щиро сміючись*). А в мене така зачіска, що я теж завжди готова.

Роман (*почав знімати*). Доки дівчата чепуряться, ми будемо зніматися... Правда, хлопці?

Оксана (*стає за Денисом, нахилиється до нього й цілує в щоку*). Правда!

Роман (*захоплено*). О!.. О!.. Так... Так... Классссс!.. Я знав, що ви мене не підведете.

Денис. Давай зупинимось, Романе... Бо я скоро свідомість утрачу від цих запахів.

Роман (замахав вільною рукою). Та ти їж, брате... Надайся... Скільки влізе!.. (І – до дівчат, що з'явилися причепурені). Любі мої, а ви чого застигли, наче чужі?.. Сідайте... Веселіться... Ну!

Денис (наливає вино в бокали). Давно пора. А то й скисне, поки ми нафотографуємося (показує напівспорожнену пляшку).

Роман (захоплено). Лий... Лий... Та не мимо... Хоча... Стривай! Можеш і мимо трохи линути... Для цікавішого кадрика... Денисе! Бери чарку й проголошуй тост за здоров'я нашої родини. Це ж так гарно! Адже це – наш маленький світ, у якому все зрозуміле і дороге. Ну! За нас! (хапає першу-ліпшу чарку й залпом випиває, підохочуючи інших, і фотографує, фотографує, задоволено прищмокуючи).

Денис. Родина – це святе, це – наша сила, це – захист і надія, це – наша фортеця. Хто ми без родини?!

Галина Іванівна (гладить Дениса по голові, як маленького). Правильно, синку... А в першу чергу, родина – це щастя. І радість! Велика радість, що ми всі є і в нас у всіх – усе добре. І ми завжди поряд, хоч іноді й знаходимося за кілька десятків, а то й сотні кілометрів одне від одного. Бо завжди в серці, тут (кладає долоню на груди). Я неймовірно рада, що ми зібралися. Коли ще таке повториться, якщо прислухатися до Сходу?.. І чи буде взагалі?

Денис. Мамо!

Роман. Для чого ви, мамо?.. Такі ж кадри радісні...

Галина Іванівна. Діти... Ви всі – головний і єдиний смисл мого життя. Всі разом – не окремо. Як пальці на руці: який не вріжеш – однаково болить. Я пишаюся вами, що вирости чесними й працьовитими. Не гребете під себе, як дехто, а вдовольняєтеся тим, що заробите. Хоча, признатися, й хочеться більшого. Але така вже природа людини: чогось хотіти, до чогось прагнути. Інакше б зупинилося життя на землі. Все, що було в моїх силах, я віддала вам. Більше в мене немає нічого. Лише любов до України ще гріє моє серце, як і любов до вас, любі мої діти. Хотілося б, щоб так само почувалися й ви, як я оце: чесно і відкрито. Бо такі людські чесноти не розбити ніякими снарядами.

Денис. Будьте певні, мамо, ви дали нам такий стержень, який ніхто не зламає.

Галина Іванівна. Відчуваю сирість у повівах вітру. Тому й думки мої, напевне, віддають більше тим світом, аніж цим. Так хочеться, щоб у вас усе було добре.

Марина. Зараз, як ніколи, вирізнилося: що для одного добре, те для іншого – мука.

Галина Іванівна. Що ти маєш на увазі?

Марина. А те, що довкола твориться. Одні крадуть, інші – ниють... Замість того, щоб хапати за руку й приводити до відповідальності. Тільки круглі дурні можуть ходити з високо піднятою головою і красуватися собою, як павичі.

Денис. Та й то... Дуже довго не накрусуєшся – заздрість зашкребе.

З'являється Уляна – розпашіла, видно, що поспішала дуже.

Уляна (*на ходу розпинаючи хустку й розстібаючи пальто*). Як добре, що ви не порозходилися! Я так спішила, так спішила!.. Не поласувати смачними найдками, а посидіти разом. Поспілкуватися. Ми ж так рідко збираємося в тісному колі!.. Якби не мобілки, то й забули б, що є такі.

Роман. Уляно, краще сідай, де тобі зручніше... Та поїж гарненько, бо скоро з ніг звалишся від перевтоми.

Уляна (*кидає верхній одяг на диван під стіною, сідає скраєчку стола, бере шматок хліба, виделку*). Уже й не відаю, від якої втоми більше валюся – від фізичної, чи від моральної... Це ж скільки різати!.. Операції – одна за одною... В того рука теліпається, як прив'язана, в іншого – нога... Чи плече... Голова... Що з нашими мужиками роблять, гади?.. І кажуть, що їх немає!.. На весь світ брешуть, а там і вірять... Чи, якщо не вірять, то язика проковтнули...

Денис. А кому хочеться воювати, Улю?.. Тим більше – ситому!.. Спасибі хоч за санкції, що продовжують і поглиблюють. А якби ще й не вони, то вже хтозна й що б тут творилося. Як мовиться, кожен вибирає свій колір неба!

Уляна (*пробує жувати, а воно не жується; н'є з бокала вино, який догідливо підсунув до неї Денис*). Геть пропав апетит. Майже добу нічого не їла – й не хочеться.

Галина Іванівна. Виснажилася. А треба знайти внутрішній резерв... Ти ж мені не раз казала... От і сама тепер спробуй.

Уляна (*змучено подивилася на свекруху*). Казати – одне, а зробити – зовсім інше.

Оксана. І це я чую від першокласного лікаря? Не вірю!

Уляна (*слабо усміхаючись*). Ти як Станіславський.

Марина. А хто це такий?.. (*Уважно подивилася по черзі на кожного за столом*). Не знаю такого.

Денис. А ти й не зобов'язана всіх знати, Марино. Режисер такий був, який казав, що не вірить, якщо актор погано грав свою роль, тобто не правдоподібно.

Уляна. Я не граю. Та й немає коли.

Роман (*непомітно знімаючи*). Кожного разу ти повертаєшся з лікарні все втомленішою і втомленішою. Не можна так безбожно виснажуватися, Улю! Уграєш себе, хто операції робитиме? Подумай про це, поки не пізно (*повертається до брата*). Маю тост... Денисе, наливай!

Денис (*наливає, бере в руки чарку й підводиться*). Вибач, брате, але дай сказати й мені (*всі стихли, повернули голови до Дениса*). Якщо бути до кінця чесними, то до цього урочистого моменту за сімейним столом із нашої родини воює за Україну тільки найменшенька і найтендітніша із нас – Уля... Наша дорога й незамінна Уляна Вікторівна, ім'я якої безперестанку лунає коридорами й палатами нашої лікарні, та й поза нею... Похвально, але погодьтеся: не справедливо.

Галина Іванівна (*принишкла, збліднувши, відчуваючи недобре*). Твоя правда, сину. Уляна – справжній воїн.

Денис. Огож, дорогі мої, маю честь повідомити про свій вибір. Я довго думав і вирішив, що так буде найправильніше.

Роман. Не тягни kota за хвіст. Що ти там придумав?

Денис. У першу чергу, маю вас запевнити, що я всіх вас люблю. Може, ще дужче, ніж досі відчував. Мамо, вибачте мені, що останнім часом дуже рідко до вас навідувався. Так склалося.

Галина Іванівна. Та що ти, сину... Все гаразд. Не виправдовуйся.

Денис. Тільки не нервуйте, мамо...

Роман. Ну, й мастак ти тягнути!.. Не kota – динозавра за хвіст виволік!

Галина Іванівна. Та все добре... Романе, чого ти?.. Денисе...

Денис. Я вирішив, що моє місце на передовій. Більше не можу стримувати себе, коли Україні потрібен і мій захист. Зважте: це – мій обов'язок!

Галина Іванівна. Денисе... Ти... (*і повільно почала сповзати під стіл*). Інші можуть... І нічого...

Денис (*підхоплюючи матір і допомагаючи їй надійніше сісти на стілець*). Тому, що я, мамо, син не тільки ваш, а й нашої Батьківщини. А її, як ніколи, треба боронити! Бо іншої нагоди може й не бути більше.

Роман (*наливає й подає стакан води*). Випийте, мамо... Чого ви?.. Усі ж живі, слава Богу.

Галина Іванівна. Щось мені дихання забило... Наче повітря враз зникло з кімнати...

Денис (*усміхнувшись*). Та є воно, наше повітря, мамо... Не вивітрилося.

Роман (*злякано кричить*). Уляно-о-о-о! Мамі погано! Марино, ви-кликай швидко (*вибігає*).

Галина Іванівна (*наче й не чує нікого, гладить Денисові руку й промовляє кволо, не зводячи з сина очей*). Синочку, я пишаюся тобою... Я виховала гідного сина. Тепер і померти не соромно (*голова її падає на груди*).

Денис (*підхоплюється злякано*). Мамо, що ви таке кажете? Роман он швидко побіг зустрічати. Марина викликала. Все буде добре. Я ще ж не їду. Ми ще погуляємо, мамо. Під світлими кольорами неба...

Уляна (*тим часом дістала свою медичну сумку, почала міряти тиск матері*). Ну, що там швидка, Марино? Додзвонилася?

Марина. Вже їде.

Уляна. Тримайтеся, мамо... Зараз я зроблю вам укол... Головне – не робіть різких рухів.

*Із вулиці крізь розчинене вікно
вриваються переливчасті звуки сирени швидкої допомоги.*

Галина Іванівна (*розплющує очі, над силу усміхається і кволим голосом співає. Їй зразу ж допомагає Денис. Всі інші незбагненно переглядаються*).

*Ой, у лузі... червона калина...
Похилилася...*

Я в дитинстві любила під калиною сидіти й віночок плести із лугових квітів... Гарно було – як ніколи... Мама казала, що я під калиною й виростила...

Денис (*зумисне звеселено*). А я під чим?..

Оксана (*стріляючи веселими бісиками з очей*). А ти під лопухом, мій коханий...

Денис (*сміючись*). Що, такий же капловухий?..

Оксана (*нахиляється й чуттєво цілує чоловіка у вухо, шепоче*). Ах ти ж моє поросятко...

Роман (*вбігає захеканий*). Ми – тут!.. Проходьте, будь ласка... Мама – ось... На дивані...

Галина Іванівна (*знову розплющує очі й напівшепотом співає*).

...червона калина...

(*А далі – просто шепоче*). На ясно-блакитному небі, в яке б я дивилася й дивилася...

Завіса

м. Ніжин

Продовження в наступному числі

Віра КОЗЛОВА

Віра Козлова народилася в с.мт Сосниця. Живе в Чернівці.

Її твори друкувалися в «Антології сучасної новелістики та лірики України», літературному альманасі «Скіфія», Віснику міжнародного конкурсу гумористичного твору «Що робить папірець...».

Є учасником Чернігівської обласної літературної студії «Гарт», творчого клубу «Натхнення» при ЧОУНБ імені В. Короленка, творчої ГО «Білі ворони».

Нагороджена дипломами за участь у I та II Всеукраїнських поетичних стартах «Дотиком душі». Брала участь у IX міжнародному поетичному конкурсі «Чатує в століттях Чернеча гора». Членкиня ВТС «Конгрес літераторів України».

**В ТИХІМ ВАЛЬСІ
ВСЕ МОЄ ЄСТВО**

* * *

Збирала мати в полі колоски,
Та так, щоб парно в колоску у кожному –
Зернятко до зернятка – і руки
Світилося тепло, із сонцем схоже.

Ходила мати в зоряних житах –
Вишукувала дітям щедрю долю,
Зернинка до зернинки, як літа,
Складаючи в натруджені долоні.

Казала мати: «Ось, на радість днів
Тримайте, щоб у парі вам жилося!»
І сивини посрібленої спів
Вплітав світанок у її волосся...

* * *

Запали смолоскип –
Хай всі привиди щезнуть колишні.
Що було-відбуло –
Не чіпляйся за морок туги:
Проростуть у снігах
І фіалки, і радісні вишні,
Ще впаде зорепадом
Кохання в пахучі стоги!
Те минуле твоє
Невпокорену мучило пам'ять,
Як сліпі бур'яни, закриваючи неба тепло...
Проростає матіолою, проліском, соняхом навіть,
Коли сонця нема і натомлене впало крило!

Хай полин самоти
Вже не лється в подушку сльозою.
На дорогу весна
Материнським впаде рушником!
Заколисаний біль
Ти тихенько пусти за водою.,
А у серці залиш
Чорнобривці за теплим вікном.

* * *

Занесено,
Білим снігом занесено,
Загубилося веснами...
Хто би їх наздогнав?
Ми, тополіні листки,
Скрижанілі, приречено
Зустрічаєм обійми
Гордовитих заграв.

Мелодія,
Пам'ятаєш, мелодія
Нам у ранки приходила –
Розквітали слова...
Ти крадеш всі мої сни,
І вслухаюся потім я:
Білий грудень у двері –
Не з тобою, бува?..

* * *

Ну, от і все, кружляє тихо сніг,
Свята веселі мчать на білих конях,
Сніжинки м'яко падають в долоні,
Стомившись після вітряних доріг.

Ну, от і все, ти десь на самоті
Гортаєш за сторінкою сторінку,
А я всього лише вразлива жінка:
Мені до тебе йти – не перейти.

Ну, от і все, ти хочеш каяття?
Минулої омани давня пам'ять
Веде мене за руку і лукавить:
«Останній шанс, чи не один із ста?»

Ну, от і все, ну, що ж, твоя взяла.
Хай снігом білим стежку замітає,
А я тебе любила, та не знаю
Чи треба та любов комусь була?

* * *

Синім птахом твоє життя
У джерелах веселку п'є.
Я до тебе – хоч вже не та –
Відшліфована під твоє.

Туго-туго сповитий біль,
Заколисане дитинча.
Я до тебе – а ти не мій,
Не в моїх уже у ночах.

Чорним золотом – вір не вір –
Попід небо сягає сум.
Я до тебе – ще теплих мрій
Навизбирую, принесу.

Боронила твою любов –
Чи була вона? От – біда.
Я до тебе – а ти пішов,
Впало листя... ти й не згадав.

* * *

І день іде, і ніч... Летять хвилини
Кометами крізь стомлені віки.
Скоріш, скоріш, де небо тополине
Біжить до мого серця навпрошки.

В неоновім огні вже котре місто.
Хіба йому до мене? — ти скажи.
Туди, туди, де зоряне намисто
Розсипане за обрієм стежин.

Тут інше сонце кличе жити й жити,
Так само в землю кидають зерно,
А там без мене засинають діти,
Що скучили за мамою давно.

Побуду, поцілую, подивлюся
І питиму ту радість ще і ще...
На цвинтарі, де батько і матуся,
Наплачемося вкупі із дощем.

І знов, і знов, щоб встигнуть за обозом, —
Від тебе, земле дорога моя,
За іншими, що мовчки тягнуть босі
Уламки неприкритого ярма.

* * *

Коли ми йдемо по вулиці удвох,
Стараємось триматись дистанційно:
І ти – не ти, і я – не я – це щоб
Не вираховували нас у цю хвилину.

У тебе кепка, зімкнуті уста,
Піднятий комір, як у Джеймса Бонда,
У мене сукня... дуже непростя.,
Така, що носять голлівудські хвойди.

Автоматично видасть нам табло
З мобілки: цілі, цифри, коди, шифр і
Паролі – все, щоб не піти на дно,
Закручуючись в ігровому вихрі.

Ми не знайомі. Транспорт. Дім. Вокзал.
Руки не подаси інтелігентно.
А вчора ти тихцем мені сказав,
Що є для нас нова задача «Центра».

По вуха нашпиговані кафе...
Агенти пресловуто хлищуть каву.
Підозрами повітря навіть тхне,
А я хотіла... чаю... з дерунами.

м. Чернігів

Анатолій РОЛІК**ВСЯ СПРАВА У ВИПАДКУ...**

«Вот вы говорите, что человек не может сам по себе понять, что хорошо, что дурно, что все дело в среде, что среда заедает. А я думаю, что все дело в случае».

Пелех задумливо відклав книгу вбік. А дійсно, подумав він, випадок дуже часто втручається в перебіг подій. Взяти приміром той, коли його переклад пролежав в редакції більше ніж півроку і потрапив саме в те число «ALMA MATER», в якому публікувалася інформація про конференцію трудового колективу університету, і перетворився на один із аргументів у боротьбі за крісло ректора.

Пелех зручніше вмовстився на дивані й заплющив очі. Спогади утворювали чудернацькі малюнки, немов картинки калейдоскопа.

Ось Олександр Дмитрович забігає за трибуну, закликає до уваги й починає зачитувати текст: «Коли в Альфреда Альгерніссена з'явилось майже все, чого може побажати людська уява, в поле зору його волошкових очей потрапило розкішне тіло Лоні Ляйзеганг.

І його серце, чого раніше ніколи не траплялося, раптом захотіло вискочити з грудей. І все його багатство, розкішні лімузини, шикарне бунгало на березі річки перестали його тішити. Він збайдужів до всього, окрім Лоні. На його виправдання, правда, можна сказати, що, дивлячись на Лоні, втратив голову не один чоловік.

Густе каштанове волосся та зелені очі вже самі по собі здатні закружляти чоловічу уяву. А якщо до таких очей та такого волосся додати ще й струнке засмагле тіло амазонки, то можна довести до шаленства навіть чиновника з фінансового управління».

На цьому місці зупиняється й обуреним поглядом обводить переповнений зал.

– І такі тексти університетська газета друкує натомість передвиборних програм претендентів! – Розпачливий голос зривається на істеричний крик.

– Аудит! Негайно аудит! Сімнадцять мільйонів...

Переповнений зал не дуже задумується над потаємним змістом цих слів, усіх охопив мисливський азарт. Василь Павлович потрапив у становище зацькованого звіра, і всі ті, хто до цього самовіддано лизав йому дупу, тепер навперебій підбігали до мікрофона і з боєм у серці та неприхованим мазохістським задоволенням шмагали по ній черговим компроматом.

– Я розчарувався у Василеві Павловичі, – ділився наболілим метр філології, апологет одного із прославлених радянських біографів Єжова, який нещодавно на святкуванні ювілею В. П. розіграв цілий міні-спектакль з перевдяганням у Снігуроньку. Міг дати фору навіть професійним акторам. Видно, що за свою довгу і успішну кар'єру досконало оволодів мистецтвом лицедійства.

– До нього тепер і в кабінет не потрапиш, – бідкався метр. – Зазнався Василь Павлович...

Пелеху згадалися рядки, нав'яні зустрічами з претендентами:

*Голосуй мерцій за Бойка,
Галасує птиця сойка.
Ні-ні-ні, за Яковця,
Цвіріньчать два горобця.
Ви б мовчали горобці,
Заведете в манівці,
І зведе все нанівець
Отой дженджик Яковець.
Нам, для нашого для міста,*

*Треба з іншого вже тіста,
Під яким аж крісло зойка,
Нам потрібен Саша Бойка.
Вже не ті ми конформісти,
Щоб без мила в дупу лізти,
Зачванівся наш Васюня,
А ще більше Наталюня.
Вони крутять теореми,
А у нас свої проблеми.
Підросли наші дитятки,
Що нам крихітки, зернятки.
Треба більший нам шматочок,
Кабінет, а не куточок.
Отож годі мізкувати,
Мерциї Сашу обирати!*

– Аудит, негайно аудит ...

Оголосили перерву, і Пелех вийшов у фойє. В очі йому відразу кинувся один із деканів, який на попередніх виборах стояв біля виборчої урни й не соромився, порушуючи будь-які писані й неписані правила, недвозначно підказувати, що голосувати слід за Яковця. Цього разу він ні на крок не відходив від Бойка, немов даючи інструкцію чи установку тим, хто ще вагався й не прийняв потрібного для них рішення.

– Ну ось і все, – подумки констатував Пелех.

Узагалі Василь Павлович якось занадто легковажно поставився до передвибірної кампанії, мабуть, вважаючи, що перемога йому гарантована, адже він весь час думав про роботу, щиро вболіваючи за вуз, випускником якого він був. Чи, що більш вірогідно, подібну точку зору йому нав'язувало найближче оточення, яке розпізнало його слабкість до лестоців й користалося з неї в своїх інтересах. Здається, що він щиро вірив у свою геніальність та месіанство і не бачив реального стану речей, про що свідчить наступний уривок з інтерв'ю з деканом фізмату у лютому 2003 року: «Викладач є викладач, завідувач кафедри є завідувач кафедри. Тоді він підлягав мені, а нині Василь Павлович ректор, і я підлягаю йому. Але як завідувач кафедри він підлягає мені. Ось таке складне хитросплетіння. Але я скажу одне – незважаючи на посади, я завжди з приємністю спілкуюся з Василем Павловичем».

У цьому плані він чимось нагадував Горбачова, тобто в нього теж була своя Раїса Максимівна. Саме в розмаїтті справ, середовищі закоханих у бурхливе студентське життя і зустрів Василь Павлович єдину на все життя Наталку. Ми всі раділи і дивувались, що такий, з першого по-

гляду, сором'язливий, занурений у навчання, у громадську діяльність юнак раптом виділив з усіх дівчат саме її: енергійну, вольову, працьовиту, струнку, русяву дівчину, яка на своїх тендітних плечах тримала студентське самоврядування студентів фізико-математичного факультету. («Погляд у юність», «ALMA MATER», лютий 2003). Потрапивши на Олімп, вона почала активно втручатися у всі справи, безцеремонно перебивала ректора на засіданнях Ученої Ради, ніби в себе на кухні, і дуже швидко стала притчею во язицех. Додумалася навіть до того, щоб наїхати на чернівецьке земляцтво, яке її на цю вершину поставило. Вочевидь, за її участі вирішувалися і всі кадрові проблеми. В цьому питанні вона явно дотримувалася стратегії, яку американці називають К.І.Т.А. – STRATEGIE (kick in the ass), себто стратегії копняка. Завдяки цьому в колективі встановилася ситуація, яку ті ж американці характеризують, як моббінг, тобто щоденний психічний терор на робочому місці. Цікаво, що серед причин моббінгу дослідники називають заздрість та надмірне марнослав'я. В одному із опитувань німецького демографічного інституту «Інфас» 70 відсотків усіх опитаних головною причиною поганого виробничого клімату назвали інтриги. Точно такий же відсоток вважає, що це призводить до різних захворювань, серед яких шлункові розлади, депресії, порушення серцевої діяльності та безсоння. В декого можуть навіть з'явитися думки про самогубство...

Прорахувався Василь Павлович і з високопоставленими політичними покровителями. З самого початку ректорської кар'єри він став під руку І. С. Плюща. Їхня перша зустріч відбулася в 1996 році, і ось що Яковець говорив у 2002 році: «Коли я довідався, що він буде балотуватися по нашому округу, я дійшов висновку, що кращої кандидатури просто немає. Голосуючи за Івана Степановича Плюща, ми голосуємо за майбутнє України, майбутнє наших дітей, наших онуків, за те, щоб збулася віковична мрія українців про побудову процвітаючої незалежної держави, у якій би добре всім жилося». Несподівано для І. С. Плюща, який після цього з властивим йому, за словами самого Яковця, добрим народним гумором привселюдно на все місто розпікав його на всі заставки на Покровському ярмарку, він перекинувся під покровительство прем'єр-міністра Януковича. В нагороду за це в жовтні 2004 року Ніжинський педагогічний університет було перетворено в класичний. І все було б добре, якби не Помаранчева революція...

Дуже швидко всі ті, хто отримав копняка, гарненько порозумілися між собою і об'єднали свої зусилля проти спільного недруга. Якби Василь Павлович цікавився історією, то, можливо, він прочитав би книгу англійського історика А. Дж. Тойнбі «A STUDY of HISTORY» в російському

перекладі «Постижение истории» (М.: Прогресс, 1991. – 736 с.) і дізнався про дію стимулу защемлення: «Природа социального ущемления может быть понята при сравнении социального явления с физическим. Хорошо известно, что, когда живой организм лишается какого-либо органа или свойства, он отвечает на этот вызов специализацией другого органа или свойства, которые, развиваясь, возмещают ущерб. У слепых, например, обостряется осязание. ... Аналогичным образом ... группа в чем-либо ущемленная действиями других людей ... направляет свою энергию на выработку свойства, возмещающего потерю, в чем, как правило, достигает немалых успехов» (с. 164).

Пелех упіймав себе на думці, що над усіма цими подіями незримо витає дух Гоголя. Ну як тут не згадати скандальну «справу про вільнодумство», коли найдемократичніше налаштовані професори були піддані обструкції, довгий час у Гімназії працювала спеціальна комісія, проводилося слідство. На початку 21 століття ця справа знайшла продовження у вигляді «списку вісімнадцяти», який керівні кола університету згодом трансформували у «список тридцяти.» Мова йде про тих студентів і викладачів, яких обурили методи, якими не гребував ректор Яковець, довірена особа кандидата в президенти Януковича, щоб утримати вільномислячих студентів та викладачів, що думали «неправильно». Це настільки обурило студентів, що були поставлені під сумнів здоровий глузд та компетентність В. П. Яковця. За даною проблемою студентами-активістами було піднято питання стосовно притягнення ректора до відповідальності, описувала перебіг подій газета «Панорама Н». «Стоячи на майдані, блокуючи вхідні двері університету, влаштовуючи акти непокорі – ми вірили, що відстоюємо своє право, свою свободу, свою країну. Але минуло вже 5 місяців від нашої перемоги, а її здобутки, на жаль, не докотились до нашого університету, так і застрягли «зверху» (№ 10 (107) 31.08.2005).

Винуватці «смущення юних умов» часу даром не втрачали. «У Ніжині здобуто першу перемогу», повідомляла газета «Сіверщина» у статті з промовистою назвою «Крах політичної математики ректора Яковця». «Кілька місяців боротьби студентів та викладачів Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя за відставку ректора вузу та викладачів-кучмістів привели до перших перемог. Декан історико-юридичного факультету О. Лавріненко пішов у відставку «за станом здоров'я» (№37 (622) 9.09. 2005).

Після перерви защемлений був нестримний. Раз за разом видирався на сцену, нахабно нехтуючи регламентом.

– Аудит, негайно аудит, – надривався нетерплячий голос. – 17 мільйонів...

P. S. Нещодавно переглядав число № 11 (0253) «ALMA MATER» за січень 2018 року. Інформація, яка привернула увагу. 28 грудня 2017 року у відповідності зі Статутом університету було проведено конференцію трудового колективу Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя. Ключовою проблемою лишається проблема збереження контингенту студентів. Загальний контингент студентів університету на 28.12.2017 року становить 2341 особу (пор., у 2005 році майже 9000 – посилення на газету «Український дім», число 18 (018) 2005). В календарі ювілейних дат на 2018 рік є імена колишніх ректорів університету Ф. С. Арвата (1978-1995) та О. Д. Бойка (2005-2015), який з доктора політичних чомусь перетворився на доктора історичних наук, проте відсутнє ім'я нині покійного В. П. Яковця (1995-2005).

До речі, ледь не забув. Те оповідання, яке було опубліковане в «ALMA MATER» у січні 2006 року, мало назву «РОЗКЛАД РУХУ ЯК ПЛАН УБИВСТВА» ...

м. Ніжин

Вероніка ІВАНИЦЬКА

Вероніка Іваницька народилася 30 липня 2004 року в м. Запоріжжі в сім'ї викладачів вищої школи. Навчається у дев'ятому класі ЗСШ № 59 з поглибленим вивченням англійської мови та ДМШ № 2 за класом гітари. Вірші пише з шести років. Літературний дебют відбувся в журналі «Літературний Чернігів», 2017, № 3 (79).

ЛЯ МІНОР**Чаклунка-зима**

Обіймає ласкаво за плечі зимовий спокій.
Огортаючи снігом, лютий стоїть на порозі.
Мелодії й думки тужливі щезнуть, поки
мені з чаклункою-зимою по дорозі.

09.02.18

Весняна радість

Розливається тиша квітневим струмком.
Сонце лукаво крізь скло поглядає.
Схований сум під чарівним замком.
Радість весняна серденько вкриває.

04.04.18

Птахи крилаті

Летіли, мов птахи крилаті,
полями крізь пшеницю золотисту.
Від сонця зброя – капелюх крилатий.
Дощу краплини – камінці коштовного намиста.

18.04.18

Смутком дихає степ...

Я люблю тебе, осінь, всією душею.
Я вдивляюся в очі сумні.
Смутком дихає степ, і навколо
протяглися смарагди ланів.

І люблю я руки дужі вітру,
що куйовдять волосся кучеряве.
Пісню неба, стрімку, дощову,
і повітря, насичене травами.

16.06.18

Несуттєве, нездійсненне...

Несуттєве, нездійсненне,
неважливе та натхненне.
Невагомі кроки ночі.
Ні хвилини на даремне.

Часу таємниці. Літне.
Я всміхнуся вслід привітно.
Слів-складів гра метушлива.

24.07.18

невдоволені дахи

він підбирав ключі до шифрів
(якщо від сумбурності миті тривожно).
коли від міркувань не можлива втеча,
рятував Ференц Ліст.

нетерпіння рум'янцем на щоках змарнілих світилось.
кроками міряв знервовано площі кімнат.
декламував (по пам'яті неслухняній) німецькі рядки,
такі ніжні й різкі водночас.

розгублений, вітав схід сонця,
впевненого у неповторності своїй.
а невдоволені дахи хитали головами –
нащо йому сидіти тут?..

23.08.18

цікавий персонаж

вересень – то наче стрибок з парашутом.
перехоплюючи дух, вибиває із сил.
він минуле випиває до останнього ковтка.
дивиться детективи старі, просякнутий ностальгією.
колискову мугикає вночі без снів та спокою.

цікавий персонаж той вересень, га?

30.08.18

Ля мінор

Почуття ллються через край
зливами нічними, тривкими.
Тільки як керувати ними?
Плечима низують рядки та рими.

Кольори (сумні, веселі, горді)
виголошують у снах промови.
І знов бракує мені мови.
Зіграй мені, вересень, лишень на одному акорді.

23.09.18

Мій персональний Дон Кіхот

Ніч малює кришталеві,
тендітно-лагідні зірки.
Небесним списом металевим
осяяні її казки.

Найліпший мій натхненник,
віртуоз гри в мовчанку, бойкот,
фантазер, вигадливий письменник,
мій персональний Дон Кіхот,

чи знаєш ти, як довго триває
ця вирішальна мить до забуття?
Чи знаєш ти, – вона не зачекає,
поки знайдеш найліпшу зі звитяг...

Чи знаєш ти, яким тернистим шляхом
крокує дехто до гірських вершин?
Чи знаєш, як до скореного страхом
приходить відчай, що нагадує полин?

27.10.18

Страх, Вічність, Сонце

Ich habe Angst.
Я маю Страх.
Відсипати тобі?

У нас з тобою
Вічність попереду,
вогонь, вода і труби з міді.

Ти бачиш Сонце неосяжне,
що променистою рукою
торкається твого чола.

13.11.18

Зимове танго

Я станцюю з зимою танго,
білосніжка опустить очі.
Капітаном першого рангу
призначається грудень з почтом.

І поважно до нас заходжає
сніг – білих заметів господар.
Поки ми із зимою на пару
чудернацькі па виробляєм.

11.12.18

Новорічне

«Jingle bells» лунає звідусіль.
Затишно-звичний аромат мандарин.
Ми доклали чимало зусиль.
Новий рік обернувся старим...

23.12.18

Новорічна гумореска

Новорічні вірші «строкувати» –
це традиція, як не крути.
Всіх потішити, всіх привітати.
Новий рік скоро має прийти!

23.12.18

м. Запоріжжя

Проба пера

Назарій БУГАЄВ

Народився 20 вересня 2002 року в м. Києві. Закінчив 9 класів Київської загальноосвітньої школи № 321 та Школу мистецтв № 3 по класу «бандура». Нині студент I-го курсу Київського інституту музики ім. Р. М. Глієра.

З дитинства проявив неабиякий хист до музики та літератури. Багато читає, цікавиться сучасним літературним процесом та пробує свої сили на ниві художнього слова.

До вашої уваги оповідання юного початківця.

Всім, хто має вірних друзів.

НАЙКРАЩИЙ ДРУГ

Була тепла осінь. Я і Тимофій чимдуж бігли від школи, весь час оглядаючись назад. справа полягала в тому, що Тимофій зумисне підставив підніжку восьмикласнику Танку (його так прозивали через те, що він був товстий) і той, поточившись, гепнувся на живіт. Зі злості він погнався за жаргівником, бо всі, хто проходив мимо, сміялися з того падіння. Тимофій схопив мене за руку, то й мені довелося бігти...

Звичайно, ви запитаете: чому я потрапив у цю ситуацію? Розумієте, Тимофій – мій найкращий друг. Однокласники його прозивали «Бешкетником». Він завжди створював всілякі ситуації в школі, не боявся нічого й нікого. Наприклад, коли вчитель під час перекички в класі назве чиесь ім'я не вірно, то він вигукне, поправивши вчителя. Або хтось образить його, то він штовхне кривдника чи підніжку підставить, навіть якщо той старший за нього. Тимофія неодноразово викликали до директора, та він не змінювався.

Моє знайомство з ним відбулося у перший рік навчання. Я тоді навчався у першому «В» класі. Вчителька була привітна і добра. З перших днів діти полюбили її, завжди слухалися і виконували всі її настанови. Тимофій навчався у паралельному класі. Певний час ми не були знайомі.

Одного разу, виходивши з класу на перерву, я спіткнувся об чийось ногу. Мій кривдник засміявся і відразу почав тікати. Та я швидко підхопився і погнався за ним. Але він не вписався в поворот і, підковзнувшись, упав. Коли я підбіг, то побачив, що він притис ноги до живота і закрив руками обличчя, бо, схоже, дуже вдарився і, певно, очікував від мене ударів. Однак я простягнув йому руку і сказав:

– Коля.

– Ти-им-мофій, – сказав він, затинаючись від несподіванки, і поволі простягнув руку.

Я допоміг йому підвестися і провів до медпункту. Після цього випадку між нами зав'язалась міцна дружба. До третього класу ми були шибай-головами: стріляли з рогаток по голубах, смикали дівчат за коси і бігали наввипередки коридорами школи.

Однак почався четвертий рік навчання. Мене й Тимофію попередили про державну підсумкову атестацію. Схоже, Тимофію було байдуже, бо навчався погано: мав низькі оцінки з усіх предметів. Проте мої батьки розповіли про важливість цього екзамену, тому я став менше віддаватися розвагам, готувався до іспиту. Мій друг весь час намагався залучити мене до якоїсь витівки, застосовуючи слова «ми ж друзі, хіба ні?», і мені доводилося погоджуватися, а потім вислуховувати зауваження від учителя, а вдома – від батьків.

Так сталося і цього разу. Ми вийшли на вулицю зі школи раніше, бо з останнього уроку нас відпустили, і вже хотіли розходитися по домівках, як раптом Тимофій угледів Танка, який з пакетом горішків у руках, не поспішаючи, схоже, повертався з магазину, що знаходився в кількох метрах від школи.

Тимофій, злодійськи посміхнувшись, потер руки і шепнув мені на вухо:

– Підставимо підніжку? Відволікай, за мною все інше. Зітхнувши, я погодився, хоча й не хотів, інакше він би знову образився.

Підійшовши до Танка, я почав розпитувати про його справи, оцінки. Той не зреагував на слова, однак це не завадило Тимофію наблизитися до нього і стати непомітно збоку. Швидким рухом руки він штовхнув його, підставивши попереду свою ногу. Здавалося, що четвертокласник може зробити старшокласнику? Та Танк похитнувся і впав. Довкола пролунав сміх, зі злості його обличчя геть почервоніло. І він погнався за нами...

Отож ми й бігли, весь час оглядаючись на Танка, який почав відставати, бо з фізкультури мав максимальну оцінку «5». Опинившись біля Тимофієвого будинку, я потиснув йому руку і, розпрощавшись з ним, рушив додому.

Того дня було доволі тепло, я вирішив прогулятися.

За прогулянкою не помітив, що забрів на незнайому для мене вулицю. Людей довкола майже не було. Стіни будинків були розфарбовані різними надписами. І раптом помітив поперед себе Танка з друзями: мав гнівний погляд і йшов прямо на мене. Я відступив кілька кроків назад і вдарився потилицею об чийсь живіт. Піднявши голову, побачив викривлену гримасу старшокласника. Ситуація була складною.

Тим часом Танк підійшов до мене впритул, став зловтішатися, говорити фрази на кшталт: «Ну, що, догрався! Тепер не втечеш». В якусь мить я хотів вибачитися за ту підніжку, але чомусь промовчав. Не хотілося принижуватися. Танк помітив, що його слова не вплинули на мене, тож запропонував:

– А що, хлопці, навчимо малого поважати старших!

Після цих слів стиснув кулак і хотів зацідити мені в обличчя. Я в останню мить ухилився і загилив Танка щосили рюкзаком у скроню. Він від несподіванки й удару зігнувся, прикривши ушкоджене місце рукою. В цей момент хтось із його друзів дуже штовхнув мене, а той, що стояв поруч, запустив кулак у лоба. Від удару все попливло перед очима. Звуки стали затихати, але останнє, що побачив і почув, падаючи долу, це крики якихось чоловіків, що бігли, схоже, на поміч. Хлопці, що на мене накинулися, почали розбігатися. А я провалився в якесь небуття...

Тиша. Спокій. Рівновага. Озирнувшись, помітив, що знаходжусь у дивному світі. Навколо переливалися кольори і миготіли спогади, неначе старі фотографії. Раптом кольори почали тьмяніти, а спогади зникати, залишаючи мене у повній темряві. І тут пролунав голос, який належав мені, але вчувався звідкілясь згори. Голос запитав мене:

«За що тобі перепало?» Я відповів: «Так сталося. Мав би бути на моєму місці Тимофій. Через нього я влип». І тут я почув від «голосу» питання, яке дуже часто чув: «Отже, він тебе знову підставив. То хіба ви друзі?». Я мовчав, бо часто собі ставив це питання, але не знаходив відповіді.

Однак Тимофій не мав, окрім мене, більше друзів. Шкода було залишати його наодинці. Якщо скажу, що не хочу з ним товаришувати, то він залишиться самотній, ніхто не захистить його, не вступиться, бо в нього немає батьків. Він живе лише з бабусею і не знає, що таке материнська любов чи батьківський авторитет. Батьки його покинули, коли він був малим, і поїхали за кордон – це була необхідність.

Від думок мене відволік знайомий голос, що відбивався луною в моїй голові. Нараз я розтулив очі і побачив, що знаходжусь удома. Біля ліжка, на якому я лежав, схилившись наді мною із стурбованим виразом обличчя, стояла мати. Біля порога кімнати батько розмовляв з чоловіками, обличчя яких були начебто знайомі. Розпроцавшись з ними, батько підійшов до мого ліжка:

– З розмови з сусідами дізнався, що тебе побили старшокласники. Це вони втрутилися в бійку, захистили тебе, – сказав він тихо. – За що вони тебе побили?

– Ми з Тимофієм зустріли Танка і він йому підставив підніжку. А потім Танк побачив мене. Він був з друзями.

Я збирався поговорити з Тимофієм. Однак, коли мене обстежив лікар, то з'ясувалося, що маю перелом правої ноги, а згодом піднялася температура. Довелося майже місяць бути на лікарняному.

Похолоднішало... Підступалася зима. Я почувався добре, наближалися канікули. Тимофія неначе хтось підмінив: на уроках вів себе тихо, зі мною майже не розмовляв, уникав зустрічі. Він, певно, відчував свою провину щодо мене. Вчителі дивувалися його поведінці: не знали радіти цьому чи ні.

Непомітно проминув навчальний рік. В останній день перед канікулами хтось підкинув мені записку на парту. Я прочитав. Там були такі слова:

«Приходь о другій годині в парк. Зустрінемося біля високого дерева. Тимофій».

«Високе дерево» – це дерево, яке стояло в «серці» парку. Йому було більше сотні років, а воно й досі зеленіло і радувало своєю красою присутніх.

Як і було зазначено в записці, підійшов до дерева. Обпершись об масивний стовбур, там стояв Тимофій. Він не відразу заговорив, чекав, поки підйду. Потім, глянувши мені в очі, неначе пронизуючи мене наскрізь, промовив:

– Знаю, що ти ображений на мене. Пробач. Так склалося, що батьки вирішили назавжди залишитися за кордоном. Тепер забирають і мене до себе.

– Як!? – вирвалося з моїх вуст. Це вразило.

– А так. Скажи, що про мене думаєш, бо востаннє бачимося.

Від здивування у мене ніби відібрало мову. Глянув йому в очі, відчув – десь глибоко в серці він був доброю людиною. Негативну поведінку сформувала вулиця, світ, який його оточував. В цю хвилину згадав вислів батька «умій пробачати», тому лише сказав:

– Усі ми помиляємося. Вибачаю.

– Ти не гніваєшся?

– Звісно, ні! Якщо визнаєш, що не правий – це і є вибачення.

– Он воно як? Зрозуміло. Батьки просили не затримуватися. Давай прощатися, – він простягнув руку. Я подав свою.

Вітер підхопив торішній листок, який закружляв переді мною і зник за рогом будинку, як і мій друг. А я стояв довго розгублений, не усвідомлюючи до кінця того, що відбулося...

Вікторія КОВТУН

* * *

Поезіє, сестро моя,
Поезіє, сестро моя,
Я вдячна, що ти є зі мною.
Таємниці довірю без остраху я,
Радію і плачу з тобою.
Тобі розповісти я можу про все,
І знаю, ніколи не зрадиш.
Ти поруч, ти спокій несеш
І серденько завжди розрадиш.

* * *

А на Сході, там на Сході йде війна,
У Донецьку, у Луганську спокою нема.
Не блукають парками закохані пари,
Небо посіріло, ходять чорні хмари.
Не сидять у скверику, не сміються діти,
І усі засмучені, нічому радіти.
Бо на Сході, там на Сході йде війна.
І на серці України спокою нема.

Про що шепоче вітер?

Про що шепоче вітер восени,
Про що розкажує зимою?
Чи сняться веселкові йому сни,
Чи жде він зустрічі з весною?
На кого сердиться й чому,
Коли листки з дерев зриває?
А потім якось непомітно
Бешкетник цей кудись зникає.

Микола ГРИНЬ,

*член Національної спілки
журналістів України, лауреат
Міжнародної мистецько-літе-
ратурної премії імені Панте-
леймона Куліша*

*Життя у «навісній тюрмі – Прилуках» більше століття
залишається «білою плямою» в біографії Панаса Мирного,
душа якого рвалася прислужитися рідному краю, і 170-річчя
з дня народження якого відзначатимемо цього року*

I. «КРАСА І СИЛА ЛІТЕРАТУРИ НАШОЇ...»

У Прилуках, майже на перехресті Київського шляху та вулиці Ярмаркової, у затінку вікових дерев розташований кам'яний будиночок під чотирискхилим дахом із лицьованими зовні керамічною плиткою стінами.

На його фасаді – гранітна меморіальна дошка. Вона інформує, що в цьому будинку, ще до революції базувалося повітове казначейство, в 1865-1867 роках служив Панас Якович Рудченко, він же видатний український письменник Панас Мирний.

– Будинок був споруджений в середині дев'ятнадцятого століття. Трохи більше за десятиліття до приїзду Панаса, – розповідав на моє прохання під час знайомства з Прилуками головний зберігач фондів місцевого краєзнавчого музею, великий поціновувач і знавець історії України і рідного краю світлої пам'яті Георгій Федорович Гайдай. – Оці кабінети й коридор він обживав один з найперших серед службовців скарбництва. Ось на цьому ганку він викурював свою люльку, спостерігав за інтенсивним життям Київського шляху та поблизу яток на Ярмарковій, вдихав запахи із цехів винокурні, розташованої через дорогу... Прилуки гордяться, що в біографії міста є сторінка, пов'язана з життям і діяльністю цього видатного письмен-

ника. – А після невеликої паузи додав. – Жаль, що вона до цього часу мало досліджена. Можливо, візьметесь?

Я тоді якось не звернув увагу на сказане Георгієм Федоровичем «жаль». Думав, мій добровільний гід просто обмовився. Без відповіді залишилось й оте «візьметесь?». Подумав, не може бути, щоб у найбільш плідного українського письменника своєї доби, твори якого в той час вивчали чи не з молодших класів у школі, який написав більше семисот оригінальних та перекладних поезій, 9 драм, майже 70 великих та малих прозових творів, 40 прозових уривків без назв, а всього – понад тисячу творів, залишилася б біла пляма в творчості та житті.

Тоді ж біля будинку скарбництва, в якому й тепер розміщується статистичне управління краю, в уяві мимоволі виник образ мудрого сивочолого дідуся з уважним поглядом добрих очей, що наскрізь проникає у душу й серце, – образ автора «Товаришів», «Хіба ревуть воли, як ясла повні?», «Голодної волі», Повії», «Морозенка», «Лимерівни», «П'яниці», «Думи про похід Ігоря», – і згадалися почуті ще в університетських аудиторіях крилаті, афористичні слова: краса і сила літератури нашої. Саме так видатний продовжувач бойових реалістичних традицій Панаса Мирного, письменник, твори якого теж давно стали славою і гордістю літератури нашої, – Михайло Коцюбинський визначив місце і значення свого великого попередника. Це визначення великого сонцелюба ніколи й ніким не заперечувалося і воно й сьогодні залишається в силі.

І ось у переддень славної дати в біографії світоча красного письменства – 170-річчя з дня народження – у пам'яті постійно виринали слова з розповіді Георгія Федоровича «візьметесь» та «жаль». Аналіз життя й творчості Панаса Яковича Мирного прилуцького періоду підтвердив, що Георгій Федорович аж ніяк не обмовився про «білі плями». На відміну від іншого видатного полтавця Леоніда Глібова, який залишив нащадкам етнографічний нарис про місто своєї юності – Ніжин, Мирний не порадував нас життєписом про Прилуки і роки життя в ньому. У багатьох дослідженнях маститих авторів з науковими ступенями цей період життя Панаса Яковича дійсно вкладався в одне, а інколи у двоє речень. Стисло їх можна сформулювати так: у зв'язку з реформуванням фінансової системи імперії, молодий Рудченко вимушений був залишити місце у Гадячі і перейти працювати письмоводителем повітового казначейства в Прилуках. І все. Звичайно, якщо не враховувати в багатьох публікаціях дослідників двох фраз Панаса Яковича про те, що «Прилуки – город скверний» та «Прилуки – навісна тюрма...»

Не принесла особливі втіхи відшукана в краєзнавчому каталозі Національної бібліотеки імені Вернадського Національної академії наук України карточка із зазначенням статті В. Черкаського «На службу царству в писарі...», вміщеної в одинадцятому числі журналу «Радянське літературознавство» за 1970 рік. Навіть інтригуючий підзаголовок «П. Я. Рудченко (Панас

Мирний) в Гадячі й Прилуках (1863-1867)» не розставляв крапок над «і», а викликав ще більше запитань.

Навіть у 2004 році, коли вже були майже повністю опубліковані і відкриті досі невідомі архівні сторінки життя й діяльності письменника, одна з дослідниць творчості Надія Гаєвська в його біографії зазначила так: «...чиновницька робота канцеляриста у Пирятинському суді (1863), помічника бухгалтера (1864), письмоводителя у Прилуках (1865), помічника бухгалтера казначейства, секретаря...» (Гаєвська Надія, «Панас Мирний – найбільший епік XIX століття» – К., 2004. – С. 4). Негусто...

Правда, трохи далі ця ж авторка, коли детальніше аналізувала біографію письменника, про його життя в 1866 році зазначила: «13 січня призначається в Прилуки на посаду письмоводителя скарбництва. Пише поетичний твір «Довго, довго Україна дожидала волі». У вірші «Заволокли небо тучі гримовні» висловлює свої сподівання на прихід того часу, коли «устане отрадная воля і народ, закутий два віки в кайдани, скоренько полине по ступням розвою». Перекладає поезії «Дорога» М. Огарьова, «Офелія», «Мелодія» О. Фета, романи «Смерть» М. Лермонтова, «Русалка» О. Пушкіна, «Невільник» Рилєєва, «Пісні» О. Алухтіна, «Бурлак» І. Нікітіна та інші твори російських та зарубіжних авторів (там само, с. 166).

Одне слово, дослідниця чи не найширше з-поміж багатьох літературознавців різних періодів розчинила вікно його творчості прилуцького періоду. Однак, біла пляма не зникла. І чи ж справді Прилуки були для нього «городом скверним» та «тюрмою», і якщо були, то чому, залишалося загадкою. І якщо ці слова зовсім юного канцеляриста-чиновника сприймати за чисту монету, то як сприймати і тлумачити його ж слова, записані ним у щоденнику в прилуцький період життя: «Я дурень, дурень і дурень! Проклятий я, трижди проклятий!!» І це в шістнадцять років.

Відомо, що родина Рудченків, як і належало в той час козацькій, патріархальній сім'ї, була глибоко віруючою. На дотриманні біблійних заповідей батько-мати виховували й власних чотирьох дітей. Опанаска також. І ось у молоді роки (також прилуцького періоду) він пише в щоденнику: «А ти Бог розпроклятий!..» Ця фраза майже безвусого юнака була одним з поштовхів для радянських літературознавців, які робили Мирного в своїх дослідженнях мало не еретиком і войовничим атеїстом. Але він таким не був до самого відходу на Небеса. Про це переконливо говорили і його справи, і розповіді людей, які близько знали Панаса Яковича.

Доцільною тут буде ще одна думка письменника. Взята вона із листа Івану Нечую-Левицькому, писаному аж 1904 року. «Святі думки моїх молодих літ. Вони, як ті хмари, щодня облягали мене, закинутого сліпою долею у невеличкий повіт рідної мені Полтавщини, і не давали спати. А кругом жили люди своїми щоденними клопотами, утішаючи себе то гульнею, та веселощами, то добуванням собі добра та вишукуванням значної посади... Ні перед

ким було своєї душі висповідати, ні в кого було попросити щирої поради, як годилося б і собі на світі жити» (Інститут Літератури Національної Академії наук України. Архів Панаса Мирного, справа 208).

У всіх наведених вище міркуваннях стає зрозумілим: не Прилуки винні в тому, що це місто у ранній молодості стало йому «скверним». Початок службової кар'єри для молодого людини з його не спеціальною, а рядовою на той час освітою був удалим. Але щоб підніматися в таблиці по рангах, треба було розлучитися з патріархальною родиною, усталеним життям, звичаями. Додам до цього твердження людей, які особисто його знали і відзначали, що Панас Якович у молодості мав трохи замкнену, відлюдкувату вдачу, повільне, хоч і тверде міркування. З таким багажем важко було виходити на самостійну стежку життя. І коли Панас опинився без батьківської опіки, на своїй волі, на власній відповідальності, він мусив не тільки сам собою журитися, а й життя своє впорядковувати по-своєму, вчитися бути ласкавим телятком, щоб «двох маток ссати», і тримати голову в поклонах та так, щоб вона з пліч не впала.

На додачу до боязні не збитися із правильної дороги доводилося щодня поспішати на осоружну службу, де треба було сидіти й клацати на рахівниці. До речі, сам Панас Якович трохи згодом зізнався на сторінках щоденника, що ця робота була йому немила. Ось які «думки на дежурстві» читаємо в щоденнику: «І напосіли на мене думки, одна одної тяжча, одна другої важча. Пригадалась мені служба і в Гадячому, і в Прилуці, і тута. Невесело, і як невесело зробилось на душі. Наче камінь хто звалив на хилі груди. Задумався я над життям свого брата-чиновника. Непривітне воно саме по собі – те сидіння з дня у день над столом, те брязкання на щотах, те составляння усяких «сведений» та відомостів, – само тоді уїдається у серце, а коли ж нема хіті того робить, коли робиш ради куска хліба – о, яке невеселе і тяжке таке життя! Часом і начальник знечев'я налає тебе, і то треба мовчати, коли хоч м'який кусок хліба їсти... Серце моє наливалося огнем, у грудях ходили приборі гніву... О, чим я тобі відомщу, ти кляте життя, невольне, підданське! Чим я тобі вимещу, дурний начальнику, за твої дурацькі попреки, за твоє огудне і неправдиве слово? Нічим? Ні, я виставлю тебе на показ усьому світові, твої дурні привички, твоє насилування чоловічої совісті. Ти не даєш молодій людині ступня самостійно ступити, – яке твоє діло до його віри, до його совісті, до його щастя й нещастя?.. А «охранительніа начала?» О, дурні, дурні! Хоч би подумали те, що під чистим, безупречним життям може скритися яд зміїний, отрута і непокій усякого покою, як общественного, так і частного – личного».

Нам не дано знати, якого начальника мав на увазі майбутній письменник: гадяцького, прилуцького чи миргородського і якого «виставив напоказ усьому світові». Про це змовчав автор. По суті, у тій канцелярській системі всі вони були варті один одного або, як сказали б у Прилуках, всі вони з одного тіста зліплені. Але ми знаємо, що праця чиновника дала йому дуже багато

цінного матеріалу з життя службистів казенних контор та суміжних з ними сфер життя. А щоб дізнатися чи вдалося йому, молодій людині, «ступня самостійно ступити», треба глибше пізнати і проаналізувати його біографію та твори. І не просто читати зміст, а шукати істину поміж рядками. Лише після цього хоча б частково дізнаємося про його життя і працю в Прилуках. Одне слово, розв'язувати рівняння з багатьма невідомими.

Епістолярна спадщина Панаса Мирного досить багата. Ми не ставимо собі за мету її вивчати та повністю проаналізувати. Але без неї про письменника і про його зв'язок з Прилуками не обійтися. Отож спершу дозволимо процитувати лист-відповідь до відомого українського історика, дослідника козацтва Дмитра Яворницького. Вельмишановному Дмитру Йвановичу він пише: «Одібрав я Ваш палкий лист, та й аж здивувався, так Ви в ньому мене вихвалюєте, що якби я не був справді таким мирним, яким себе почуваю і за якого себе добре знаю, – то, ухопивши Ваш лист у руки, наче той бойовий прапор, загукав би людям щосили: бачите Ви, що я таке? Бачите, що про мене кажуть розумні та освічені люди? Начхати мені на Вас, та й годі!

Ні, мій голубе, то тим твори здалися Вам такими любими і так дістали до серця, що у йому негасно палає огнище щирої любові до свого краю, а в душі жевріє літерацька вдача...» (Радянське літературознавство. – 1982 р., №2).

Без сумніву можна говорити, що в оте «огнище любові до рідного краю» було кинуте багато дровець під час життя і праці у Прилуках. Як відзначалося вище, майбутній письменник Панас Мирний народився у сім'ї потомственного козака. У родині постійно дотримувалися козацьких звичаїв і традицій, шанували славу предків. Тут не поділяли офіційної думки істориків імператорської Росії про зрадництво і відступництво гетьмана Мазепи.

Вище було сказано, що одним із аргументів на користь служби молодого скарбника в Прилуках було близьке знайомство з історією Гетьмашини, козацького руху та його яскравих лицарів духу й шаблі. Ще в молоді роки Мирний до щоденника занотовує слова: «Куди не гляну-подивлюся, все горе-неволя, а де те щастя? Хто його знає...

Гине слава козацькая, долі нема, москаль панує, наші квіти марне псує, сорочку з матері здирає, та ніхто того ні чує, ні знає...»

Отож треба шукати корені слави козацької, треба дбати, щоб знову забуяла на них могутня крона. А то ж, бачите, вже вони й Кобзаря «изуродовали... Такое гениальное произведение». І тут же висновок: «...Я б их чортових москалив усіх би виризав... Черти... Ну какое несчастье Украине, этой бедной вдове; народ подавлен, воспитание на родном языке запрещено и вдруг что же такой протест против всего того за что Москва кричит, как Кобзарь и тот изуродован. Несчастливая Украина, мать ты моя! Там что с тобой делают москали?»

Безумовно, він знав, що серед когорти лицарів були й представники цілої

династії старовинного козацького роду Горленків із Прилук. Колись слава про них гриміла на всю Україну. Знали про неї і в Гадячі, і в Миргороді, і в Полтаві. Начуваний був про неї і молодий Панас Рудченко. А тепер ось йому випадала нагода власним серцем доторкнутися до славної історії. З особливою увагою він слухає на залишках муру прилуцької фортеці від старожилів козацькі перекази, легенди, думи, вивчає родовід Горленків.

Особливо йому до вподоби розповіді про талановитого полководця, розумного політика, дипломата, соратника і одноступця гетьмана Івана Мазепи – Дмитра Горленка, який, як і його батько Лазар, пройшов шлях від рядового січовика до полковника прилуцького. Багато почутого і побаченого він згодом викладе в своїх творах, зокрема в «Січовику», поемі «Дорошенко», в якій романтизує Гетьманщину. А чи не про часи Гетьманщини говорить Мирон Гудзь із «Січовика»: «Немає єдності – чорт має й волі! А якби гуртом забрали коси, та шаркнули всю кропиву... От би так! Чого дивитись? Косить, кажу! Косить, а то гірше буде!..» Такі слова про козацьку звиятку у боротьбі з поляками, московитами, татарами нащадки прилуцьких лицарів могли говорити молодому паничеві Панасу Рудченку, який збирав народні перекази про славні діла січовиків.

У молодого поціновувача історії рідного краю виникає бажання знайти представників роду Горленків та познайомитися з ними. І так уже треба долі, що дороги Панаса Яковича невзабарі перехрещуються з одним із прямих представників цієї династії, істориком, краєзнавцем, етнографом, письменником, близьким приятелем найвидатніших діячів культури 80-90-х років, дворянином, чий рід був занесений до книг дворянства Чернігівської та Полтавської губерній, Василем Петровичем Горленком.

З'ясувалося, що він володіє селом Ярошівка (нині село Українське Талаївського району Чернігівської області. – **Авт.**), що за десяток-другий верст по Роменському тракту від Прилук. Улітку він живе у родовому маєтку, а взимку переїжджає до Петербурга. Це поселення перейшло йому в спадок від дідів-прадідів. Це сільце було нагородою гетьмана Мазепи за ратні справи прилуцькому полковнику Дмитру Горленку. Після ліквідації кріпацтва його маєток зовсім занепав. Бо господар з Василя був нікудишній. Зате Василь Петрович мав солідну освіту, після гімназії та Ніжинського лицю вчився в Парижі, у Сорбонні. Був обдарований великим талантом публіциста й літературного критика. На початку 80-х років XIX століття повернувся в Україну, відразу ж захопився етнографією та краєзнавством. Став співробітником часопису «Київська старовина» майже відразу ж після відкриття журналу.

Василь Петрович у земських справах часто буває в Полтаві, де вже служив і Панас Мирний. Там вони й подружилися. Горленко, який мав тонке чуття до художнього слова, закохується в талант Панаса Мирного. Літературний смак нового приятеля багату важить і для Панаса Яковича. Горленко постійно інформує друга про літературні новинки країни, надсилає йому книги,

в тому числі з історії України, які він купує для нього в салонах букіністів Петербурга. Панас Якович під час об'їздів скарбниць губернії, ревізій чи в інших службових справах неодмінно прагнув побувати в Ярошівці й поспілкуватися на літературно-історичні теми з Горленком. Нема сумніву, що завдяки цим зустрічам та листам тепер ми завдячуємо тому, що «Морозенко», «Згуба» та інші твори Панаса Мирного побачили світ саме в дев'яностих роках позаминулого століття, а то, можливо б, і їх би спіткала доля «Повії», яку Горленко благав терміново дописати й віддати до друку, але Панас Якович не вважав тут поспішати...

У листах і розмовах приятелі обговорюють близькі для них теми. Літньої днини вони годинами ходили навколо старого ярошівського дворища, де садиба потопала в саду із яблунь і грущ, що вже гинули. Зупинялися під кремезними дубами, ясенами. Відпочивали в обсаджених липами альтанках, поміж яких густо сплелися зарості бузку та барбарису. Оскільки такі творчі дискусії й розмови випадала нагода влаштувати нечасто, їхнє спілкування відбувалося за допомогою листів. Та знову біда. Листи Панаса Яковича до Василя Петровича практично не збереглися – значну частину спадщини знаменитого земляка правнуки не змогли зберегти. А ось із листів Василя Петровича видно, що спілкування таке відбувалося більш-менш регулярно. Як правило, кожен лист до Панаса Мирного він завершував словами: «Истинно уважающий Вас В. Горленко», «Искренне Вам преданный В. Горленко», «Искренне Вас уважающий В. Горленко». Перегорнемо окремі сторінки цього листування, які стосуються прилуцького краю та літературного процесу, пов'язаного з темами, близькими обом приятелям.

У листі від 1897 року Горленко пише Мирному, що наполегливо читав книгу Уманця про гетьмана Мазепу – дуже чудову і прекрасно написану. «Це ж перше добре слово про Мазепу з 1709 року – чи ж жарт сказати! Я ж давній, інстинктивний і традиційний мазепинець і з радістю зустрічаю фактичні підтвердження своїх симпатій до Мазепи, – не приховує він свого задоволення і поспішає поділитися радістю, бо знає, що й для Панаса Мирного вона буде такою ж. Більше того: він просить або ж рекомендує прочитати цю книгу. А розділ у ній «Шведська інкурсія» прямо блискучий...» (Рудинська Євгенія. Листи Василя Горленка до Панаса Мирного 1883 – 1905. К., 1928. С. 43).

Панас Якович запрошує Василя Петровича взяти участь у випуску часопису «Рідний край», що ось-ось має вийти в світ. Він дякує за пропозицію і робить сам собі характеристику. Мовляв, я вже вимотаний, скалічений плід історії, уламок дворянства з деякими «сносними и незносными его сторонами... Я трагічно усвідомлюю все це, але змінитися уже не можу...»

Горленко страждає від цього, що він свідомий... «сторож» свого дворянства й трагічно це переживає. На відміну від Панаса Мирного, на півночі, куди поїхав себе рятувати, він там не мав ні мови, ні грошей, ні становища, хоч і жив в «умебльованій кімнаті» у зневаженій столиці імперії і замість

живого спілкування з людьми, завалений безліччю книжок, які треба було, наперекір його волі, рецензувати... ніколи не був морально спокійний, відчував ніяковість перед своїми, яких надто шанував (там само, с. 17).

З листів видно, що Панас Мирний багато подорожує губернією. Із цього приводу Василь Петрович пише, що йому теж хотілося б «пошляться» по губернії, придивитися до життя і зібрати деякі факти й відомості... В іншому листі з Ярошівки Василь Петрович вибачається перед Панасом Яковичем, що не зміг побачитися з ним у Кременчузі з тієї причини, що того дня він ще був у Полтаві. А в Дмитрівці (нині село Бахмацького району. – **Авт.**) не міг зустріти Панаса Яковича, бо був «зовсім нездоров». І вибачається щиро, що двічі «обманув» його. 26 червня 1896 року він пише, що з нетерпінням чекатиме Панаса Мирного, коли той приїжджатиме в Ромни.

Іншого разу Горленко просить свого приятеля написати йому із Полтави хоч орієнтовні «соображения» про те, коли він планує відвідати повітові казначейства і відповідно, «коли зможете заглянути в мою «медвежью барлогу...» (с. 35). «Чекаю зустрічі з Вами, – пише він в одному з листів, – від якої свою меланхолію зможу прогнати в три шия. Та вона й сама тоді щезне як щось непристойне...» (с. 37). Василь Петрович згадує в листах, як вони прощалися з Панасом Яковичем на великій дорозі при зростаючому місяці, іншого разу він дякує письменнику за листи, які є для його «розтерзаній різними горестями душі» єдиними цілительними ліками...

Під час зустрічей, а також у листах Василь Петрович розповідає Мирному про всі прилуцькі новини. Інколи в деталях. Це ще раз підтверджує, що для Панаса Яковича не таким уже й було «скверним» містечко, де минули кілька років його молодості. В іншому б випадку він би попросив Василя Петровича не завантажувати себе таким писанням, оскільки воно є не цікавим для нього і про те місто він і слухати не бажає...

Ось лист від 10 червня 97 року. Він просить дорогого Панаса Яковича пробачити його, що відповідає йому із запізненням. Цього ж листа він пише під враженнями від концерту Лисенка, який він чув позавчора в Прилуках (спеціально їздив кіньми). «Я шанувальник Лисенка... у нього дещо особистий прийом обробки малоросійської народної музики на основі загальних правил...

...Остання його поїздка (з чоловічим хором) дуже вдала в усіх відношеннях. У Житомирі, Бердичеві, Білій Церкві – успіх хороший, в Смілі – дуже хороший, в Умані – середній, в Золотоноші – прекрасний для цього міста, у Прилуках – прекрасний. Із Прилук він знову поїхав у Золотоношу.

У Прилуках (у листі написано «в Прилуке». – **Авт.**) концерт давали в новому міському саду на відкритій сцені. Сад був набитий битком. Місця поруч з сценою теж були взяті майже всі. Перший концерт, на якому я був, дав 230 рублів чистого збору, на другому – ціни були дуже понижені для міщанської і всякої міської публіки...» (с. 41).

Ще в одному листі він «умоляє» Панаса Яковича заїхати до нього, коли будете в справах у Ромнах. «Якщо Ви їхатимете ранковим потягом з Прилук, то він прибуває в Дмитрівку о восьмій... Дайте мені знати, яким поїздом Ви будете, і я відправлю на станцію коней, оскільки їх тепер у Дмитрівці не завжди можна дістати».

Василь Петрович іншого разу спішить поділитися новиною, що в Петербурзі вийшла «поема» Мордовцева «Козаки і море» – стара річ, взята із «Саратовського збірника». Написана вона в тому ж дусі, як писалися такі речі раніше – з прославленням козацьких подвигів, між якими різня і звірство...

Цікавість викликає лист від 17 червня 1898 року. У ньому Василь Петрович пише, що 22 числа в Прилуках проходять вибори гласних. Він теж іде на них. «Бо в нашому повіті земські справи йдуть дуже погано, всяка міра терпіння лопається, тим більше, що податки все збільшуються і тепер перевищують 50 копійок з десятини, що дуже і дуже немало. Тому панівна «північна» партія повинна бути за будь-яку ціну скинута і тому всі і тягнуться на вибори. Навіть такі скептики та інваліди земської справи, як я, багатогрішний».

Далі в листі йде мова, що Грінченко написав йому про початок третього випуску Етнографічного збірника (творів народної творчості Чернігівської і суміжних з нею губерній), куди й він здав свої, у різні часи записані матеріали. У цьому випуску будуть пісні. Чернігівський збірник дуже цінний, такий треба зробити висновок із перших двох випусків.

У подальшому листуванні приятелі продовжують обмінюватися темами і думками, близькими до їх світогляду і пов'язані з рідним краєм, якому вони служать і про розвиток якого дбають. Василь Горленко розповідає, що тільки повернувся з колишньої гетьманської столиці Глухова. Він задумав написати «нечто» про трьох останніх гетьманів, то йому потрібно було подивитися ту місцевість, де вони жили-діяли. І ось він здійснив цю екскурсію. Тривала вона чотири дні. За цей час він оглянув усе, що було потрібно. Побував він також у дуже старому Петро-Павлівському монастирі, де жив і писав «Мінеї» Дмитро Ростовський, який свого часу писав інші не менш знамениті твори у тихій густинській обителі Святої Трійці. Свої враження він склав у пам'яті «до слухного часу».

Василь Петрович справедливо завважив, що його приятеля зацікавить повідомлення: «Гайдамаки» улюбленого ним Тараса Шевченка взявся ілюструвати живописець Сластьон. Крім того, він розпочинає викладати малювання в миргородській гоголівській школі. «Я дуже радий цьому, бо знаю його добре і давно. Він всією душею відданий Малоросії і знає толк в малоросійському стилі і старовині...» – пише Василь Петрович. «Олександра Михайлівна (дружина Панаса Яковича. – Авт.), – пише він в іншому листі, – познайомила мене з новим і симпатичним малоросійським автором Михайлом Коцюбинським, відкритим Вами. Надзвичайно симпатичний талант... Мило, мило і мило!» (с. 56).

В іншому листі він знову поспішає поділитися з Панасом Мирним радісною новиною, бо в Ярошівку одержав поштою нове видання «Хмельниччина» Куліша. Ну а як не розповісти народолюбцю Мирному, що в Санкт-Петербурзі земляки організували великий музичний гурток-хор з малоросів. Мета – очищення від оранжировок народної музики і виконання нових творів. «Це дуже недурна справа, якщо її добре здійснити...» Василь Петрович дуже просить Мирного розповісти, як пройшли в Полтаві Шевченківські вечори і що він там читав.

Звичайно, листування двох патріотів України, великих знавців її історії, яку писали власними перами, можна продовжувати. Кожен лист, кожне речення – це думка про розквіт України, про її народ. Можна без сумніву говорити, що майже все це в різних варіантах і формах знайшло своє відображення у творах цих майстрів слова.

Панас Мирний, зокрема, через все своє свідоме життя проніс палку любов до творчості Тараса Григоровича Шевченка. На його творчості глибоко позначився вплив ідей Шевченка. Дослідники його життя наголошують ще й на тому, що саме Тарас Шевченко був для юного Панаса Рудченка духовним поводитирем у прилуцькій самотині (В. М. Черкаський. Панас Мирний. Біографія. К., «Наукова думка», 1973, с. 72). Це незаперечний висновок. Справді, Мирний обожає Шевченка, знає напам'ять майже всі його поетичні твори. Свій перший вірш «Мучить, давить моє серце...» майбутній класик написав на треті роковини смерті Шевченка 26 лютого 1864 року. Цілком можливо, що цей перший вірш-посвята Шевченкові заклав у Панаса та його друзів міцну традицію щорічно відзначати роковини смерті Кобзаря. Цим самим він ніби звітував перед ним, як перед власною совістю, про зроблене «задля рідного краю і рідного слова». На зразок Шевченка Мирний пише свої «сни», «молитви», змальовує ідилічний образ України-раю в поезії «Така їх доля».

Варто додати, що саме Кобзар для Мирного все життя був прикладом самовідданого служіння інтересам народу і його національній культурі. І нема сумніву в тому, що життя Панаса Мирного в Прилуках, відвідання ним навколишніх сіл повіту, де, ймовірно, він молодим вклонявся каменю в Линовицькому парку графа Жевахова і обнімав там велетенського дуба, милувався яворами в Сокиринському парку, під якими відпочивав Шевченко, молився біля дивотворної ікони Іржавецької Божої Матері та святих образів Густинського монастиря, до яких звертався зі словами заступництва за матір-Україну і її народ Тарас, постійно сприяли цій вірі, любові й надії на краще життя в Україні авторові «Хіба ревуть воли...», «Повії», «Морозенка», «Лимарівни» та інших славетних творів.

Світлана ПОЛОВНИКОВА,
*старший науковий співро-
бітник ЧОІМ ім. В. В. Тарнов-
ського, заслужений працівник
культури України*

ДО ІСТОРІЇ БУДИНКУ МУЗЕЮ УКРАЇНСЬКИХ СТАРОЖИТНОСТЕЙ ІМЕНІ В. В. ТАРНОВСЬКОГО

Василь Васильович Тарновський – колекціонер і благодійник, прислухавшись до думки відомого історика, знавця української старовини Олександра Матвійовича Лазаревського, вирішив подарувати своє унікальне зібрання чернігівському земству, про що повідомив у своїй заяві, яку розглянуло і схвалило губернське земське зібрання 24 лютого 1897 року. Присутні висловили щиру подяку дарувальнику за коштовні колекції у складі пам'яток археології, українського козацтва, стародруків, знаменитої Шевченкіани тощо.

Минув рік, а питання з приміщенням для музею не було вирішене. Новий склад на початку 1899 року взагалі не був налаштований на прийняття дарунку, мотивуючи тим, що земство не має права витратити на це кошти [11, с. 34]. Переконати в необхідності створення в Чернігові Музею українських старожитностей удалося голові губернського земського зібрання князю Миколі Дмитровичу Долгорукову та сприянню губернатора Євгенія Костянтинівича Андрієвського, який прибув на засідання 31 травня 1899 року. У протоколі з цього приводу такий запис: «Культурное значение музея, возможность тем или иным путем получить от него даже материальную выгоду, оправдывает этот расход [20 тысяч рублей. – С.П.]. Что касается ежегодного расхода на содержание музея – 1500 руб., то он уже совершенно теряется в общей массе земских расходов; а между тем упустит теперь приобретение музея – значит упустит минуту, которая уже не повторится, и упустит ту нравственную и материальную выгоду, которую музей может принести земству и городу Чернигову. Ввиду всего этого Председатель Гу-

бернской Земской Управы признавал постановление Земского собрания о музее подлежащим исполнению» [1, арк. 74].

Наприкінці 1899 року губернське земське зібрання, яке відбулося 11 грудня, заслухало заповіт Василя Васильовича Тарновського про дарування його знаменитої колекції українських старожитностей для відкриття в Чернігові музею. 12 грудня була відправлена панахида на честь покійного благодійника і мецената, що пішов із життя 13 червня 1899 року в Києві. Голова губернської управи Федір Уманець запропонував після реконструкції Сирітського будинку в майбутньому музеї встановити гранітну плиту з написом «Памяти Василя Васильевича Тарновского – Черниговское земство» [6, с. 22]. В своїй промові він зазначав: «Если волны людской деятельности сменяют одна другую, если «девятый вал» периодически смывает все следы, то духовная преемственность соединяет всех нас, и то, что сделано человеком, поколением, народом... никогда не теряется в человечестве» [6, с. 23]. Для увічнення пам'яті батька його син – Василь пообіцяв замовити для музею копію портрета В. В. Тарновського роботи Олександра Маковського, написаного в 1898 році. Згодом він прикрасив експозицію музею, якому в 1906 році присвоїли ім'я засновника.

На цій же сесії управа повідомила, що переобладнання ремісничого класу чоловічого Сирітського будинку обійдеться в 9 тисяч карбованців. Технічний відділ підготував оновлений проект з рисами готичного стилю, нехарактерного для Чернігова, чим привертає увагу і сьогодні.

Нагадаємо, що первісний проект будинку був створений архітектором, губернським інженером будівельного відділення Чернігівського губернського правління Дмитром Васильовичем Савицьким у 1868 році. Ми маємо можливість ознайомитися з ним завдяки фондам Державного архіву Чернігівської області [4, арк. 3].

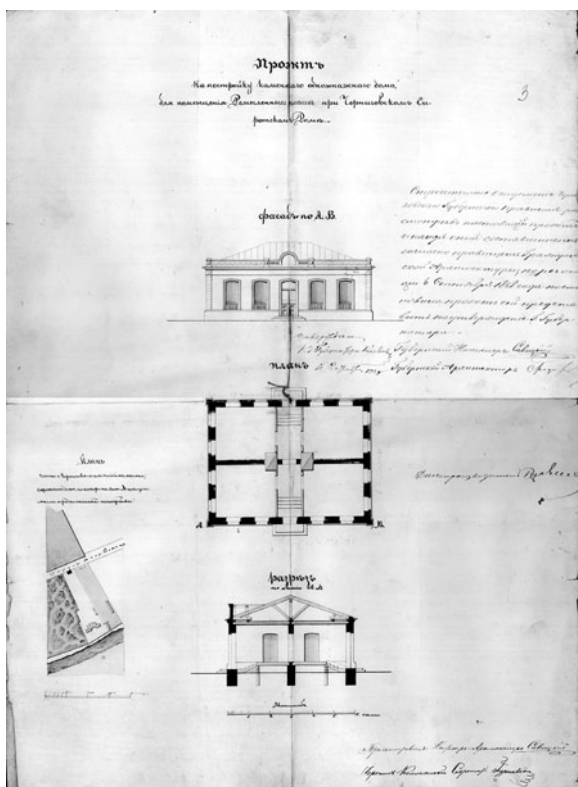
Не обійдемо увагою і архітектора, адже з його іменем пов'язане обличчя нашого міста другої половини XIX століття. Дмитро Васильович народився 2 листопада 1829 року в селі Чумаки Катеринославської губернії, де його батько Василь Олексійович був суддею, а згодом предводителем дворянства Катеринославського повіту. Фахову освіту Дмитро здобув у Петербурзькому будівельному училищі (1845–1850 рр.), отримавши звання цивільного інженера. Працював у Катеринославській та Таврійській губерніях, з 1866 року – чернігівським губернським інженером. Через два роки Савицький був призначений інженером-архітектором і того ж 1868 року отримав нагороду – орден св. Станіслава. На цій посаді він перебував більше тридцяти років.

Брав участь у розробці та втіленні проєктів чоловічого духовного та жіночого єпархіального училищ, жіночої гімназії, реального училища, багатьох шкіл і церков у губернії, в тому числі кам'яного Троїцького храму в Городні. Взяти участь у коригуванні власного проєкту ремісничого класу під музей Дмитру Васильовичу, скоріше за все, не вдалося. Він помер 19 грудня 1899 року в Чернігові. Відправа відбулася у Миколаївській церкві, неподалік якої мешкав Д. В. Савицький – мав велику садибу, розташовану на Гончій та Мстиславській вулицях. Після літургії та панахиди тіло небіжчика було перевезено до села Терехова Кролевецького повіту Чернігівської губернії, де знаходилося родинне поховання дворян Савицьких [5, арк. 36зв.–37]. Нині – це село Терехове Добротовської сільської ради Кролевецького району Сумської області. У некролозі, надрукованому в «Черниговских губернских ведомостях» від 24 грудня 1899 року, помилково був названий Козелецький повіт без уточнення населеного пункту, тому довелося скористатися записом з метричної книги Миколаївської церкви Чернігова. До речі, з роду Савицьких походила і дружина Дмитра Васильовича Іустина Луківна (1834–1888). Це подружжя мало спільного пращура – Олексія Степановича Савицького (близько 1721–1787) [10, с. 418].

Перебудова приміщення під музей розпочалася 2 травня 1900 року [7, с. 11], а на початку серпня 1901 року була завершена [8, с. 35]. Обійшлися будівельні та оздоблювальні роботи в 15160 карбованців 37 копійок [9, с. 58].

У 1902 році виникло питання про будівництво паркану «для окончательного упорядочения усадьбы Музея и приведения ее в соответствии зданию красивый вид» [3, арк. 27]. Сьомого грудня 1902 року було асигновано 200 карбованців, але цієї суми виявилось недостатньо, адже «...забор от улицы предполагается с

обеих сторон здания Музея, на протяжении всего до 25 аршин, с возведением земляных барбетов для соответствующего количества пушек, которые на них предполагается установить» [3, арк. 27]. Було запропоновано затвердити кошторис на 260 карбованців.

Поки йшла підготовка приміщення під експозицію колекцій В. В. Тарновського, значна кількість яких знаходилася в Києві, постало питання про перевезення їх до Чернігова. З великими труднощами, зусиллями багатьох людей багажем вручну, кіньми та пароплавом дісталися вони до музею, який відкрив двері відвідувачам 1902 року.

Ось яким побачили Музей українських старожитностей сучасники: «Познакомимся же с этим памятником поближе, войдем в это небольшое серое здание в конце Смоленской улицы, бросающееся в глаза своим необычным для Чернигова видом. Из высокого и узкого вестибюля, где помещается большой библиотечный шкаф да несколько пушек, проникаем через стеклянные двери в помещение собственно музея. Оно состоит из двух средней величины комнат, уставленных витринами, увешанных портретами, которые прежде всего, первые привлекают взор» [9, с. 59]. Першим директором музею був призначений Андрій Павлович Шелухін, який обіймав цю

*Шевченківська експозиція.
За столом Андрій Шелухін*

Будинок Музею українських старожитностей. Поч. XX ст.

посаду з квітня 1902 до вересня 1911 року.

Як відомо, багато нарікань викликало розташування музею, яким завершувалася міська смуга східної частини міста. Далі йшли землі села Бобровиця Чернігівського повіту. В 1914 році постало питання про заощення відрізка вулиці Смоленської від будинку губернатора до музею. На цей проєкт по

дві тисячі карбованців виділили міська дума та повітове земство [2, арк. 94–зв.]. Крім того, Чернігівська вчена архівна комісія 13 квітня того ж року прийняла рішення звернутися до губернської земської управи з проханням добудувати до вже існуючого музею нове приміщення з тим, щоб розмістити свої колекції [12, с. 8]. Однак, здійснити цей задум не вдалося, цьому завадив початок Першої світової війни. Реконструкція будинку не відбулася і в наступні роки – до нашого часу він зберігає вигляд початку ХХ ст.

Після отримання Чернігівським історичним музеєм нового приміщення – нині вулиця Музейна, 4, будинок по вул. Шевченка, 63 був переданий Обласній бібліотеці для юнацтва. Звертаючи увагу на жахливий стан цієї історичної будівлі, варто нагадати слова відомого українського письменника Бориса Грінченка, причетного до створення Музею українських старожитностей: «Ні, сей музей – не чернігівського земства власність, а всього українського народу. Через те він мусить бути під контролею усього громадянства. Кожен повинен пильнувати його, довідуватися, в якому стані він стоїть, подавати до часописів звістки про його, дбати про те, щоб він більшав, ширшав і взагалі сприяти йому всякими способами. Тільки так чинячи збережемо ми наш скарб і передамо його потомкам цілий, ще й побільшений». Про це він написав у нарисі «Музей Василя Тарновського», надрукованому в 10 томі «Літературно-наукового вісника» за 1900 рік.

1. Державний архів Чернігівської області (далі – ДАЧО). – Ф. 145. – Оп. 1. – Спр. 60.
2. ДАЧО. – Ф. 145. – Оп. 1. – Спр. 890.
3. ДАЧО. – Ф. 145. – Оп. 3. – Спр. 193.
4. ДАЧО. – Ф. 127. – Оп. 3-б. – Спр. 180.
5. ДАЧО. – Ф. 679. – Оп. 10. – Спр. 1004.
6. Земский сборник Черниговской губернии. – 1900. – № 1.
7. Земский сборник Черниговской губернии. – 1900. – № 5.
8. Земский сборник Черниговской губернии. – 1901. – № 10.
9. Земский сборник Черниговской губернии. – 1903. – № 2.
10. Модзалевский В.Л. Малороссийский родословник. – Т.1V. П– С. – К., 1914.
11. Половнікова С. Музей українських старожитностей ім. В.В. Тарновського / Родовід. – № 4. – Київ, 1996.
12. Черниговская земская неделя. – 18 апреля 1914.

**РОЛЬ УКРАЇНСЬКИХ ДІЯЧІВ
КАЧАНІВСЬКОГО КУЛЬТУРНОГО ОСЕРЕДКУ
У ВИДАННІ КНИГИ ДМИТРА ЯВОРНИЦЬКОГО
«ЗАПОРОЖЬЕ В ОСТАТКАХ СТАРИНЫ
И ПРЕДАНИЯХ НАРОДА»**

У 2018 р. виповнилося 130 років як побачила світ книга Дмитра Яворницького «Запорожье в остатках старины и преданиях народа» (1888). Її вихід був важливою, ба – навіть етапною, подією в житті української спільноти наприкінці XIX ст. Трьома роками пізніше, перед очима враженої світової громадськості тріумфально з'явився безсмертний шедевр Іллі Рєпіна «Запорожці пишуть листа турецькому султану» (1891). У появі цих двох знакових для української культури творів, котрі визначили нові напрямки дослідження запорозького козацтва і фактично відкрили широку магістральну дорогу його подальшого вивчення, як історичного феномену світової історії, величезну роль зіграв володар Качанівки – Василь Васильович Тарновський (молодший) та прогресивні вітчизняні діячі його найближчого оточення.

Поява книги Яворницького, історія її створення та оприлюднення часом нагадує захоплюючий пригодницький детектив. Коли «Запорожье...» з'явилася друком весною 1888 року в Санкт-Петербурзі, її авторів, на той час ще не виповнилося і 33 років. Вихід твору став міцним підґрунтям подальшої наукової кар'єри вченого у період дуже складних для нього особисто і для української культури в цілому життєвих обставин.

Дмитро Іванович народився 7 листопада (26 жовтня) 1855 року в селі Соснівка поблизу Харкова у небагатій родині сільського псаломщика. Здобувши початкову освіту в рідному селі, хлопець закінчує Харківське повітове училище і в 1874 р. вступає до місцевої духовної семінарії. Але духовна кар'єра не вабила юнака; закінчивши за три роки чотири класи загально-освітньої семінарії, він полишає її в 1877 р., не побажавши вчитися ще два роки в богословських класах. У тому ж році він успішно складає екзамени на історико-філологічний факультет Харківського ун-ту.

Це були тяжкі часи в історії українського народу. Внаслідок таємного Валуївського циркуляру (1863 р.) та офіційного Емського указу (1876 р.), прийнятих за розпорядженням російського імператора Олександра II, в Російській імперії було взято курс на витіснення української мови з усіх сфер культури і на її обмежене використання лише на рівні побутового вжитку. Указ забороняв ввозити на територію імперії з-за кордону книги, написані

українською мовою, видавати нею оригінальні твори, робити переклади з іноземних мов (не лише художньої, але й наукової літератури), писати тексти для музичних творів, застосовувати мову в театральних виставах та в публічних виступах. Запровадження цих заходів супроводжувалося звинуваченнями національно-свідомих українців у сепаратизмі та русофобії, у підриві основ державної влади, врешті-решт – у підготовці революції.

Після вбивства революціонерами-народовольцями імператора Олександра II (у березні 1881 р.) до влади прийшов його син Олександр III, який ще більше посилив русифікаторську політику держави, особливо на її національних окраїнах, перш за все – в Україні. Новий курс імператора розпочав консервативну політику контрреформ, всіляко зміцнював контролюючу роль офіційного православ'я, посилив жандармський нагляд над університетською молоддю, насамперед – над мислячими студентами. Зокрема, влада всіляко перешкоджала науковим дослідженням, насамперед у галузях історії та мовознавства, що не збігалися з офіційним курсом держави.

Унаслідок такої антинародної великодержавної політики в Україні перестали діяти недільні школи, призупинилася праця в просвітницьких громадах, багатьох активних членів яких було заарештовано, засуджено і відправлено на заслання. Хоча Емський указ не був скасований офіційно, однак він утратив чинність лише 17 жовтня 1905 року з виданням імператором Миколаєм II так званого «Маніфеста громадянських свобод». Ось у таких складних історичних умовах відбувалося формування характеру та становлення неповторної наукової особистості Дмитра Яворницького, величезну роль у житті якого зіграв вихід його першої суспільно-резонансної книги «Запорожжє в остатках старини и преданиях народа» (1888), яку сміливо можна назвати не лише історико-науково-популярною, але і полемічно-публіцистичною водночас.

Отакою в умовах заборони вільної преси та книгодрукування українською мовою, коли повсюду лютувала реакційна політична цензура, була суспільна атмосфера як у всій велетенській Російській імперії, так і в стінах Харківського університету. Однак, в ньому працювали вчені, які стали на захист рідного слова та сміливо виступали проти шовіністичної політики російського самодержавства. До них належали, насамперед, професори Олександр Потєбня та Микола Сумцов, які мали великий вплив на формування наукових поглядів молодого Яворницького. Захопившись творчістю Гоголя (особливо «Тарасом Бульбою»), юнак вирішує присвятити себе вивченню історії запорозького козацтва. Тому щоліта, під час канікул, він мандрує запорозькими місцями Катеринославщини та Херсонщини.

Близькуче закінчивши в 1881 р. університет, Дмитро Іванович залишається працювати при ньому як позаштатний стипендіат для підготовки до професорського звання по кафедрі російської історії. Із-за своїх українофільських поглядів він мимоволі вступає в конфлікт з начальством, так як не приймає запропонованої йому дисертаційної теми із загальної історії, а зупиняється на дослідженні козацького Запорожжя.

Протягом 1881-1882 років Яворницький пише новаторську працю «Возникновение и устройство Запорожского коша», на що попечитель Харківського округу генерал-лейтенант Максимович заявив молодому вченому: «Ваши запорожцы нам не нужны. Пишите о Финляндии». У відповідь на протест Яворницького позбавляють стипендії. Почалися матеріальні проблеми: але це не зупиняє молодого дослідника. У листі (від 02.12.1884) до свого старшого друга та колеги Якова Новицького, який жив у місті Олександрівську (нині – Запоріжжя), вчений пише: «Уже з 1883 року я працюю пером і ні разу за це время не помислив о користі за свою працю: знать правду о запорожцах й ту правду миру об'явить».

Свої наукові результати він оприлюднює в публічних лекціях і в газетах «Харковские губернские ведомости», «Екатеринославские губернские ведомости», «Днепр» та в журналі «Киевская старина», заснованому зусиллям діячів «Старої Громади» у Києві (видавався з січня 1882 р.). Саме у ньому і була в 1883 р. опублікована перша помітна праця Яворницького «Жизнь запорожских козаков по рассказу современника-очевидца». У січні 1883 р., Яворницький стає членом Історико-філологічного товариства при Харківському ун-ті, що сприяє розширенню його наукових контактів. Живучи на грані злиднів, учений продовжує займатися обраною темою: публікує в «Харковских губернских ведомостях» уривок з великого твору «Топографический очерк Запорожья», який повністю з'явився друком у «Киевской старине» в 1884 р. як і наступна його новаторська праця «Число и порядок запорожских сечей».

Наукові подорожі вченого охоплювали переважно території Катеринославської, Херсонської, Таврійської губерній. Величезний матеріал, зібраний вченим, пізніше прислужився йому при написанні тритомної «Історії запорозьких козаків» (1892-1897) та при заснуванні історико-краєзнавчого музею в Катеринославі (1902). Але, перед цим тривала наполеглива робота над етапною книгою «Запорожье в остатках старины и преданиях народа», попередніми робочими назвами якої були – «Поездки на Запорожье», «Поездки по Запорожью», «Запорожье». Надихаюючи свого молодшого товариша на цю титанічну працю, Яків Новицький писав Яворницькому (лист від 25 жовтня 1884 р.) – **«Благословляю Вас на все добре Байдюю, Сагайдачником, Залізником, Палієм і всіма славними і святими запорожцями і гайдамаками. Амінь!»**

«Запорожье...», як перше узагальнююче видання з історії та культури запорозького козацтва, посідає особливе місце не лише у науковому доробку Яворницького, а й у всій тогочасній історіографії. Праці попередніх дослідників (Дмитра Бантиш-Каменського, Осипа Бодяньського, Миколи Маркевича, Аполлона Скальковського та ін.) опиралися переважно на твори козацьких літописців (Самовидця, Грабянки, Величка) та власні спостереження, які стосовно географії, топографії та топоніміки запорозьких земель були досить неповними і фрагментарними.

До виходу цієї книги Яворницький був молодим, перспективним істориком, а після неї став знаним і авторитетним ученим. Ця праця вимагала не лише широкої наукової ерудиції та досвіду польових і архівних досліджень, але й величезного терпіння, вольових зусиль, фізичної енергії, часу та коштів. Під час цих мандрів Дмитро Іванович отримав численні травми – зламав ногу, сім разів ламав ліву руку (зокрема, – долаючи пороги), був так довго засипаний землею (під час розкопок), що втратив дихання, і помічники, вважаючи дослідника мертвим, почали читати над ним «Псалтир».

Учений прагнув об'їхати на конях чи волах або обійти пішки всі, навіть найглухіші, місця запорозьких земель, відшукати та зафіксувати на картах всі сім Запорозьких Січей, їх флору, фауну та ландшапти – пороги, забори, скелі, печери, балки, урвища. Також описувалися населені пункти на цих землях, чисельність та етнічний склад їх населення, особливості розташування, історії та архітектури, розповіді старожилів і все інше, що заслуговувало на увагу. В основу композиції книги «Запорожжє...» якраз і ліг принцип територіально-топографічного опису кожної з існуючих у минулому Січей, а потім – історія їх заснування, розвитку та занепаду (або ж – знищення).

Книга стала унікальною енциклопедією не лише величезного масиву найрізноманітнішого фактичного матеріалу з історії, археології, етнографії, картографії, мистецтвознавства, фольклору, мовознавства, краєзнавства та візуального їх супроводу (фотографії і замальовки) величезної території українських земель, що входили до складу Війська Запорозького Низового, але й декларацією наукових, публіцистичних, естетичних та патріотичних поглядів їх автора. Поява книги стала справжньою сенсацією в науковому та громадському житті Російської імперії, а особливо – в Україні.

Наприкінці свого, надзвичайно багатого на пригоди та відкриття, життя (вчений помер в 1940 році у віці 85 років) Яворницький, вже академік (з 1929 р.), мав понад 200 наукових праць, записав понад 300 українських народних пісень та біля 60 тисяч слів і виразів, не зафіксованих попередніми дослідниками, та розкопав понад 1000 археологічних об'єктів. Частина цих матеріалів він і оприлюднив у книзі «Запорожжє...», доповнивши сухий науковий матеріал емоційними високохудожніми відступами (особливо – описами природи) та коментарями. Місцями книга є фактично щоденником, так як автор у хронологічній послідовності розповідає про свої мандри запорозькими землями, про зустрічі з місцевими жителями, фіксуючи особливості їх мови, пісні, приказки та легенди і перекази. У листі до знаменитого вченого-історика Василя Ключевського (надсилаючи йому свою щойно надруковану книгу) вчений пише, що це не стільки науковий трактат, а «скорее дневник поездок любителя запорожского края».

Незважаючи на широке визнання авторитет та прижиттєву славу,

особисте життя вченого було далеко не безхмарним. Послідовна українська патріотична позиція утруднювала йому життя і за доби царату і пізніше – в радянський період. Саме через переслідування в Україні Яворницький і змушений був у 1885 р. перебраться до Росії, де, з перервами, прожив аж до відкриття в Катеринославі музею Олександра Поля, який він і очолив на посаді директора на початку ХХ ст.

Весною 1884 р. молодий учений, ще стипендіат професорського звання, почав читати в Харкові (в залі Біржи) серію публічних лекцій під назвою «Про запорозьких козаків», які мали широкий громадський резонанс. У серпні 1884-го року Яворницький з успіхом оприлюднив два реферати на Шостому Археологічному з'їзді в Одесі, куди зібралася вся наукова еліта Російської імперії. «Газети курять фіміам, графи, князі та професори шукають знайомства. По правді сказати, я не розумію, чим так сподобався іншим», – пише він у листі до Новицького. Молодий учений стрімко став знаменитістю, товаришувати з яким мали за честь найвідоміші особи. Під час гастролей українського театру Марка Лукича Кропивницького у Харкові (осінь 1884) Яворницький близько знайомиться з його керівником, а також з акторами Миколою Садовським, Панасом Саксаганським, Марією Заньковецькою – уродженкою Чернігівщини – та письменником Михайлом Старицьким.

Але ця слава мала і негативну сторону: восени 1884 року Дмитра Івановича оголосили «ярим українофілом і сепаратистом» та звільнили із університету. Це було пов'язано з убивством народовольцями царя Олександра II в березні 1881 та відношенням влади до учбових закладів, як до осередків «бродіння», «смути» та «крамоли». В той час, коли за українською культурою не визнавалося право на майбутнє, досягнення Яворницького в галузях історії, археології, фольклористики та етнографії були прямим викликом шовіністам, що заперечували саме існування українського народу.

Не маючи можливості повнокровно жити і працювати в Україні, Яворницький улітку 1885 р. переїздить до Петербурга. В цей важкий час у нього ще й помирає батько та, не витримавши матеріальної скрути, з ним розлучається дружина. Натомість талановитого юнака благословив Микола Костомаров, з яким, незадовго до його смерті, Яворницький зустрівся в Санкт-Петербурзі у січні 1885 р. Костомаров звернув увагу Дмитра Івано-

Фотопортрет Василя Тарновського (молодшого) останніх років життя. 1890-і роки.

вича на важливість збирання не лише архівного, але й «живого» матеріалу – записів фольклору і спогадів старожилів, вивчення пам'яток матеріальної культури та особливостей місцевості, де відбувалися історичні події. **Саме на квартирі Костомарова знайомиться Яворницький з родиною Тарновських** – видатним українським колекціонером-меценатом Василем Васильовичем (молодшим) та його дружиною Софією Василівною.

Педагогічна та наукова діяльність невдовзі допомагають Дмитру Івановичу подолати життєву кризу: Поступово налагоджується побут ученого: друзі вже покійного Костомарова знаходять йому квартиру, а потім і роботу. Він починає викладати історію та літературу в Миколаївському сирітському інституті шляхетних дівчат, у приватній гімназії Стоюніної, в другому кадетському корпусі, в театральному училищі, а також у царській капелі. Водночас Яворницький налагоджує тісні контакти із земляками, бере участь у діяльності Товариства допомоги бідним студентам із України, організовує на своїй квартирі «суботки», які відвідують земляки з України та столична інтелігенція.

У Петербурзі існувала велика громада українців, серед яких були молоді художники Опанас Сластіон, Сергій Васильківський, Хома Бондаренко та старші – Ілля Рєпін, скульптор Михайло Микешин (приятель Тараса Шевченка), письменник Данило Мордовець та ін. Приїздили до столиці й члени тетральної трупи Кропивницького – добрі знайомі Яворницького ще по Харкову. Тоді ж зав'язалися тісні творчі стосунки Яворницького з Іллею Рєпіним, який, під впливом ученого, продовжив роботу над завершенням свого шедевр – «Запорожці пишуть листа турецькому султану» (1891), розпочату в 1878 р.

Наприкінці 1885-го в Петербурзі окремим виданням вийшла поема Тараса Шевченка «Гайдамаки» (в перекладі російською М.В. Гербеля) з блискучими ілюстраціями Опанаса Сластіона, передмову до якої написав Яворницький. Шовіністична преса підняла галас навколо цієї події. Зокрема, автор статті «Литературное гайдамачество», опублікованій у газеті «Киевлянин», дописався навіть до такого: «А какой-то г. Эварницкий написал предисловие, в котором задался целью рекламировать даже самого «батька» Тараса: насколько ему удалось это, можно судить по тому, что «Тарас Григорьевич», по словам автора предисловия, «был не только поэтом для Украины и России, но и для всего славянского мира, даже для всего человечества». Грубі випадки дозволив собі цей писака і проти композитора Миколи Лисенка, письменників Михайла Старицького та Данила Мордовця, художника Опанаса Сластіона.

Але Дмитро Іванович не зважав на ці злобні закиди: його невідступно переслідувала думка про видання давно омріяної книги «Поездки по Запорожью». Перед цим Дмитро Іванович побував на Соловках, де знайшов могилу останнього кошового отамана Петра Калнишевського та цінні архівні

документи про нього і записав спогади старих ченців. Після Соловків, не заїжджаючи до Петербурга, Яворницький вирушає в Україну, де відвідує маєток Качанівку – резиденцію Василя Васильовича Тарновського (нині – «Національний історико-культурний заповідник Качанівка» в Ічнянському р-ні на Чернігівщині).

Вчений так описує своє враження від качанівського палацу: «Зала була висока, у два світи. Світ входив і крізь вікна і падав згори крізь відтулини в скляній стелі. На всіх стінах, од верху до низу, висіли портрети гетьманів, полковників, генеральних суддів, осаулів, митрополитів, архиєреїв, гетьманш, дружин полковникових, різних жінок «панського достоїнства». На підлозі, попід стінами, стояли гарного виробу шахви, де лежали булави, перначі, дорогі шаблі, розкішні сідла, і чого-чого тільки там не було? У мене на все розбігалися очі: дивлюся на одне, а кидаю погляд на інше. Мене підвели до круглого, інкрустованого, оббитого бронзою стола, на якому лежала розгорнута, з золотим обрізом, книга, і попрохали написати в ній своє імення та прізвище. Я устроїв свої очі у ту книгу і там побачив такі прізвища: Шевченко, Глінка, Гоголь, Костомаров, Рєпін. Еге, та тут цілий Пантеон! Страшно було й ставити коло таких прізвищ своє убоге прізвище».

У величезній збірці історичних та мистецьких раритетів господаря Качанівки особливе місце посідала унікальна колекція старожитностей доби Козаччини (переважно з Чернігівщини та Полтавщини, тобто – з історичної Гетьманщини). Мріючи поповнити свою збірку експонатами із Запорозжя, Тарновський згоджується на пропозицію Дмитра Івановича і, після нетривалих зборів, вони вирушають у подорож. Ця поїздка мала вирішальне значення для виходу довгоочікуваної книги Яворницького про Запорозжя.

Про цю мандрівку, яка відбулася влітку 1887 р., Яворницький залишив цікаві спогади, опубліковані лише в 1996 році Сергієм Папетою. Важливу роль у ній зіграв родич Тарновського – полковник Генштабу Євген Корбут (чоловік рідної сестри дружини Василя Васильовича – Софії), котрий узяв із собою рідкісний на той час фотоапарат, зробивши ним низку унікальних фотознімків, які прикрасили майбутню книгу історика. А сам Тарновський під час цієї мандрівки придбав чимало унікальних артефактів для своєї колекції, зокрема – ритуальний релігійний посуд з січової Покровської церкви в Нікополі та степову половецьку скульптуру («кам'яну бабу»), яку відправив возом до Качанівки.

Але біди продовжували переслідувати Яворницького: в червні цього ж таки 1877 р., за пропозицією міністра освіти Делянова, вченого, запідозреного в політичній неблагонадійності, звільняють з роботи з пропозицією заборонити йому читати публічні лекції в учбових закладах імперії. Ці репресивні заходи уряду були викликані безрезневими арештами, а потім і стратою членів терористичної фракції партії «Народна воля» (08 травня 1887), які готували замах на імператора Олександра III, серед яких був і

Олександр Ульянов (старший брат Леніна). Дякуючи заступництву колег, Яворницького все ж удалося відстояти і він знову приступає до роботи. Але йому не дозволили в 1888 р. здати магістерські екзамени та подати для захисту в Петербурзькому ун-ті свою дисертацію.

А між тим робота над «Запорожьем...» підходила до завершення. 1000 карбованців на його видання пожертвував Василь Тарновський, другу тисячу Яворницький позичив, а ще одну тисячу надав видавець (при умові повернення боргу після продажу книги). Нарешті, у квітні 1888 р., вистраждана праця Дмитра Івановича під завершальною назвою «Запорожье в остатках старины и преданиях народа» була надрукована в Санкт-Петербурзі. Так як книга не пройшла попередньої цензури, то вона не мала права на продаж.

Виникла загрозлива ситуація: багатолітня праця Яворницького, новаторська у науковому відношенні, велетенська за об'ємом виконаної роботи, вистраждана в умовах постійної відсутності коштів, була заарештована і лежала під замком на видавничому складі. А між тим треба було повертати борги за витрати на її видання, в той час як отримати дозвіл цензури на громадський допуск книги для політичного дисидента-сепаратиста здавалося практично неможливим. До того ж, коли книга надійшов до цензурного комітету, чиновники відразу ж звернули увагу на наявність у ній численних сторінок з українськими текстами (це були уривки з історичних пісень та дум, творів Тараса Шевченка, Якова Щоголіва, розлогий напис на картині типу «Козак Мамай» та ін.). Виникла думка розцінити появу книги як підривною акцію «с целью подъема украинофильства».

Усе ж справа виявилася не такою однозначною. Цензор першого тому Пелікан сформулював це так: «сочинение Эварницкого писано отчасти на малороссийском наречии и потому подлежит более строгому рассмотрению», а також знайшов в ньому антирелігійні висловлювання. Натомість цензор другого тому – Святковський, більш доброзичливо оцінив твір, відзначивши, що написаний він «прекрасно, на русском языке, художественно, возбуждает любопытство к Запорожью», а вставки українських текстів автор використав із художньою метою як цінний науковий матеріал – «автор влагает в уста столетних стариков, помнящих юные свои годы, легенды о былом, об обычаях, нравах, занятиях, постройках, одежде, посуде, оружии, конях и пр.». В той же час зазначивши, що книга читається із великим захопленням, він висловлює остерогу, що це змушує читача «неволью увлечься малороссийским мирозерцанием».

Перестраховуючись, чиновники столичного цензурного комітету, а потім – Головного управління у справах друку, розцінили появу книги як антиурядову акцію. Після передачі висновків цензурного комітету до Головного управління у справах друку справа набрала ще більш несподіваного повороту. Член ради Управління Кожухов, познайомившись із матеріалами, високо оцінив твір Яворницького, зазначивши, що це – «серьезный

историко-этнографический этюд, пригодный и важный для исследователя старины юга России...».

Однаке, в зв'язку з урядовим наказом про заборону видання книг українською мовою (а в творі Яворницького цілі сторінки написані саме нею), поширення книги було призупинено аж до особливого дозволу Головного управління. Справа зависла в повітрі: ніхто з чиновників не брав на себе відповідальність за її позитивне вирішення. Накладу твору, що становив 1550 примірників, загрожувало знищення. А опальному вченому треба ж було повертати борги (загальна вартість видання оцінювалася в 4000 карбованців).

І все ж вихід несподівано знайшовся: в ролі чарівної палочки-виручалочки виступив все той же колекціонер козацької старовини – Василь Васильович Тарновський. Після телеграми Яворницького, користуючись впливовими зв'язками в столиці, він звертається до свого племінника В. М. Юзефовича (мати Василя Васильовича була уродженою Юзефович) – члена Головного управління у справах друку і той допомагає зняти заборону на видання «Запорожья...» (навіть – без купюр!).

Вихід книги став справжнім тріумфом Дмитра Івановича. На його книгу відразу ж з'явилися десятки відгуків та рецензій у таких впливових часописах як «Вестник Европы», «Исторический вестник», «Северный вестник», «Киевская старина», газетах «Харковские губернские ведомости», «Екатеринославские губернские ведомости», «Днепр», «Одесские новости», «Южный край» та ін.

Серед рецензентів були такі видатні вчені як Микола Сумцов, Іван Франко, Ігнат Житецький та ін. Більшість із них позитивно (і високо) оцінили книгу Яворницького, вказавши на деякі незначні недоліки. Так П. Пипін відзначав: «Горячим, искренним чувством любви к родной старине проникнуты все страницы этой любопытной книги, посвященной прославлению «Запорожья», и это чувство невольно подкупает читателя и заставляет его извинять автору некоторые увлечения и преувеличения, которые, в сущности, так естественны, когда мы говорим о чем-нибудь дорогим и близком нашему сердцу».

Книга Яворницького різко виділялася на тлі наукової та художньої літератури тієї доби ще й своїм оформленням та якістю поліграфії. Відтворена на чудовому папері, вона була багато оздоблена ілюстраціями та картами і схемами запорозьких земель та Січей. До неї увійшли подаровані Дмитру Івановичу дев'ять малюнків Рєпіна, по одному малюнку Васильківського та Сластіона та, переведені в гравюри, фотографії унікальних ландшафтних об'єктів запорозьких земель, зроблені Євгеном Корбутом. Це, зокрема, Ненаситський поріг та канал при ньому, камені-скелі Дзвіниця, Богатир, Монастирско, Перун, а також Волошинова забора.

У книзі наведено зображення знаменитого дерев'яного дев'ятикупольного Троїцького собору в Самарському (нині – Новомосковську Дніпропетров-

ської області) та Самарського монастиря, який утримується коштом запорожців, а також вигляд могил видатних запорозьких провідників – кошових отаманів Івана Сірка, Петра Калнишевського, К. Г. Головка, С. Гладкого та Каписа. Надзвичайно цінними є плани та картосхеми фортеці Кодак, острова Мала Хортиця (острів Байди), а також Хортицької, Базавлуцької, Томаківської, Чортомлицької, Кам'янської, Олешківської і Нової Січей та загальний план земель Війська Запорозького.

Окрім того, відтворено оригінальні реліквії козацької доби – металевий підсвічник у вигляді ангела із села Грушівка, зразки запорозьких клейнодів, зброї (шаблі, пістолі, порохівниці), посуду (казан, графин, чарки, чашки, баклаги), одягу, канцелярських предметів (чорнильниці), люльок (у тому числі і колективна – так звана «обчиська»), церковного начиння (аналой, напрестольний хрест, плащаниця, священницькі ризи, дарохранительниця, ікона Покрови з портретами козаків та кошового Петра Калнишевського – з Покровської церкви в Нікополі), особисті речі – шабля кошового Йосипа Гладкого, кружка кошового Івана Сірка та ін.

Зі зразків запорозького живопису наведено поясне зображення козацького полковника Опанаса Ковпака та два чудові портрети братів-запорожців Шиянів (Івана та Якова) – ктиторів Покровської січової церкви у Нікополі, що нині перебувають в Одеському історико-краєзнавчому музеї. Високим рівнем живопису та глибоким психологізмом образів вони дуже вразили Іллю Рєпіна, який спеціально для книги Яворницького зробив із них копії в малюнках. Цікавим є й те, що, намагаючись донести українську культуру (і мову) до якомога ширшого загалу російськомовних читачів (у тому числі й іноземців), Дмитро Іванович вміщує наприкінці книги досить розлогий українсько-російський тлумачний словник.

Незважаючи на широке визнання та вторитет, життя вченого було далеко не безхмарним. У 1891 р. той же міністр освіти Делянов категорично заборонив Яворницькому викладати в навчальних закладах Російської імперії – **«за тенденціозное проявление в лекциях антипатии к московской истории и правительству и пристрастия к истории Малороссии»**. Втративши надію знайти роботу в столиці та в Україні, у 1892 р. вчений дає згоду на пропозицію поїхати на три роки в Ташкент чиновником особливих доручень при Туркестанському генерал-губернаторові (для історико-топографічного та археологічного вивчення цих земель).

Учений і там плідно працює: вивчає історію, археологію та етнографію краю, стає одним із засновників Самаркандського історичного музею, видає перший для регіону *«Путеводитель по Средней Азии от Баку до Ташкента в археологическом и историческом отношении»* (Ташкент, 1893). За цей унікальний довідник, який став базовим для наукового дослідження Туркестану та Закаспійського регіону, Яворницький отримує орден Бухарської золотої зірки (від бухарського еміра) та орден Станіслава III ступеня.

У той же час він, будучи в Середній Азії, не полишає роботи над історією Запорозжя. В 1894 р. в Петербурзі виходить його монографія «Иван Дмитриевич Сирко, славный кошевой атаман войска запорожских низових козаков». Разом із цим учений невпинно продовжував роботу над своєю головною науковою працею – класичним тритомником «История запорожских козаков», 1-й том якої вийшов у С.-Пб. в 1892 р. (друге – перероблене і доповнене видання – 1900 р., Москва); 2-й том вийшов також у С.-Пб. в 1895 р.; 3-й том – там само в 1897 р.

Після трьох років служби в Туркестані в квітні 1895 році Яворницький отримує посаду позаштатного чиновника особливих доручень у Варшаві (при казенній палаті) з дорученням розібрати і упорядкувати архів справ фінансового управління колишнього Царства польського з метою подальшого використання цих документів. При місцевому університеті він складає магістерський екзамен з російської історії, а восени 1896 р., за підтримкою академіків Василя Ключевського та Федора Корша, обіймає посаду приват-доцента на кафедрі російської історії Московського університету, де викладає археологію та історію козацтва. В той же час він не пориває зв'язків з Україною.

Остаточно повернувся Дмитро Іванович в Україну лише на початку ХХ ст., коли став першим директором щойно заснованого в Катеринославі громадського музею імені видатного колекціонера та мецената Олександра Поля, котрий походив з дансько-українського шляхетського роду, серед предків якого по материнській лінії були відомі діячі козацької доби – Полуботки та Милорадовичі. Весною 1902 р. було прийнято рішення про створення в Катеринославі міського музею, а Яворницького обрано до складу його ради. Вчений передав до музею колекцію зібраних ним старожитностей, продовжуючи при цьому викладати в Московському ун-ті. З його ж ініціативи в Катеринославі відбувся XIII Археологічний з'їзд (15-27 серпня 1905). В зв'язку з цим у вересні 1904 р. Яворницький узяв річну відпустку для підготовки роботи з'їзду та створення наукової експозиції. В подальшому він, живучи в Катеринославі, був незмінним директором фактично заснованого ним музею, що нині носить його ім'я.

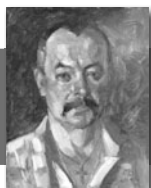
У величезному науковому доробку академіка Дмитра Яворницького твір «Запорожье в остатках старины и преданиях народа» посідає особливе місце, назавжди утвердивши його як найавторитетнішого знавця історії Запорозької Січі. Вихід книги підбив підсумок цілому етапу життя вченого, ставши у подальшому надійною опорою в непростих обставинах його подальших життєвих випробувань та наукової діяльності. Треба підкреслити, що у тріумфальному суспільному визнанні цього унікального твору величезну роль зіграв Василь Васильович Тарновський-молодший та інші видатні діячі української культури, котрі групувалися навколо нього – історики Микола Костомаров і Олександр Лазаревський, живописець Ілля Рєпін,

а також митці і вчені – співробітники, дописувачі й друзі журналу «Киевская старина», сторінки якого так охоче і часто надавалися для публікації наукових праць Дмитра Івановича.

У передмові до цієї легендарної книги її автор (тобто – Яворницький) так щиро і вичерпно висловлює глибоку подяку своїм найближчим помічникам-благодійникам: «Имея в виду не только интерес специалистов дела, но и интерес вообще читающей публики и желая сделать книгу возможно наглядною, автор счел необходимым приложить к ней пятьдесят пять картин, семь планов Сичей с обозначением на них уцелевших до нашего времени крепостей и одного общего плана запорожских владений. Издание с таким количеством иллюстраций повлекло за собой немало расходов, и если оно явилось в несколько более, чем обыкновенном виде, то автор обязан этим просвещенному содействию известного южнорусского собирателя древностей Василия Васильевича Тарновского, которому и приносит свою живейшую и искреннейшую благодарность. С этим вместе автор не может не выразить полной признательности глубокоуважаемому Илье Ефимовичу Репину, доставившему для настоящего сочинения несколько рисунков из собственной коллекции и не отказавшему в добрых советах при выборе их для издания».

Як відомо, працюючи над картиною «Запорозці пишуть листа турецькому султану» (закінчена в 1891), Репін ще у 1880 році відвідав Качанівку – садибу Василя Васильовича Тарновського, де перемалював майже всю колекцію його старожитностей та виконав портрет і самого її господаря, помістивши його, в образі козацького полковника, в центрі композиції свого прославленого шедеву. Поряд з ним, в образі писаря, Ілля Юхимович розмістив також Дмитра Яворницького, тим самим назавжди увіковічивши безсмертною славою своїх дорогих друзів, які в непростих умовах царської деспотії так багато зробили для збереження козацького духу нашого народу та утвердження його в душах майбутніх підростаючих поколінь.

Станіслав БУШАК,
мистецтвознавець, член Національної спілки художників України

Оксана ПЕТРЕНКО,
завідувач відділу науково-освітньої роботи Національного історико-культурного заповідника «Качанівка»

*У січні минуло 140 років від дня народження
Степана Васильченка*

«ЧЕРЕЗ БАТЬКА ЗГАДАЙ СИНА...»

Київське видавництво «Дніпро» 1978 року випустило збірку оповідань та повістей українського письменника-класика, уродженця Ічні Степана Васильченка «Над Россю». Минуло дев'ять років, і титульну сторінку згаданого видання, власником якого був автор цих рядків, прикрасив автограф. Вибачте, скаже уважний ерудований читач, але ж С. Васильченко відійшов у засвіти ще 1932 року. Це так, але за правом спадкоємця за батька сказав кілька слів його син. Ось як це сталося.

Наприкінці серпня 1987 року, перебуваючи у тривалому журналістському відрядженні в одному з районів Чернігівщини, я довідався, що наш обласний центр має відвідати син С. Васильченка Юрій зі своїм сином Борисом, які постійно мешкали в Канаді. Втратити нагоду зустрітися з такими людьми було б непростимим гріхом, тож я без вагань перервав відрядження.

Біля готелю «Градецький», куди представник товариства зв'язків із співвітчизниками за кордоном «Україна» мав привезти гостей, на них очікували внук Михайла Коцюбинського Юлій, поет Василь Буденний, директор музею М. Коцюбинського Феодосій Сендзюк, викладач музичного училища Владислав Бойко. Побачивши чорну «Волгу» з київськими номерами, що зупинилася на приготельному майданчику, ми відразу зрозуміли, хто прибув. Однак з машини чомусь ніхто не поспішав виходити. Зрештою, усе з'ясувалося: нащадки класика не могли дозволити собі ступити на священну землю своїх предків взутими...

Лагідний, сонячний день, що гідно увінчував хоч уже й післячорнобильське, але все-таки прекрасне поліське літо, гості присвятили знайомству з Черніговом. Побували у Катерининській церкві, у художньому салоні, на Болдиній горі, де вклонилися могилам Михайла Коцюбинського та Опанаса Марковича. Завершити ж його вирішили на березі Десни після купання в її м'яких і грайливих хвилях. Тут же на зеленому трав'яному килимі розіклали підвечерю.

У центрі розмови природно виявилися гості та автор роману про життя і творчість Степана Васильченка «Буремна тиша» Анатолій Дрофань, який супроводив сина і онука класика.

Скориставшись однією з пауз, я попросив у Юрія Степановича залишити автограф на згаданій вище книжці його батька.

Більше трьох десятиліть минулого від часу тієї зустрічі, а я їй досі наче не просто читаю помережані червоною пастою рядки: «Про незабутні дні на моїй батьківщині... Через батька згадай сина його на далекій чужині! Чернівці. 26 серпня 1987. Юрко Панасенко», а й чую голос Юрія Кодака. Тут варто пояснити, що син класика відомий не так за прізвиськом, як за псевдонімом,

На світлинці, зробленій 26 серпня 1987 року, Юрій Кодак (Панасенко) із сином Борисом на чернігівському Валу. Фото автора.

що повторив назву фортеці, спорудженої на правому березі Дніпра проти Кодацького порога за проектом французького інженера Гійома-Левассера де Боплана. Не можу без хвилювання згадувати і його сльози, коли я простягнув для автографа Анатолієві Дрофаню «Буремну тишу». Ні в мене, ні в Дрофаня не було другого примірника роману, тому я поступився своїм гостеві. Себе ж утішав думкою, що без проблем роздобуду книжку і візьму автограф у автора. Мешкав же Анатолій Дрофань не в Оттаві, як Юрій Кодак, а в Києві. Хто ж міг подумати, що навесні 1988 автор «Буремної тиші», зайшовши до видавництва із рукописом щойно завершеного роману «Музи кохання», раптом відчує себе зле, а медицина виявиться безсилою...

Ще через кілька літ свій вірш «Гостини», який увійшов до випущеної в світ 1992 року збірки «Зарічка», я вже присвятив пам'яті Юрія Кодака. З берега Атлантики його змила штормова хвиля...

Сина Юрія Бориса не допоміг розшукати навіть всезнайка-інтернет. Згадкою про нього зосталася мовлена у відривдів на моє подивування його добірною українською мовою коротка фраза: «Так у мене ж є тато...»

А подробиці з біографії Юрія Панасенка – у вірші «Гостини»:

*Тут усе не таке, як в Оттаві.
Він так довго збирався. Прийшов
Походить по деснянських отавах,
Хвиль деснянських пригубити шовк.*

Подивитись на землю вродливу,
Якій винен за все – без вини...
Із ячменю посівського пива,
Із ічнянського ставу лини –
Він оцим стільки літ уже марив.
І нарешті – усе наяву.
На чужині заблукану старість,
Мов на корені всохлу траву,
На своїй батьківщині оплакати –
Що гіркіше й солодше тих сліз?..
Спомин-біль про дими волохати
Навіває стрункий обеліск.
Був і Кодак в шинелі солдата,
Та не орден судився йому.
Не вернувся до рідної хати
Після пекла концтабірних мук...
Все, як сон, відлітає, минає,
Та одначе й реалії є:
На траву його рідного краю
Син босоніж уперше стає,
Щоб твердіше відчути основу
Свого роду, коріння свого.
Розуміє він дідову мову –
І пісенність її, і вогонь.
Та, щемливо окриливши сина,
Іще прийде дідизна у сни
Нагадати, що дві батьківщини –
То водночас і дві чужини.

Олександр ОЛІЙНИК

м. Чернігів

*2 лютого 2019 року – 75 літ від дня народження
письменника, журналіста, дослідника Петра Нестеренка*

ЗА ВИСОТОЮ – ВИСОТА

Як і в багатьох інших письменників, що народилися на благодатній землі серед чудової сільської природи, у Петра Нестеренка рано пробудилася зацікавленість любов'ю до неї, а згодом – до його величності Слова. Адже перше й друге в благодатному поєднанні формують і викохують високі різнобічні почуття до мудрого і прекрасного всесвіту.

Це Петро Андрійович відчував у рідному селі Галайбині, що на славній Борзнянщині Чернігівської області, коли навчався в школі, як з роками здобув філологічну освіту знаменитого Ніжинського педінституту, де й нині відчувається аура безсмертного Миколи Гоголя, білоруського поета-демократа Франциска Богушевича, багатьох інших, чия іскриста зоря тодішніх студентів не згасла і не згасне во віки віків. А вже диплом журналіста Петро одержав у стольному граді, який освітив стежки й редакційні шляхи, навіть висоти складної редакторської роботи.

Я не випадково наголосив на цьому, бо нашому поколінню журналістів дісталась як надмірна відповідальність за кожне слово в газеті, так і пріснопам'ятні хрущовські реорганізації районів, під час ліквідації яких доводилося міняти місце роботи у новостворених. Отож у зв'язку з цими обставинами Петро Андрійович трудився як у Борзні, Варві на Чернігівщині, так і з 1969-го – на ушлявленій історією Сумщині, де лише на редакторських посадах працював у Тростянці, Великій Писарівці, очолював колектив Сумської райгазети. І так приріс душею до співучо-мальовничого Слобожанського краю, що, вже працюючи власкором всеукраїнських газет «Радянська Україна», «Урядовий кур'єр», «Сільські вісті», не покинув його, мешкає і трудиться тут до цього часу, прославляючи край у публіцистичних і художніх творах.

Якщо ж бодай коротко повернутися до початкового абзацу цієї оповіді про перші й наступні розкриття Петра Нестеренка в нашій багатостраждальній літературі, то і в рідному краї, і на другій малій батьківщині ота матінка-

Петро Нестеренко

природа, непрочитані сторінки славної минувшини, добродійність старших і, звичайно, наполегливість у праці підняли його на осяйну висоту. Адже ім'я цього Почесного журналіста і члена Національної спілки письменників України стало широко відомим на теренах України. Переконливим доказом цьому є не лише лауреатські премії імені Пилипа Рудя, Леоніда Глібова та Миколи Теницького, а, як на мій погляд, теж важливе – Петро Андрійович видав 30 різножанрових творів із реальними, колоритними й незабутніми образами. Серед них – «Таран», «Подвигу вогонь незгасний», «Слід на землі», «Серце солдата», «Ковток джерельної води», «Заграви над Десною», «Джерела натхнення»...

Та чи не найбільшого резонансу серед багатьох читачів набула одна з останніх книжок, яка витримала два видання (2017, 2018) «І повернувся білим журавлем...», що побачила світ у Сумському видавництві «Мрія». Ця повість, що написана, до речі, на високому художньому рівні, присвячена уродженцеві Сумщини, Герою України, вісімнадцятирічному Сергію Табали. Активний учасник Революції Гідності на Майдані в Києві, неоголошеної російсько-української війни на сході України, борець 5-го окремого батальйону Добровольчого Українського корпусу «Правий сектор» загинув смертю хоробрих 6 листопада 2014 року, тримаючи оборону із звідусіль обстрілюваної вежі Донецького аеропорту. Автор розкриває витoki становлення наймолодшого кіборга, активну життєву позицію патріота, націоналіста, безстрашного бійця, який віддав молоде життя за свободу і незалежність України і став символом мужності, братерства та самопожертви в ім'я майбутнього своєї Батьківщини.

Запам'ятовуються слова Сергія Табали, наведені в книзі, що вже стали крилатими: «Досить бачити Україну сумною, вона розквітне, як ошатна Пані, вдягне найкращу сукню та стане коліскою-домівкою для моїх дітей»; «Я мріяв про шляхетну й горду Україну, і нас таких, молодих і рішучих, уже достатньо...»

Запам'ятовуються слова Сергія Табали, наведені в книзі, що вже стали крилатими: «Досить бачити Україну сумною, вона розквітне, як ошатна Пані, вдягне найкращу сукню та стане коліскою-домівкою для моїх дітей»; «Я мріяв про шляхетну й горду Україну, і нас таких, молодих і рішучих, уже достатньо...»

Узагалі – тема національно-патріотичного виховання є пріоритетною у творчості Петра Нестеренка. Коли я запитав його – чому саме так, він відповів, що батько його, Андрій Оксентійович, був учасником Другої світової війни і часто розповідав дітям (а їх було семеро) різні епізоди грізної пори. І це, звичайно, відіграло певну роль, аби, ще будучи дитиною, Петро долучився

Петро Андрійович Нестеренко з відомим українським актором, режисером, народним артистом України Володимиром Талашком (2 вересня 2018 року, м. Суми), День міста

до військової тематики. Сприяло цьому й те, що ще в шкільні роки хлопець прочитав чимало книг, у тому числі й патріотичних, які й справили на нього позитивне враження і визначили подальший життєвий шлях.

Ще з юних літ писав про наших бійців, які проявили мужність і героїзм у роки Другої світової війни, про земляків, які відзначилися на різних фронтах. Отож не випадково перша книга «Таран», що вийшла друком у Харківському видавництві «Прапор» 1982 року, була присвячена цій темі. Книга відкривалася цікавим і ґрунтовним нарисом про легендарну льотчицю, єдину в історії авіації жінку, яка здійснила повітряний таран (сталось це в небі Сумщини), Героя Радянського Союзу Катерину Іванівну Зеленку. Її ім'я золотими літерами вписане в історію Другої світової війни.

А потім були нові видання, з якими з цікавістю знайомилися читачі. Мене особисто особливо заінтригувала книга «Ковток джерельної води» (Суми, ВД «Білий птах», 2012). Зворушливі розповіді письменника (оповідання, новели) позначені щирістю, теплотою, гуманністю, правдивістю. Сьогодні, коли наша історія багато в чому переоцінюється і навіть перекручується, кожен, хто прочитає цю книгу, певною мірою знайде відповіді на непрості запитання про те, як кувалася перемога в роки Другої світової на фронтах і в тилу, як хоробро боролися з ворогом захисники Вітчизни.

Найбільше ж у цій книжці мене схвилювала класична новела «Полонез Огінського», де яскраво змальований образ хороброго командира взводу розвідників Герасима Войтенка, який, виявляється, не лише безстрашно громив гітлерівців, а й прекрасно грав на роялі, ще до війни став дипломантом Київської консерваторії. А от екзаменаційну роботу так і не встиг захистити – почалася війна. Коли ж професор консерваторії з Варшави почув «Полонез Огінського», який виконав Г. Войтенко, він високо оцінив його гру на роялі. «Вперше за всю війну, – пише автор, – їхнього командира похвалили не за вдалу розвідку, не за черговий бойовий подвиг, розвідники навіть не знали, що він такий прекрасний музикант...»

Таких цікавих моментів у творах сумського письменника можна зустріти немало.

Автор Петро Нестеренко на презентації книги «І повернувся білим журавлем...» в Охтирській міській централізованій бібліотеці з організаторами заходу (березень 2018 року).

І на першому плані у всій величі перед нами постає Людина – людина праці, творець, а особливо (це його улюблена тема) – Людина-захисник України як у Другій світовій війні, так і в російсько-українській війні, яка, на великий жаль, ще й досі триває на сході України – в Донецькій і Луганській областях.

Сьогодні ім'я Петра Андрійовича Нестеренка – письменника, журналіста, літературного дослідника – добре відоме і на Сіверщині, де він народився, і на Слобожанщині, де мешкає і працює рівно півстоліття. З ранніх літ він опанував журналістську науку, зарекомендував себе на цьому поприщі професіоналом найвищого гатунку. А в літературу прийшов уже збагачений досвідом, за плечима було чимале життя з усіма його здобутками і невдачами.

«Варто наголосити, що важливою рисою його характеру, – пише в книзі «Письменник, журналіст, дослідник» (Суми, «Джерело», 2014) письменник з Ніжина Анатолій Шкуліпа, – було і є уміння тонко відчувати пульс життя. Саме тому і в творчості, і в практичній діяльності він завжди ішов у ногу з життям, з його потребами й вимогами. Як письменник і журналіст, він постійно знаходиться на вістрі подій, там, де вирує наше буття. Невгасима любов до людей, турботи про їхнє життя, історія і долі багатостраждальної України-матінки завжди тривожили його розум і совість, вогнем палили серце... Багато рис, притаманних Петрові Нестеренку, зустрічається в інших людей. Коли ж узяти у взаємозв'язку, в сукупності, з урахуванням того, що їх втілювала в собі одна людина, зрозуміло: людина ця небуденна – працююча, обдарована, порядна...»

Стократ згоден з моїм колегою з Ніжина. Маючи саме ці прекрасні риси, Петро Андрійович став помітною творчою постаттю і на Чернігівщині, і на Сумщині, і в усій Україні. Вважаю, що цілком справедливо в журналістських і літературних колах його з доброзичливістю називають сучасним літописцем.

А я, давно знаючи Петра Андрійовича, вважаю його своїм добрим другом, завжди вірним своєму слову, говорячи іншим фразеологізмом, Людиною, на яку можна покластися без будь-яких вагань. А це в наш складний час трикратно важливо.

В ювілейні дні (а йому виповнилося 2 лютого – 75!) щиро бажаю Петрові Андрійовичу: нехай ще довго-довго джерельно-чистим наповненням струменить його невтомна душа заради інших. Усього світлого йому на прадавньо-билинній землі України! З роси й води, друже!

Іван КОРНЮЩЕНКО,
член Національної спілки
письменників України.

Суми – Конотон

У чудовому настрої повернувся з Чехії відомий український письменник і журналіст Сергій Дзюба. Адже у театрі музики та поезії «Агадір», у місті Брно, на високому професійному рівні поставили спектакль за його творами у перекладі чеською мовою «Закохайся в мене у суботу». Взагалі ж побачила світ чеською та українською мовами ошатна збірка віршів Тетяни і Сергія Дзюб «Дош із твоїми очима». Поезії українців прекрасно переклали чеською знаний поет Мілан Грабал і доктор мистецтвознавства, україніст, викладач університету в Брно Петр Каліна. А незабаром цими віршами зацікавилися засновник театру «Агадір», драматург Мілена Фуціманова і директор цього театру, композитор Одржжей Фуціман.

Таким чином, у Чехії, в Брно, демонструються відтепер дві вистави талановитого подружжя з Чернігова (спектакль за творами Тетяни Дзюби називається «Крила Сімаргла»). Справді цікавий і важливий проект наразі фінансує Міністерство культури Чехії.

Пропонуємо вашій увазі розповідь Сергія Дзюби про незабутні мандри до Праги та Брно.

У Празі не дозволяють зводити висотні будинки

У Празі, а також Дрездені та Кракові ми з Тетяною Дзюбою побували торік, і ця захоплююча подорож до Чехії, Німеччини та Польщі описана у моєму нарисі «Шалені походеньки Європою». Тому не повторюватимуся.

Цього разу друзі з Чехії взяли мені електронні авіаквитки у Міжнародних авіалініях України. Порадили: за 48 годин до відльоту на сайті МАУ починається реєстрація он-лайн; тож ліпше завчасно зареєструватися там, одразу ж отримати посадковий талон зі своїм місцем у літаку та роздрукувати його. А інакше, якщо цього не зробити, за реєстрацію перед вильотом доведеться сплатити гроші... До того ж, зареєструвавшись он-лайн, уникаєш черги і не марнуєш часу (особливо це важливо на зворотній дорозі, в аеропорту Праги, де дуже багатолюдно).

Ще одна заувага: на авіарейсах МАУ напої, крім води, не безкоштовні. Наприклад, звичайна розчинна кава в пластиковому стаканчику коштує аж два євро... І стюардеса вимагає, аби ваш зимовий одяг також, разом із валізами, був на полиці; нехай навіть усі полиці вщерть заповнені речами й імпазантний новий одяг може суттєво пожмакатися... Можете собі таке уявити?!

Дивно, коли ми летіли до Казахстану, в Алмати, літаком їхньої авіакомпанії «Ейр Астана» (вже тричі), нас щоразу дуже смачно й досхочу годували та поїли на вибір. Стюардеси поводитися напрочуд тактовно, і ніхто не вимагав запихати щойно знятий теплий одяг разом із валізами на полицю. Таке враження, що то – суто український «винахід».

Утім, такі дрібниці аж ніяк не позначилися на моєму настрої, бо я прилетів до одного з найкрасивіших міст світу – Праги. Це – справді казкове місто, місто-музей, яким можна мандрувати безкінечно!

Зустріла мене тут українська письменниця Олена Лань, яка тепер мешкає в Празі. Це – чарівна, привітна молода жінка. В Україні працювала журналістом. Її чоловік Петр – чех, менеджер. Відчувається, що подружжя – закохане та щасливе. Їхня шестилітня донька Варвара – напрочуд самостійна дівчинка: завзято їздила на невеличкому велосипеді, а доки ми гуляли у Вишеграді, спокійно гралася собі з дітлахами в супермаркеті.

Книжки Олени Лань успішно вийшли українською, російською та чеською мовами. В перекладі чеською надрукована ошатна, з кольоровими ілюстраціями, її книга для дітей «Бурдебач». Це – захоплююча казка про пригоди звичайного маленького хлопчика серед мавок і нявок, чугайстрів та перевертнів, русалок і домовичків, полевиків та блудів... Тобто усіх тих, в кого вірили давні слов'яни. І всіх тих, хто досі спокійнісінько мешкає поруч із нами. Я буквально на одному подиху цю книжку прочитав, то й усім дітлахам раджу – дійсно не пошкодуєте!

А далі з Оленою та Петером ми залюбки гуляли Вишеградом. Це – напрочуд мальовничий та історичний район Праги. Власне, Вишеград – то давня фортеця, розташована на пагорбі над Влтавою. Фортецю побудовано в десятому столітті. За легендою, заснував її князь Крок, батько княгині Лібуше. Вишеград традиційно вважається одним із найперших центрів чеської держави. І саме тут легендарна княжна Лібуше провістила розквіт і світову славу чеської столиці – Празі.

Помолився у величному храмі святих Петра і Павла. Костьол – готичний, католицький, я – православний. Та яке це має значення? Адже Господь – завжди зі мною, куди б не потрапив. Побачив також унікальні залишки давньої романської мозаїки, славетну романську ротонду Святого Мартина. Зовсім поруч – знамените вишеградське кладовище, де поховані понад 600 видатних діячів чеської культури – Карел Чапек і його

Краєвид

дружина, акторка та письменниця Ольга Шайнпфлугова, композитори Антонін Дворжак і Бедржих Сметана...

До речі, у Празі не дозволяють зводити висотні будинки (є один – у вигляді літери «V», як пам'ять про колишнього президента Чехії, видатного драматурга Вацлава Гавела). Причому суттєве значення має й колір кожного будинку та його даху (Прага здебільшого помаранчева). І це, по-моєму, правильно! Місто виглядає напрочуд гармонійно, чарівно та казково. Чого не скажеш про наш Київ, хаотично забудований неоковирними багатоповерхівками за роки незалежності (особливо шкода Хрещатика, майдану Незалежності та Подолу).

Далі – швидкий потяг до Брно: дуже зручний, комфортабельний, чистий, з м'якими, розкішними сидіннями. З Праги цей поїзд їхав у Грац, тобто в Австрію. Чехи тепер часто і легко подорожують Європою. Адже зовсім поруч – Німеччина, Австрія, інші чудові держави. Але я чомусь думав, що Брно – це кінцева зупинка. Тож милувався пейзажами, доки не задрімав... Прокинувся і бачу велику станцію. Запитую у пасажирів: «Де це ми знаходимося? Мені потрібно в Брно». Але люди лише хитають плечима – чехи, на відміну від поляків, не розуміють української. Та й російську знають, в основному, лише вихідці з колишнього СРСР. Тож ліпше спілкуватися англійською, яку тут учать у школах.

Мерщій кинувся до дверей, а вони зачинені! Доки мудрував, як їх нарешті відчинити, потяг рушив далі... Згодом дізнався: у чеських поїздах двері вагонів не відчиняються автоматично. Це мають самотужки робити пасажирі, коли заходять у вагон і потім виходять на своїй станції. Потрібно натиснути на зелену кнопку! Взагалі, провідників у потягах немає, вони проходять лише зрідка, перевіряючи квитки.

Усе це мені пояснив добрий приятель, перекладач та науковець Петр Капіна, котрий зустрів мене на пероні вокзалу в Брно разом із драматургом Міленою Фуцімановою. Також Петр заспокоїв, що, власне, нічого страшного не трапилося, я ж іще навіть не потрапив до Австрії! Наразі через півгодини буде вже наступна станція, де можна хутко пересісти на потяг до Брно, він саме їхатиме. Головне, не баритися! А вони з Міленою мене неодмінно дочекаються...

Скориставшись порадами Петера, буквально через годину я вже потрапив у дружні обійми.

Обов'язки легендарного дракона в Брно виконує крокодил

Прага знаходиться в Богемії, а Брно це вже Моравія – одразу ж пояснили мені. Поселившись до затишного готелю «Європа», ми з друзями пішли гуляти вечірнім містом. Брно саяв різнокольоровими вогнями та гірляндами. Мешканці не квапилися додому – у центрі було багатолюдно. Цілі юрби місцевих жителів та гостей веселилися, відпочивали, пили гаряче

вино (на кшталт нашого глінтвейну), знамените моравське пиво, жваво й доброзичливо спілкувалися. Тож упродовж усієї цієї мандрівки мене не полишало відчуття свята.

Тут – півмільйона жителів. Однак у місті – затишно, воно не пригнічує, а навпаки надихає! Взагалі, Брно – дуже красиве місто, чимось схоже на наш Львів. Тут напрочуд легко дихається і повсякчас мріється. Довкола – привітні, усміхнені обличчя. Ми завітали до популярної літературної кав'ярні «Понава», де постійно відбуваються усілякі імпрези. Нас радо

Сергій Дзюба в Брно

зустріли її дотепний господар Віт і велика, граціозна, добра біла вівчарка Фін. Пес – просто неймовірний, його тут дуже всі люблять! Фін охоче виконує команди, вітається, привітно простягаючи лапу. Фін – вихований та ненав'язливий. Він любить музику та вистави, які відбуваються в залі, але поводить цілком пристойно. Приятелі жартують, що це – найкращий глядач.

У кав'ярні нас обслуговувала гарненька дівчина, яка говорила українською. Вона навчається в університеті Брно й україніст, доктор мистецтвознавства Петр Каліна – її викладач. Отак удень юна чешка навчається, вивчає українську мову, а увечері працює в кафе. Зустріли ми тут і кількох українців, які тепер мешкають у Чехії. Взагалі, наших співвітчизників у цій державі зараз немало, однак тамтешня українська діаспора практично не об'єднана, як, наприклад, у США чи Канаді. На жаль, поки що для чехів місцеві українці – лише заробітчани, хоча серед них є багато талановитих і неординарних людей.

Наступного ранку, смачно поснідавши в готелі, я зустрівся з Міленою, і ми до вечора обходили пішки всі наймальовничіші та найцікавіші місця Брно. Це – зокрема, замок Шпільберк, готичний собор святих Петра і Павла, костел святого Якуба, Стара і Нова ратуші, Масаріків університет (близько 42 тисячі студентів), Моравська галерея, площа Свободи...

А ось обов'язки легендарного дракона в Брно тепер виконує крокодил... Справа в тому, що в 1608 році угорський король Матіаш подарував місту опудало крокодила, і ця незвичайна тварина так вразила мешканців, що невдовзі виникла легенда про «Брненського дракона». Давно в ріці Свратка оселився величезний дракон, який наробив великого лиха й страшенно лякав людей. Тож міські власті оголосили нагороду тому, хто знищить чудовисько. І в'язень замку Шпільберк порадив наповнити негашеним вапном шкуру теляти та підкинути її монстру. Дракон з'їв приманку і напився води. Отож у його животі почався процес гашення вапна, і зле чудовисько розірвало на

шматки... Кмітливого в'язня відпустили на волю, а опудало дракона повісили на ланцюгах в арці Старої ратуші, щоб усі могли його бачити. Тільки легендарний дракон дуже вже нагадує крокодила!

Стара ратуша буквально овіяна легендами. Одна з них розповідає, чому викривлена вежа на порталі ратуші. У 1510 році власті захотіли, щоб портал став оригінально неповторним. Справу довірили відомому та обдарованому майстру Антону Пільграму (пізніше він прославився, збудувавши собор Святого Стефана у Відні). Йому пообіцяли гідну винагороду, та не дотримали слова. Тому майстер, закінчивши роботу, навмисне вигнув центральну вежу portalу, щоб усі знали про «кривизну» (нечесність) чиновників. Такою вона існує й донині, нагадуючи, що потрібно дотримуватися свого слова.

Цікава і легенда про «Брненське колесо». В місті Ледніці мешкав майстер Йиржи Бирк. У 1636 році, добряче випивши пива, він засперечався на 12 талерів, що за 12 годин повалить велике дерево, виготовить із нього колесо для підводи й прикотить його в Брно. Опівдні колесо було готове, однак котити його було важко – дорога здавалася безкінечною (66,6 км). Втім, з останніх сил, ледь живий, він все-таки докотив колесо до ратуші. Бургмістр підтвердив це письмово і наказав прикріпити колесо до стіни в арці ратуші. І це колесо, всередині якого вирізьблені ім'я та прізвище майстра, досі висить у Старій ратуші.

Увечері відбулася чудова вистава «Закохайся в мене у суботу» – вже втретє, однак це теж була прем'єра, бо з України приїхав автор (просто під час першого показу ми з Танею були у Казахстані). Актори і музиканти дуже старалися (серед них і онучка Мілени Фуціманової – юна Кароліна). А таку вишукану, оригінальну музику до спектаклю створив син Мілени – директор театру «Агадір» Одржеј Фуціман. На виставу радо завітали перекладачі моїх віршів українською – Мілан Грабал і Петр Каліна. Взагалі, глядачів прийшло багато – в основному, чехів, а також були українці й навіть кілька росіян із Москви та Новосибірська, які живуть у Брно (вони придбали на презентації примірники нашої з Танею чеської книжки «Дощ із твоїми очима» і з повагою говорили про Україну).

Я урочисто вручив Міжнародну літературну премію імені Миколи Гоголя «Тріумф» драматургу Мілені Фуцімановій і композитору Одржею Фуціману за значну творчу діяльність та популяризацію української літератури в Чехії. А от завершилося дійство святковою вечерею в літературній кав'ярні. Засиділися ми з приятелями допізна. А вранці я поїхав швидким поїздом на побачення з Прагою...

Щиро дякую за все, дорогі друзі! Тепер попереду нова вистава в Брно – за творами українки Тетяни Дзюби «Крила Сімаргла».

Сергій ДЗЮБА,
м. Черніїв

Нова книга «Колись ви вигадаете нас» відомих українських письменників Тетяни та Сергія Дзюби вийшла в столиці В'єтнаму – місті Ханой, зусиллями вчених Ханойського університету та престижного Ханойського видавництва. Її переклали рідною мовою в'єтнамська поетеса До Тхі Хоа Лі й знаний науковець, професор Нгуєн Хуу Хоанг. А передмову до дуже ошатної та незвичайної збірки написав кандидат філологічних наук, доцент Ханойського університету Нгуєн Суан Хоа. Це – перша книга поетів з України, надрукована у В'єтнамі!

На презентації в Чернігові президент Міжнародної літературно-мистецької Академії України, письменник Сергій Дзюба урочисто вручив поетесі До Тхі Хоа Лі Міжнародну літературну премію імені Миколи Гоголя «Тріумф». Такими ж почесними відзнаками удостоєні вчені Нгуєн Хуу Хоанг і Нгуєн Суан Хоа.

Користуючись нагодою, Сергій Квітницький поспілкувався з чарівною гостею. Вона люб'язно дала інтерв'ю.

До Тхі Хоа Лі: «Чернігів – дивовижно красиве місто!»

– Лі, Ви задоволені презентацією?

– Так, чернігівські бібліотекарі – чудові, чуйні люди, гарно все підготували. Отримати гоголівську нагороду для мене – велика честь! Я вже втретє в Чернігові (двічі була на міжнародному літературному фестивалі «Литаври», що проводився на Придесенні) і мені тут дуже подобається. Чернігів – дивовижно красиве місто, і люди гостинні. З авторами книги, Сергієм і Тетяною Дзюбами, я познайомилася на «Литаврах», тоді ж ми й домовилися про переклад їхніх віршів в'єтнамською. Взагалі, перекладати поезію – складно, але мені було цікаво! Часто засиджувалася до глибокої ночі.

– Скільки тривав цей літературний проект?

– Два роки, адже знадобився час на редагування, верстку та друк збірки. Чудово, що міжнародний проект підтримали відомі в'єтнамські вчені – про-

фесор Нгуєн Хиу Хоанг і доцент Нгуєн Суан Хоа. Дуже їм вдячна! А в тому, що збірка вийшла на такому високому поліграфічному рівні та солідним накладом, – заслуга Ханойського видавництва. Взагалі, це – подія! Наскільки я знаю, чи не вперше, з часу проголошення незалежності України, поетична книжка її громадян вийшла у В'єтнамі. Тому це – важливий крок до співробітництва між нашими державами у сфері культури.

– У Вашому серці дві Батьківщини – народилися у В'єтнамі, а мешкаєте в Україні. Як це сталося?

– Я сюди приїхала в 1988 році на роботу – працювала в Києві ткалею на Дарницькому шовковому комбінаті. Мій чоловік – також із В'єтнаму, трудився зварювальником... Згодом я ще навчалася в Українському центрі міжнародних гуманітарних програм. Ми жили в Києві, а потім переїхали до Білої Церкви. Нині я викладаю в'єтнамську в Центрі іноземних мов, а також редагую інтернет-газету в'єтнамською. Чоловік – приватний підприємець. У нас – двоє дітей. Син закінчив Київський національний університет імені Тараса Шевченка (за фахом – філолог) і тепер працює перекладачем у В'єтнамі. Нещодавно одружився на прекрасній дівчині, громадянці В'єтнаму; тож ми їздили на весілля, місяць гостювали. У мене там залишилися родичі й друзі. Адонька навчається у Вінницькому медичному університеті, вийшла заміж за українця.

– В'єтнамська діаспора в Україні – велика?

– Так, звісно. Ми щиро, від усієї душі любимо Україну, її людей, природу, цікавимося історією. В'єтнамці – працьовиті та сумлінні, тож їх завжди цінують. І ми – дуже дружні між собою! Коли я проводжу заняття в'єтнамської мови в Києві, то у мене немає жодної проблеми, де переночувати, адже багато друзів, які з радістю запрошують у гості. І в Києві, і в Білій Церкві до мене та моєї родини дуже добре ставляться. В'єтнамська мова вивчається в Київському національному університеті імені Тараса Шевченка, є вже магістри з в'єтнамської. Знаю, здібна випускниця планує, наприклад, відкрити власну туристичну фірму. Інша хоче ще вивчити японську, адже чим більше мов розуміє людина, тим краще!

– Відверто кажучи, українці небагато знають про сучасний В'єтнам...

– У В'єтнамі багато жителів взагалі переконані, що Україна – це просто якась область, частина Росії... Тому так важливо постійно доносити до населення правдиву, об'єктивну інформацію. Нині В'єтнам активно розбудовується. В Ханой – увесь час, неначе за помахом чарівної палички, з'являються багатоповерхівки – красиві, ошатні. Там – загалом чудові дороги, значно кращі, ніж тут, в Україні... В'єтнаму зараз дуже допомагає дружба Японія, постійно вкладає великі фінансові інвестиції, і це дає належний результат.

– А які стосунки із США?

– Зараз уже – цілком нормальні й партнерські. Та війна – в минулому... До Америки з В'єтнаму імпортуються різноманітні продукти, зокрема всі

С. Дзюба і До Тхі Хоа Лі

безперечно, в'єтнамська армія здатна захистити свою країну. І, я переконана, є великі перспективи у в'єтнамсько-українському співробітництві. Це – вигідно нашим державам!

– **В'єтнам – соціалістична республіка...**

– Так, і правляча партія – Комуністична. Однак варто наголосити, що там усе відбувається доволі демократично. Проводяться ринкові реформи. Головне, більшість громадян мають стабільну роботу і належні умови для життя. Скажімо, середня пенсія – близько 200 доларів. Середня зарплата – 300–400 доларів. Та, підкреслю, що там продукти – значно дешевші, аніж у нас. І якщо вже людина придбала собі житло, то потім ЖЕКу взагалі нічого не платить – не так, як тут...

– **В'єтнам – аграрна країна?**

– Дуже активно розвивається сільське господарство та рибна промисловість. Розвивається промисловість, відкриваються все нові підприємства. Діти учаться в школах, молодь – в університетах. Хто працює, той цілком нормально живе. На вулицях – дуже багато автомобілів найновіших марок, одна з найпопулярніших – японська «Тойота». У Ханой вже затори навіть більші, ніж у Києві – також кілька годин можна у «корках» простояти!

– **А яка основна релігія?**

– Буддизм, хоча є й інші вірування. Це не забороняється. Людина вірить у те, що хоче. Я, наприклад, вірю, у вищий розум, у те, що ми – не єдині у всесвіті. Головне – вірити і сподіватися, що все буде добре. Привітно ставитися до людей, нікому не бажати зла. Бо насправді війна ще нікого не зробила щасливим. І як же можна бути щасливим, коли в цей час страждають інші?!

– **Які риси найбільше притаманні в'єтнамцям?**

– Працелюбність, доброзичливість, розум, доброта, чуйність. Хороші люди!

– **Ви Новий рік святкуєте?**

– Аякже, дуже люблю це свято. Хоча відзначаємо і в'єтнамський Новий рік, який святкують за місячним календарем – у січні чи лютому, як вийде.

цитрусові, рис... Щороку приїжджають американські туристи. Тобто співробітництво з США взаємовигідно та ефективно розвивається.

– **А як щодо Китаю?**

– З Китаєм стосунки – непрості. Були військові конфлікти, вони захопили деяку в'єтнамську територію й не бажують нічого повертати... Тому доводиться бути насторожі. Але,

– **Весілля в'єтнамців – за народними традиціями?**

– По-різному. Взагалі, дотриматися всіх народних традицій під час весілля – нелегко! За народними традиціями весільна сукня має бути червоною. Хоча зараз на сучасних весіллях наречені нерідко одягають білі сукні, як і в Україні. Головне, щоб молодята жили в щасті та любові!

– **А хто в сім'ї головний?**

– Чоловік. Такі наші традиції. Він – глава родини, ухвалює всі найважливіші рішення. Але, звісно, дружина користується заслуженою повагою та любов'ю. Я роблю те, що хочу... От, коли вірші перекладала в'єтнамською, і він прокидався, й бачив, що на годиннику – вже друга чи третя година ночі. Тож дивувався: «Чим ти займаєшся? Чому не спиш?». І я йому щиро пояснювала, що займаюся поезією.

– **Це – аргумент?**

– Безперечно, – посміхається.

– **Що вважається символом В'єтнаму?**

– Квітка персика – дуже красива та ніжна.

– **Ваша родина харчується традиційно, як в'єтнамці?**

– Авжеж, у нас в'єтнамська кухня: тричі в день – рис, а також їмо суп, рибу (іноді м'ясо), овочі, фрукти та цитрусові, зелений чай. Я люблю готувати, це – теж творчість. Також дуже люблю квіти, природу, мандрівки. Наприклад, побувала в Німеччині та Чехії... У мене ще багато цікавих мрій. Життя продовжується!

– **Лі, міцного здоров'я, ніжної любові та великої удачі всій Вашій родині.**

– Щиро дякую, Сергію, навзаєм. Миру, добробуту і щастя нашим народам!

Спілкувався Сергій КВІТНИЦЬКИЙ

ЗУПИНЕНІ МИТІ ЛІТЕРАТУРНОГО ЧАСОПЛИНУ

Гарачковська Оксана. На бистрині часу: літературно-критичні студії.
– К. : ЛА «Друге дихання», 2018. – 604 с.

До своєї нової книги, яка побачила світ минулого року, літературознавець і критик Оксана Гарачковська включила літературно-критичні студії, написані впродовж останнього десятиліття. Окремі з них надруковано вперше, інші переосмислено й доопрацьовано.

Цей однотомник композиційно складається з передмови та шести розділів. У передмові «Слово до читача», переповідаючи легенду про царя Соломона, який чи не єдиний у давнину відмовився від еліксиру безсмертя, бо не хотів пережити тих, кого любив, дослідниця робить висновок про те, що «у цій легенді засторога людству – не марнувати даремно час, не бути жорстоким, не клонувати бездуховних двійників.

Лише любов дарує людині вічне життя не після смерті, а вже зараз, на нашій землі» (с. 5).

Книга «На бистрині часу» містить власне авторський погляд на мистецьки вартісні надбання в українській і світовій літературі, певною мірою ідентифікує життєве й творче кредо самої дослідниці, яка «завжди намагалася перебувати не пообіч, а на бистрині часу, прагнула любити і жити в любові» (там само).

Перший розділ – «У човні дитинства» подає низку есеїв про здобутки і втрати у царині української літератури для дітей. Окремі студії присвячені питанням жанрової типології, хронотопу, сюжетно-образної структури казок І. Франка, В. Нестайка, В. Близнеця. В інших есеях ви-

світлена життєва романтика юних героїв О. Донченка на тлі тоталітарної доби, проаналізовані специфіка віршованої тетралогії про Барвінка Богдана Чалого, а також дивосвіт казок С. Дзюби.

Другий розділ – «Слово і час» порушує питання становлення української гумористично-сатиричної віршованої публіцистики. Зокрема, студія «"Шершень" – перший український журнал політичної сатири в Російській імперії» висвітлює роль і місце цього часопису в історії української публіцистичної сатири. В інших літературно-критичних працях осмислено історичний шлях єдиного в Україні гумористично-сатиричного журналу «Перець», академічного щомісячника «Слово і час», щоквартального мистецького часопису «Літературний Чернігів». Охарактеризована також редакторська діяльність П. Тичини, М. Ушакова та інших митців. Завершується розділ цікавою розвідкою «Заголовок як структурний складник піару та самопіару у засобах масової інформації».

У третьому розділі однотомника – «З глибини джерел» дослідницька увага зосереджена на з'ясуванні спадкоємних зв'язків українських сміхотворців з народною сміховою культурою, одним із визначальних чинників виникнення якої М. Бахтін уважав її свідоме протиставлення офіційній культурі з її серйозністю, тяжінням до стабільних, інертних форм.

Розділ містить такі літературно-критичні студії: «Крізь призму сміху», «Жанри байки та віршованої гуморески у творчості Павла Глазового», «Життєствердний сміх Євгена Дударя», «Сатирична поезія Анатолія Мойсієнка». Особливо цікавою видається мені остання студія.

Аналізуючи шахопоезії, паліндроми та паліндромні сонети А. Мойсієнка, пані Оксана зауважує, що поет «цілком свідомо наповнює свій текст комічними елементами і, безперечно, не тільки для того, щоб просто розважити реципієнта. Автор модерного шахопоезійного тексту прагне постати як власне вітчизняний наратор, максимально зрозумілий для українського національного характеру, котрий не може собі дозволити, щоб його читач нудьгував. Тому й самоідентифікується сміховим дискурсом, адже його естетичний код залишається близьким до фольклорної сміхової культури» (с. 289).

Четвертий розділ видання – «Аргонавти вічності» пропонує читачеві авторську рецепцію справжніх перлин світового і вітчизняного письменства. Так, в есеї «Бернард Шоу про себе і про свій час» розкривається проблематика п'єс творця інтелектуального театру ХХ століття. Театр для Б. Шоу був ареною для обговорення гострих питань епохи, а актор в його розумінні – це людина, що сприяє вдосконаленню суспільства і бореться за право говорити істину.

В іншому есеї аналізується мистецький спадок іще одного «аргонавта

вічності» – Ромена Роллана. Дослідниця розглядає художні особливості жанру роману-ріки у творчості французького письменника.

Літературознавча студія «Остап Вишня і тоталітарний режим: сміх крізь сльози» присвячена аналізу гумористично-сатиричних творів українського «аргонавта вічності», оприлюднених на сторінках республіканських газет і журналів, а також окремих видань 20-х рр. ХХ ст. У ній висвітлено специфіку таких жанрів, як «реп'яшок», усмішка, фейлетон, пародія та інших у мистецькій спадщині письменника. З ім'ям Остапа Вишні дослідниця цілком слушно пов'язує поглиблення духовного потенціалу української сатири й гумористики, позаяк саме в його творах найповніше утвердився принцип спадкоємності, органічного зв'язку з класичною літературою – з досвідом І. Котляревського, Т. Шевченка, М. Гоголя, С. Руданського, І. Франка, Лесі Українки, В. Самійленка та інших сміхотворців.

У студії «Художні відкриття Миколи Куліша» акцент зроблено на новаторстві драматурга, у п'єсах якого знайшла повне відображення трагічна концепція епохи та людини, що гине під владою революційного фанатизму ХХ ст.

Есеї «Зоряна криниця Василя Чухліба» містять аналіз ліричних мініатюр прозаїка, книжки якого стали одними із найулюбленіших серед наших наймолодших читачів, а герої його творів – живим складником духовного світу підрастаючого покоління.

Студію «Гротескно-узагальнена картина патологічного світу в сатиричній поезії Миколи Холодного» присвячено аналізу поетичної творчості автора, вірші якого в умовах заблокованої культури поширювалися здебільшого в копіях і сприймалися реципієнтами як модерна сатира на радянський тоталітаризм. На думку дослідниці, поетичній сатири М. Холодного притаманний насамперед викривальний характер, гіперболізація та гротескність художніх образів. Поетові належить заслуга такого осмислення комічного, при якому воно, втрапивши амбівалентність, притаманну народним сміховим першоджерелам, увійшло в літературу новітньої доби з великим потенціалом викривальної й перероджуючої сатири. Гротескний «сміховий» світ М. Холодного ґрунтується на поєднанні засад реалізму, модернізму та української сміхової культури (с. 387).

П'ятий розділ – «У вирі літ потоку» вміщує наукові студії про сучасних українських поетів, драматургів і літературних критиків. У полі зору О. Гарачковської доволі широкий спектр проблем: еволюція жанру притчі в поезії Д. Павличка; «Зайві люди» нової формації у п'єсі В. Фольварочного «Пересажене серце»; драматургічний доробок А. Крима на перехресті літературно-критичних суджень; світ симулякрів у творах В. Діброви;

літературно-критичний ужинок сучасних майстрів «рухомої естетики»; експериментальна драматургія Н. Нежданої у дзеркалі постмодернізму та ін.

У заключному шостому розділі – «*Зупинені миті*» зібрано кілька відгуків про видання останніх років, що належать перу відомих письменників і літературознавців: «З когорти сонцепоклонників» та «Історичні паралелі» – рецензії на книги прозаїка Михася Ткача «Багряні громи» (2004) й «На зламі століть» (2007); «З Україною в серці» – відгук про монографію Лариси Горболіс «Чужина: коди інтерпретації» (2016); «Здобутки та втрати у царині джерелознавства і текстології» – ґрунтовний аналіз Х-го тому фахового щорічника «Спадщина: Літературне джерелознавство, текстологія» (2015), присвяченого пам'яті Віктора Дудка (1959–2015), та ін.

Зокрема, в останній рецензії О. Гарачковська зауважує, що теоретичних основ літературного джерелознавства, текстології, як і будь-якої іншої спеціальності, можна навчити, проте необхідно володіти рідкісним талантом, щоб працювати з архівними джерелами, при цьому вільно оперувати різноманітним історико-літературним матеріалом, бути обізнаним із документалістикою певної доби, тримати у пам'яті безліч імен, подій, творів. Якраз таким науковцем був Віктор Дудко, журналіст і літературознавець, який стояв біля витоків «Спадщини». Саме він сформулював концепцію щорічника й узяв на себе наукове редагування перших його випусків. Отже, видання Х-го тому єдиного в Україні фахового щорічника «Спадщина: Літературне джерелознавство, текстологія», в якому зібрані найважливіші публікації В. Дудка, а також статті українських і зарубіжних літературознавців про його науковий доробок сприятиме, на думку дослідниці, гідному пошануванню наукової спадщини текстолога. Пам'ятати про таких учених, як Віктор Дудко, прагнути досягнути того рівня, який вони започаткували своїми працями, – наш обов'язок.

Зі сторінок ошатного однотомника О. Гарачковської перед читачем постають зупинені миті літературного часоплину. Історичні паралелі змушують замислитися над крилатим висловом О. Довженка про те, що сучасність завжди по дорозі з минулого в майбутнє. Отож від нас самих залежить, яким буде наш завтрашній день.

Книга «На бистрині часу» адресована літературознавцям, учителям, докторантам, аспірантам і студентам-філологам, прислужиться всім, хто прагне глибше осягнути надбання української та світової літератури.

Володимир КУЗЬМЕНКО,

м. Київ

ТАЄМНИЧИМИ ЛАБІРИНТАМИ ЖІНОЧОЇ ДУШІ

Арсенич-Баран Г. Муська. Роман в новелах. – Київ, Видавництво «Український пріоритет», 2018. – 144 с.

2018 рік став надзвичайно урожайним для чернігівської письменниці Ганни Арсенич-Баран. Вийшли друком два її романи та ошатна збірка поезій. Звісно, що такий великий творчий доробок то справа не одного року, адже письменницька праця не має чітко визначених часових меж. Але поява кожної книги, то справді вагома подія і для письменника, який створив твір, і для читача, який на нього очікував. А Ганна Василівна вже привчила свого читача, що кожний її новий твір – це рух уперед, без повторів і замусолених тем. Це – пошук нового, актуального, непересічного.

Роман «Муська», що має підзаголовок «Історія одного життя», вийшов у столичному видавництві «Український пріоритет» у серії «Душа жіноча».

Видавець учинив дуже мудро, що заснував дану серію і актуалізував болючу проблему сьогодення. Мені, як педагогу, дуже часто доводиться відповідати на запитання студентів: «Навіщо сьогодні в школі вивчати «Наталку Полтавку» Івана Котляревського чи Шевченкову «Катерину»? Адже їх час давно минув?». І доводиться нагадувати своїм опонентам, що саме у цих творах закладено підмурівок генетичного коду української жінки як феномена неповторного українського характеру. А це завжди актуально... Бо сучасна українка веде свій родовід із сивої давнини. Сучасна жіноча душа... Яка вона? Саме на це запитання і дає відповідь письменниця у своєму романі «Муська».

За жанром це – соціально-побутовий роман, який складається із шести новел, об'єднаних між собою змістом та ідеєю, головною героїнею, єдиним часопростором, а ще основою цього часопростору – Україною. Бо за великим рахунком, доля України протягом ХХ століття стала ключовою сюжетною лінією роману, поряд із долею його головної героїні. А тому цілком природно було б до підзаголовку «історія одного життя» додати ще й «історія нашого народу».

Провідною темою роману є доля української жінки з роду Колонкевичів – Марії-Муськи – народженої у західноукраїнському селищі Сосничів, яка жодною хвилиною свого життя не зреклася рідного українського: мови, рідного виховання, культури почуттів, переконань. Хоча життя приносило їй складні випробування: смерть батьків, розлуку з рідним краєм, навчання в Донецькому університеті, політичні цькування, вимушене заміжжя, смерть сина тощо... Але

віра у людську порядність, генетичний зв'язок із рідним краєм і бабусею Мартою дозволили з честю пройти усі випробування і лишитися ЛЮДИНОЮ. Хоча, на мою думку, говорити лише про головну героїню роману в контексті провідної теми та проблематики твору не зовсім коректно, адже вона лише кінцевий представник жіночої лінії роду, а тому більш об'єктивно буде говорити про УКРАЇНСЬКУ ЖІНКУ, яка увібрала в себе кращі риси характеру бабусі Марти, матері Мирослави та доньки Марії. Отакий збірний тип головної героїни роману.

Аналізуючи сюжет роману, доходимо висновку, що твір за типом сюжету – багатосюжетний. Авторка роману вміло влітала в канву твору все нові й нові сюжетні лінії, вводючи нових героїв твору, які їй були необхідними для вирішення ключових проблем. Я нарахував у творі 32 сюжетні лінії (і це не рахуючи сюжетів із зошити Муськи). До честі авторки усі вони логічно вмотивовані й структурно завершені. А тому, вміло переплетені сюжетні лінії із різних новел, роблять роман цілісним і сприймаються як єдине ціле.

Говорячи про проблематику твору, хочу відзначити, що твір надзвичайно актуальний і сучасний. І справа не лише в тому, що він охоплює часовий проміжок від 20-х років ХХ до 20-х років ХХІ століття, коли поневолена Україна пройшла найскладніші випробування часу: окупації, війни, колективізації, репресії, політичні утиски і нівелювання. Головне те, що протягом усього цього періоду вона продовжувала боротися і не втрачати віру у своє відродження. Віру саме таких людей як: Колонкевичі, Думанські, Урбановичі, Басисті, Хорунжі... та ще сотні українців. Їх не зламали ані мордовські табори, ані політичні утиски, бо не можна зламати ВІРУ. Її можна лише зректися... і такі траплялися, але то були одиниці. І омріяна незалежність настала!

Серед найважливіших проблем, піднятих у романі: проблема людської моралі, історичної пам'яті, національної самоідентифікації; проблема батьків і дітей, міста і села, віри в Бога і атеїзму; проблема війни і миру, яничарства і націоналізму, в кращому розумінні цього поняття, а ще з десяток суто «жіночих» проблем: як-то проблема жіночої вірності, кохання і зради, доля дружини і коханки... та хіба ж усе перелічиш. Усі ці проблеми спектроризуються у конфлікті.

Конфлікт твору і є тією рубіжною межею, яка наводить лад серед багатогранності проблем та сюжетних ліній. Конфлікт стосується не лише героїв роману, але й автора..., читача. Адже кожен має визначитися – з ким він? Він за Правду і Віру чи за Зло і Зневіру? У «Мусьці» конфлікт проходить на межі добро-зло, мораль-потворність, українське-совіцьке...

З ким автор? З перших рядків роману зрозуміло... Пані Ганна з такою любов'ю виписала образ баби Марти, що стає зрозумілим: тут не обійшлося без автобіографічного. Або ж образ професора Басистого – він такий зримий і детальний, що стає зрозумілим – перед нами реально існуюча людина. Отож автор на боці Правди.

Можна було б ще провести межу конфлікту чисто географічно: Сосничів – Сталіно (Донецьк), але автор свідомо не робить цього. Ну до чого тут кордони?

Адже ми жили і живемо в єдиній державі Україні! Так, у Донецьку на Муську чекали найжахливіші хвилини її життя, але поряд було і щастя: навчання в університеті, родина Басистих, справжнє кохання, Хорунжі., народження дітей. Не ставить автор на межу конфлікту і поняття «радянське», а лише «совіцьке», бо в «радянському» також було достатньо позитиву. А от «совіти» добра для українського народу не несли.

Отож ідею роману можна сформулювати так: утвердження національної моралі, християнських чеснот у долі жінки-українки, її здатність до самопожертви і незламну віру у щасливе майбутнє України. Бо є такі матері і є такі сини.

Як ми уже говорили, роман складається з шести новел. Щоб зацентувати увагу читача, авторка назвала їх за іменами головних героїв: «Баба Марта», «Баба Юльця», «Професор Басистий», «Тарантул», «Федюрко», «Василько». Композиційно роман цікавий тим, що він не має експозиції, а одразу розпочинається з розвитку дій. Сюжет роману надзвичайно динамічний, захоплюючий, непрогнозований, він тримає читача у постійній напрузі., а тому кульмінація твору припадає на останню новелу роману – «Василько».

Це реально існуюча історія... Доля Героя України, оперного співака Василя Сліпака, який співав у паризькій «Гран-Опері», у оперних театрах Массі, Ліона, Сен-Етьєна, та коли смертельна небезпека нависла над його Україною, пішов добровольцем у ДУК Правого сектору і загинув у червні 2016 року. Особисто я, як читач, пробачаю авторці таку публіцистичність... Перш за все тому, що вона переконлива. Бо саме така мати, як Марія, могла народити такого сина, як Василь Сліпак. А ще тому, що Арсенич-Баран так уміло психологічно обґрунтувала введення цього сюжету у художню канву роману, що не виникає сумніву в достовірності подібного співпадіння.

Роман не має ані розв'язки, ані епілогу... Чи не тому, що дана історія не завершилася? Марія живе поміж нами, живуть її діти, онуки... Ще не завершилась та клята війна, яку розпочали москалі... Ще Донецьк не український... Проте утверджується переконання в нашій перемозі, бо підрастає у колісці син Василя, Василько-молодший, а значить українському роду – нема переводу.

У конфлікті роману антагоністичні сторони Добра і Зла представлено через головних героїв – Марію Хорунжу і Никонора Родімцева. Їхні долі не лише протистоять одна одній, але тісно переплетені., один час вони навіть юридично створили сім'ю, щоправда Марія не з власної волі., як Україна з Росією.

Никонор Родімцев – полковник КДБ, моральний покруч, нелюд, кат... Він людина без роду і племені, із безхатченків, вихований у дитбудинку, а згодом у кадебіському училищі. Двічі змінював прізвище, останнє взяв, зачувши історію про російського генерала., для перспективи. Людина вихована «совіцькою» системою, начисто позбавлена моральних принципів, лише влада, влада і потворні інстинкти з коханкою... А тому, коли доля його звела з Мирославою, матір'ю Марії, яка не відступилася від своїх переконань, дала відсіч кривднику, він перетворився на справжнього нелюда, ката, збоченця... Отримавши відкоша

і від Марії, він зник, з'їхав, розсмоктався у мільйонному Донецьку.., але ще живе.

І, зрештою, про головну героїню роману – Муську або Марію Хорунжу. Знову наголошую, я сприймаю цей образ української жінки, як втілення кращих рис її славних попередниць – бабусі Марти і матері Мирослави... Це від пані Марти Думанської-Колонкевич отримала Марія красу, шляхетне виховання, ставлення до навчання і людей, вміння вести домашнє господарство. Це від матінки Мирослави Урбаневич у спадок до Марії перейшла врода, національні переконання, жага до боротьби, відданість українській мові. Сюди варто додати і особисті чесноти пані Марії – терпимість, порядність, прагнення до знань, незламність духу, віру в добро. Ставши дружиною Федора Хорунжого, народивши йому двох синів – Григорія та Василя, вона передала їм не лише батьківську працьовитість, але і талант прадіда Федора, священика Української православної церкви, розстріляного більшовиками у 1918 році... Василь успадкував його голос, що зробив з нього зірку європейської опери. Чи думалось тоді, що і цей талант знову обірве московська куля.

Я вдячний пані Ганні за назву твору. Бо, зустрівшись на обкладинці книги з Муською, я прощаюся в кінці роману з Марією.., святою матір'ю Марією, яка подарувала Україні мученика.

Але не варто сприймати цей образ абсолютно позитивно, час соціалістичного реалізму давно минув. Це життєвий образ, а тому поряд із своїми чеснотами Марія має і свої недоліки. Пригадайте, як, стужившись за коханням, сорокарічна Марія ледве не скотилася до банального роману. Спасибі Богу, вбері! Отож у житті, як на довгій ниві... Я ж вдячний авторці за життєву правду.

Можна було б завершувати.., але боюся, що поза увагою читача залишаться позасюжетні елементи твору. Роман багатий своїми чудовими, детально виписаними портретами, пейзажами, інтер'єрами. Авторка твору створила чудові монологи та діалоги... Але особливо хочеться акцентувати увагу читача на образі дому в Сосничеві – збудований паном суддею Григорієм Колонкевичем для свої дружини Марти, як «велика хата», він усе життя правив для всіх без винятку героїв твору за «маєток». Неодноразово хотіли його розібрати і знищити «совєти», мадяри, нова влада.., рятувало те, що він стояв віддалено, на окраїні. Окраїна.., Україна. Це не лише співзвучність, це – доля! У цьому домі затишно і своїм, і донецьким... Ось чого його рятували для прийдешніх поколінь і баба Марта, і Муська, і навіть маленький Василько, який дивиться у світ зі своєї колісанки у Сосничеві... Дасть Бог убережемо!

Олександр ЗАБАРНИЙ –
письменник,
доцент Ніжинського державного
університету імені Миколи Гоголя

Січень, 2018 р.,
м. Ніжин

ЗАГЛЯНУТИ В ОЧІ ГЕРОЯ

Череп-Пероганич Т. Бумеранг: Оповідання. – Житомир: Видавець О.О. Євенок. 2018 – 72 с.

Уже не раз зауважував, що знайомства з письменником чи письменницею починається зі згадок про цю особу в різних ситуаціях. І цього разу так було. Скажімо, свого часу написав рецензію на поетичну книгу «Мама Ніна з Ніневії» незабутнього Володимира Сапона із Чернігова. Ознайомившись з нею, віршар повідомив, що свій опус можу читати на сайті «Жінка-УКРАЇНКА», яку заснувала уродженка Чернігівщини Тетяна Череп-Пероганич і її чоловік Юрій. Потім була розповідь про письменницю у газеті «Вільне життя» (м.Тернопіль), яку написав мій добрий приятель – літератор Богдан

Мельничук. А нещодавно від письменника Віктора Васильчука з Коростеня на Житомирщині дізнався, що пані Тетяна стала лауреаткою премії імені Василя Юхимовича за збірку віршів «Осінь дорослої жінки». А вже після цього на мій робочий стіл лягла книжка оповідань «Бумеранг» цієї ж авторки.

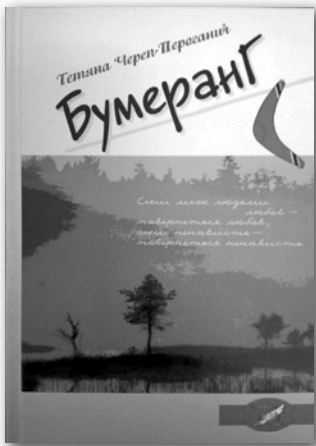
Можливо, мої розмисли про неї, далекі від всеохопності, не завжди відповідають вимогам літературознавчої науки. Але... Хіба можна балакати про мислену повноту від однієї людини, коли кожна особистість по-своєму доповнює думки? Та й від питання про канони дещо повіває суб'єктивність. Адже при загальниковості підходів кожен має свою оцінку. Як на мене, то

своє значення відіграє ставевість сприймань.

Що маю на увазі? «Бумеранг» написала жінка. А оцінювати текст узявся представник протилежної статі. І хочемо того чи ні, а оця гендерна нерівність позначатиметься на відгукові.

Саме з цього і хочу відштовхнутися у розмислах. Зрештою авторка сама налаштує на це.

Та не тільки тим, що в більшості оповідань діють різностатеві особи. Все описано з точки зору жінки. Але водночас не вивищує своїх героїнь, просто змальовує усе через об'єktiv свого сприймання. Іноді у літеросплетіннях углядуються нотки романтизму, що є характерним для представниць прекрасної статі. Та в допустимих дозах. Особливо думаєш про це, коли читаєш оповідання «Очі її героя», «Бумеранг».

Хвилює ще одне питання. Читальника безумовно цікавить, як письменник відображає час, у якому живе. Згодімося, що часовідбиття на підсвідомому рівні характеризує й твори на історичну тематику. Кажу, між іншим. Бо в даному випадкові все виглядає набагато простіше. У книжці немає екскурсів у далеке проминуле. Але це зовсім не означає, що доторків до історії ріднизни не відшукати. Приміром, у тексті «Очі її героя» відчувається промовляння Революції Гідності. «Кохання не вмирає» – своєрідність сприймання російсько-української війни. Непростість декомунізації на низинному рівні відбито в оповіданні «Керуватель».

Та чи не найбільше у текстах доторків маємо до історії сучасності. Правда, саме тут й найліпше бачимо неодноримірність. Поділив би ці твори на дві частини. На одну шальку критичних терезів поклав би написане без елементів споглядальності. Так би мовити, описи реалій у сьогоденному ракурсі. Здається, що саме це характеризує оповідання «Секс із «богом» на сіні», «Воші», «Жаба». А на другій шальці мого умовного поділу опинилися б «Вербові котики», «Сніговик», де першоплановим є поринання у минувшину життєдіяльності.

Ага! Забув ще про один нюанс. Поділ, про який мовлено, простежується. Але водночас існують й тексти з показом сьогоденності, в яких переплітаються реальність і споминальність. Зокрема, це яскраво бачимо на прикладі оповідань «Апельсин» та «Бомж».

Згадаю ще про таке. Про діалогічність, котра по-своєму виринає, кожен прозовий твір. Коли вчитуєшся у «Керувателя», «Секс з «богом» на сіні», то ловиш себе на думці, як авторці вдалося передати не тільки мовленнєві особливості героїв, а й етнографічне середовище їхнього побутування. Як не мене, то письменці тут майстерно вдалося знайти шлях до вираження намисленого. І не хотілося б помилитися.

Виразальність прозаїки, як на мене, має ще один аспект. При уважнішому перчитуванні текстів натрапляєш на метафори, порівняння, образи, пейзажні описи. Не приховуватиму, що мені, зокрема, заімпував метафоричний вислів: «нашіптуєш позолоченим листом своє невдоволення». Привабило таке порівняння: «як змії у пеклі». Хто і що не казав би, а тут є елемент несподіваності. А от про образ «музика його душі» цього не говориш. Навіть для версифікаторства він став забанальним. А от образи «візерунчасті танцівниці», «краплини відчаю» – повна протилежність вищевомовленому. Маємо випадки, коли метафори, порівняння та образи діють у єдиній сув'язі: «дні ніби закуталися в пелену смутку». А від слова «буревіяло» війнуло неологічним вітром. Привернула мою увагу і пейзажність: «до когось постукає ця благодатна пора в серце букетиком підсніжників, до когось співом березневим пташиним, а до мене – спогадами».

Дехто, звісно, скаже, що відгукувач на прозову книгу занадто багато уваги приділяє поетизмам, без яких тексти могли обійтися. Як на мене, то

такі «маркувальники» помиляються, потрібно враховувати кілька обставин. Те, що автори орієнтуються на сучасне літературне мовлення, є доброю ознакою. Але не думаю, що однаковість слововираження когось зацікавить. Отже, поряд з цим потрібен курс на діалектологію. Та й не можна забувати, що мовлення – неодмінна ознака стилю прозаїка. (Замислююся над цим, і у свідомості з'являється непростість. З одного боку вважаю, що словесна різність повинна бути. А з другого боку, починаєш жалкувати, що неординарностей у «Бумеранзі» ще не достань. Хоча остання заувага може мати суб'єктивний наліт. Чи не відмовилася авторка свідомо від опоетизування прози через боязнь того, що воно затомить замисел?).

... Шіснадцять коротких оповідань можуть викликати й інші думки, доповнюючи чи заперечуючи ці розмисли. І саме це свідчитиме, що книга відбулася. Дивність якась, скажете? Але дійсність є саме такою, й проти неї не попреш.

Ігор ФАРИНА,
м. Шумськ на Тернопільщині

ТУТ КОЖНЕ СЛОВО – З ЛЮБОВ'Ю

Сергій Дзюба. Примчу на білому коні. Сто пісень. – Чернігів. – ТОВ «Видавництво «Десна Поліграф».

У популярному чернігівському видавництві «Десна Поліграф» вийшла напрочуд ошатна книжка – в дуже красивій твердій обкладинці, великим форматом, з набраними у спеціальній комп'ютерній програмі нотами, значним накладом. Цю талановиту збірку ста своїх пісень «Примчу на білому коні» створив відомий український поет Сергій Дзюба. Причому тут він постав і як цікавий, неординарний композитор, який написав музику на вірші багатьох вітчизняних та зарубіжних поетів.

У своїй передмові автор дотепно розповідає, як із самого дитинства грав на баяні й гітарі, був солістом шкільного хору, співав у війську, виступав у студентському університетському театрі та КВК. Власне, пісень у пана Сергія – значно більше. До книжки увійшли улюблені: ті, які частіше звучать в радіоєфірі, виконуються і знаними артистами

ми, й численними естрадними гуртами та фольклорними колективами, які часто і залюбки співає сам автор на своїх презентаціях, творчих вечорах і зустрічах – в Україні та за кордоном.

Узагалі, музикалізація слова, особливо поетичного, – складне й цікаве мистецьке явище. В українській літературі ще в часи романтичного періоду її розвитку (XIX століття) сформувалася потужна плеяда творців, які наповнювали своє поетичне слово неповторною, глибокою, проникливою музикою. Музикою зсередины... Тією, що сприймається як музичний код, як невидиме наповнення сакрального змісту поезії.

Євген Гребінка, наймузикальніший український поет-романтик, можливо, й гадки не мав, що його «Очі чорнії» приречені на довговічне літературно-музичне життя. Часи минули, а цей романс так і лишається неперевершеним

за ритмомелодикою, чарівністю поєднання змісту й форми. Бо фраза про те, що в світі немає гармонії, – то лише часткова правда. Нехай короткочасна й швидкоплинна, але гармонія все-таки є. І музика, так, саме музика покликана донести її відчуття до естетично розвиненої людської душі.

Ближча до нас у часі творчість музикальних українських поетів Павла Тичини, Максима Рильського, Миколи Вінграновського, Ліни Костенко. «Музика – це література серця; вона починається там, де закінчується мова», – сказано колись Аароном Коплендом. Від себе додам: музика – це мистецтво мислити звуками.

Така преамбула успішно проектується на зміст нової книжки Сергія Дзюби «Примчу на білому коні. Сто пісень». Книга свідчить про автора як про митця в несподіваній для багатьох читачів іпостасі. Сергій Дзюба, крім того, що є поетом, прозаїком, публіцистом, драматургом, критиком, дитячим письменником, гумористом, – ще й композитор. І його нова книжка засвідчує подвійне авторство пана Сергія: поетичне та музичне.

*Я намалюю сон, щоб міг тобі наснитись
Безмежний, щедрий світ, а в ньому – ти і я.
Правічна голуби́нь, в яку не надивитись,
В очах твоїх ясних від щастя засія!*

*Відкинуть хмари тінь, і ніч навіє спокій;
Від пахоців вітрів серця охопить хміль...
І враз тобі до ніг, красуні ясноокій,
Осиплеться зірок небесна заметіль.*

(З пісні Юрія Бедрика та Сергія Дзюби «Я намалюю сон»)

Спеціально вибрала саме ці дві строфи зі збірки як прозорий натяк на лейтмотив усієї книги. Це – лейтмотив любові. Справдешньої, вірної, потужної, на якій світ тримається, і все в цьому світі набуває повнокровного змісту. Кожен поетичний рядок цієї книги має конкретну адресатку – Тетяну Дзюбу, кохану дружину автора, а також – талановиту письменницю, перекладачку, науковця.

Тому є сенс вважати: голос ліричного героя – це голос самого автора. Інтимно-задушевно цей голос звучить від першого до останнього рядка книжки, – голос витонченого лірика й щасливого, закоханого чоловіка. А коли людина щаслива, вона повертається обличчям до інших людей, ніби закликаючи: «Будьте й ви щасливими! Ми ж усі народжені для щастя!» Так щастя й поширюється. Через різні канали. Найпотужнішими з яких є слово та музика.

*Ми – ніби на межі,
Де чари вітражів;
І я забув роки
Від доторку руки.
Хай магія долонь
Та шепіт біля скронь...
І наче так завжди –
Ми поруч: я і ти!*

(З пісні Сергія Дзюби «Не знаю я»)

Ліричний герой бачить світ, керуючись тільки світлими помислами. І світ відповідає йому взаємністю, обдаровуючи своїми щедротами, найдорожча з яких – кохана жінка, яка завше поруч. За ілюзією простоти викладу, філософія любові – головна істина людського буття. Бо світом, хай там хто що не каже, все-таки править любов. Якщо для когось це звучить збаналізовано, то нехай така банальність живе якомога довше. А ще краще – вічно. Найскладніші й найважливіші істини для світу часто здаються занадто простими (Генрі Міллер так сказав). Але ці істини звучать вітально й переможно:

*Ти – зоря вечірня й рання,
А я – твій надійний птах.
Пісне перша і остання,
Побудь на моїх устах.
Тільки не схолонь,
Щоб з твоїх долонь
Міг би птах завжди
Витити води!*

(З пісні Сергія Дзюби «Побудь на моїх устах»)

Поезія, так чарівно переплавлена на музику самим автором, а також композиторами Миколою Збарацьким, Петром Лойтрою і Тетяною Чабан, просто приречена на успішне звучання в іншій своїй іпостасі, – як пісня, що лунає зі сцени, телестудії та аудіокасети. Тому що музика – це мистецтво над мистецтвами. Музика об'єднує серця. Музика – це той світ, складником якого є світ ліричного героя і його коханої:

*Давай поїдемо туди,
Де кожна лінія – краса,
І відчують небеса
Дельфіни душами завжди.*

*І дикий пляж – неначе храм,
Де чути море, а не світ.
У прохолодний оксамит
Так загорнутись треба нам.*

(З пісні Сергія Дзюби «Давай поїдемо туди»)

Є в цій книзі й кілька поезій **Тетяни Дзюби**, дружини автора, якій ця збірка й присвячена. Це – надзвичайно талановиті метафоризовані вірші, структуровані на асоціативності та символічній образності поетичного мислення. Ось один із них – як мікромініатюрна картина світу, по-метафізичному контрастна й динамічна. Вірш – настільки глибокий на ідейному та образ-тематичному рівнях, що його хочеться процитувати повністю.

ПОШТОВИЙ ВАГОН

*У вазах дворів – білі гілочки безу,
Тополі зганяють із неба хмарини.
Листи відпливають в замріяну безвість –
Південно-сліпучі легкі субмарини.*

*Згасає мелодій розчулений голос
В ошатних бравадах та істинах голих,
І сонця прощально-усміхнений лик
Змітає із площі старанний двірник.*

*Розкришений в букви цей день у конверті,
І зірочки безу, що щастя віщують.
Пливають «субмарини» в вагоні обдертім,
Де божжі і мрії, обнявшись, ночують.*

Я чую тут музику... Вечірній блюз чи нічний ноктюрн – ще не розібра-лася... Боюсь її розхлюпати... А ви її чуєте?..

Тетяна СИДОРЕНКО,
м. Ніжин

Наталка ПОКЛАД**Наша хата**

Вся у білих рушниках,
наша хата – ніби птах.

Мчить вона через віки,
диво-крила – рушники.

Вишивала їх бабуса,
вишивала їх матуся...

Я теж птаху помагаю –
рушничок свій вишиваю.

Гарно жити у селі

Гарно жити у селі,
що зоветься Василі,
чи в Богданівці, Петрівці,
у Юрківці, Григорівці...

Я живу в селі Насташки,
де ростуть густі ромашки,
а ген там, де річка-змійка, –
мов букет, село Марійка.

Потім є дві балки
й хутірець Наталки.

Мчить дорога між полями,
відчиняє срібні брами:
там – Єлизаветівка,
а тоді – Оленівка...

В іменах моя земля,
промовляє звіддала:
тут жили сини і дочки –
їхні це слідочки.

Мамі подарунок

Намалюю сніг – падає до ніг,
намалюю дім – я живу у нім.
Це ось наш паркан й котик Волохан,
це ось – гірка у дворі, і дерева, й ліхтарі.
Ось татусь іде з роботи.
Ось матуся: скрипка й ноти.
Ось на лавочці – бабуся і моя сестра Ганнуся.
Ось на дереві – ворона: трішки синя, трішки чорна.
До ворони мчить таксі, номер 42-07;
те таксі жовто-зелене, все підморгує до мене.
Ну, а я, забувши страх, мчу із гірки на санках!..
Ось і весь малюнок – мамі подарунок.

Фіалочка

Зацвіла фіалочка
на вікні.
Тішиться Наталочка:
«Це – мені?»

А сестричка Віточка
просить теж:
«Ти й для мене, квіточко,
поцвітеш?»

Каже їм фіалочка:
«Ще не раз
радо зацвітатиму
я для вас».

Дерева сплять

Як гарно сніжинки летять!
Летять – і на землю сідають...
Дерева про них і не знають:
дерева усю зиму сплять.

Снігу випало!..

Снігу випало не трішки –
білим білий всенький світ...
Промітаємо доріжки
від порога до воріт,
від порога – до криниці,
до курей і до Бровка;
сніг сміється, сніг іскриться –
он гора його яка!..

***

Мамусенька Ганнусенька
взялась пекти пиріг.
Мамусеньці Ганнусеньці
я дуже допоміг.
Ловкенько тісто розкачав –
хвалили всі мене!
Повидло, що зосталося, –
доїв. Ото смачне!
Пиріг вже допікається –
пахтить на весь покій...
Мамусенька Ганнусенька
в нас просто чародій.

Якби

Якби я мав сестричку,
я б їй книжки читав,
гуляв би разом з нею
і разом з нею спав.

Віддав би я сестричці
всі іграшки свої
і на сопілці грати
навчив би я її...

Друзі

Киця – друг,
комп'ютер – друг:
я люблю дружити.
Друзі – річка, ліс і луг,
і книжки, і квіти.
Ще я подружу з Мишком
і з веселуном Сашком,
та з Наталкою, яка
змайструвала літака.
Адже друзів, каже тато,
не буває забагато.

Знов забула?

На батуті падати не боюся,
Порахую правильно, не зіб'юся:
Раз, два, три, чотири... Ой, знов забула!
Мабуть, я зависоко підстрибнула?

***

Дариночко-хмариночко,
Веселе дівченятко, –
Спинися на хвилиночку:
Тебе гукає татко.

Дариночка-хмариночка
Стрибає і сміється:
«Якщо хмаринка спиниться –
То дощиком проллється!..»

Стрітєння

Зранку ще кричать ворони, –
всі ворони, не одна, –
що сьогодні, так, сьогодні
стрінуться зима й весна.
При зимі – сніги й морози,
при весні – квітки та грози;
хто з них візьме гору,
той зайде до двору.

Найперша

Зацвіла кульбабка – перша!!! –
при моїм віконечку.
І, голівоньку задерши,
шле привіти сонечку.

А воно вгорі сміється
і кульбабці каже:
«Маєш, квітко, світле серце,
світле – і відважне!..»

Гостя

Хто в бабусі гостював?
Хто бабусю лікував?
Грав із нею у лото?
Помагав бабусі хто?
Хоч розбилася тарілка
і поділася десь грілка,
і розлився з миски суп,
і книжки упали – гуп! –
та бабуся гості рада,
бо та гостя – внучка Влада.

Сміливці

Чим горобчики гордяться?
Тим, що кішки не бояться.
Кішка: – Няв! –
Горобчик – пурх!!
От і весь козацький дух.

Козаки

Грають сурми, б'ють тамтами,
бій – уже за мить.
Над козацькими полками
прапор майорить.

Ворог лютий, ворог підлий
суне з-за ріки.
Боронити землю рідну
будуть козаки.

Не один впаде героєм,
лицарем святим, –
але ворог тут не пройде,
згине, наче дим.

А козацька горда слава
житиме віки...
Захищають честь держави
й нині козаки.

м. Київ

СХОДИТИ В ПРЕЗИДЕНТИ

Свято вітчизняної виборчої демократії у повному розпалі: майже сотня відважних борців за щастя народу ринулась у бій за президентську булаву. Центральна виборча комісія задовольнила прагнення сорока чотирьох із них. Електорат переконався, що претендувати на найвище крісло держави дійсно може кожен. Ніхто навіть про довідку від психіатра не питає.

Пам'ятаю, колись в одній поважній газеті була рубрика «Якби директором був я». Небайдужі читачі пропонували свої варіанти всіякого поліпшення, вдосконалення, оптимізації і т. д.

А хто офіційно отримав корочки учасника нинішніх перегонів, мабуть, уже задається питанням, а що ж буде, коли президентом стане він?

Пофантазую на цю тему і я. Я ж такий, як і вони, як і усі... Правда, цього разу з заявою на мандат я трішки спізнився. Може, на наступних виборах повезе.

Буйна уява малює райдужні перспективи. Мариться трон у сяйві діамантів. І я на ньому в костюмі від Бріоні, з галстуком за тисячу баксів, у крокодилячих черевиках. А в руці булава (на опонентів). І перша леді – з повноваженнями віце-президента.

Здобутки попередників надихають і мотивують: хатина в Швейцарії, палац у Лондоні, вілла в Іспанії, відпочинок на Мальдівах... А що Україна найбідніша країна в Європі – то таке...

Попереду у мене – власна, відредагована під себе Конституція, власний голова Нацбанку, генеральний прокурор, суди і Центральна виборча комісія. І прижиттєві лаври: мої портрети навіть у туалетах найдрібніших чиновників, гордий профіль на монетах і поштових марках. А підлеглим віддам розпорядження, щоб у всіх підручниках з історії написали, що справжня історія країни починається з мене.

Приміряючи себе до трону, усвідомлюю, що він для моєї кістлявої фігури поки-що широкуватий. Стану олігархом, потовщаю, тоді буде якраз!

Уважно придивляюся до себе в дзеркалі. Сподіваюся вгледіти хоч якусь перспективну схожість зі своїми попередниками. З кожним я таки чимось схожий: то хитруватою усмішкою, то багатовекторністю в погляді, то легкою прищавістю, то виразом обличчя, ніби хочу щось поцупити і швиденько втекти, то такою жадобою влади, що з острахом відвертаюся від свого двійника в задзеркаллі. Здається, цей мікс і стане основою для мого високого сидіння. А точка сидіння, як відомо, визначає і точку зору.

Справді, чого б його і не сходити в президенти? Четверо попередників сходили – і жоден не пошкодував. Усі катапультиувалися з найвищого крісла благополучно. Хоч іноді і в супроводі вулиці: «Геть!», «Ганьба!» Але на колір обличчя і банківські рахунки ці обставини вплинули не катастрофічно. І котли зі смолою, що обслуговуються рогато-хвостатою братією, в далекій перспективі нікого не лякають.

А мене вже зараз непокоїть одне: чи піду з посади простим доларовим мультимільйонером, чи все-таки мільярдером.

Отже, що я робитиму, коли стану президентом? Найперше, оточу себе надійними друзями, кумами, однокашниками, земляками. Започатковані традиції молоді олігархічно-кланової демократії порушувати не буду.

Потім візьмусь за ревізію своїх передвибірних обіцянок. Наобіцяв здуру багато. Навіть десяту частину із них виконати не зможу. Та й не збираюся (це для себе, не для преси). Головне, щоб мої політологи та PR-менеджери змогли правильно пояснити електорату: винуваті попередники, зовнішні обставини, світова економічна криза...

Але досить марень. Повернемось у нашу прозаїчну реальність. Де взяти 2,5 мільйона гривень застави для ЦВК? Олігархи, відгукніться! Я ж віддам з відсотками. Віддам сповна: посадами, пільгами, преференціями. Я з вами, я вже ваш!

Валерій ДЕМЧЕНКО,
м. Київ

Літературний ЧЕРНІГІВ

Щоквартальний мистецький журнал
літературної спілки «Чернігів»

Заснований у 1992 р.

Випуск 1 (85) 2019 р.

Комп'ютерна верстка
Олени Журко

Дизайн обкладинки
Олени Саченко

Коректор
Ольга Василенко

*На першій сторінці обкладинки –
Свято-Троїцький собор Густинського жіночого монастиря
(м. Прилуки)*

*Редакція не завжди поділяє думки авторів,
що публікують свої твори в журналі.*

Рукописи розглядаються тільки
в електронному вигляді

Адреса редакції:
м. Чернігів, 32, вул. Доценка, 13, кв. 2,
телефон: 95-40-26
e-mail: litchernigiv@ukr.net

Свідоцтво про державну реєстрацію:
серія ЧГ № 007 від 30 листопада 1993 року.

Підписано до друку 29.03.2019 р. Формат 60x90/16.
Ум. друк. арк. 11, 5. Обл.-вид. арк. 10, 69
Папір офсетний. Друк офсетний. Зам. № 0056. Тираж 300 прим.

Віддруковано Лозовий В.М.
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції.
Серія ДК № 3759 від 14 квітня 2010 року
14027, м. Чернігів, вул. Станіславського, 40
Тел. (0462) 972-661

літературний
ЧЕРНІГІВ

*...чудо якесь, ранковий міраж, сяюча казка,
що, однак, не розвіюється, височіє в реальності:
то відкривсь на горі старовинний Чернігів
на екрані світанкового неба.*

О. Гончар

